

iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Kasım - Aralık 1987 • Sayı: 276 - 277 • 500 TL. (KDV Dahil)

Dünya Borsalarında Panik

Kyle Crichton • Ben Fine • George Gilder • C. P. Kindleberger
Arthur B. Laffer • Harry Magdoff • Henry G. Manne
Hyman P. Minsky • Alev Oral • Sultan Özel • Victor Perlo
Enver A. Shaikh • Faruk Ağa Yarman • Tolga Yarman

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

KAYNAK TEKNOLOJİSİNDE

EN BÜYÜK!..

BÖHLER

BÖHLER KAYNAK ÇUBUKLARI, ELEKTRODLARI SAN. VE TİC. A.Ş.

BÖHLER a.ş. GEDİK Holding kuruluşudur.

Yakacık Cad. No. 130-132 Kartal - İSTANBUL
Tel: 353 26 11 (4 Hat)

iktisat dergisi

AYLIK DERGI

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIGAN

Yazı Kurulu:

TANER BERKSOY, İSHAK REYNA,
NAİL SATLIGAN, HAKAN TÜRKKUŞU

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları :

Yıllık 6.000 — TL. (Öğrenci 3.000.— TL.)
6 Aylık 3.000.— TL. (Öğrenci 1.500.— TL.)

Yurt Dışı: Yıllık 7.000 TL. — 6 aylık 3.500 TL.

Banka Hesap No.

AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı yer:

YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 500 TL.'lik posta pulu karşılığı
adresimizden sağlayabilirsiniz.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

BORSA ÇÖKÜŞÜ KONUSUNDA TEMEL SORULAR VE CEVAPLAR

(Kyle Crichton) 5

George Gilder ile GÖRÜŞME 7

Arthur B. Laffer ile GÖRÜŞME 8

Harry Magdoff ile GÖRÜŞME 9

Henry G. Manne ile GÖRÜŞME 10

Victor Perlo ile GÖRÜŞME 11

Enver A. Shaikh ile GÖRÜŞME 13

DUA EDEREK SEYREDELİM

(C.P. Kindleberger) 15

DEMOKRATLAR DAHA İYİ SERMAYECİDİRLER

(Hyman P. Minsky) 17

ENDÜSTRİYEL MALLARDA TUTUNDURMA

FAALİYETLERİ (Alev Oral) 19

YENİ BİR YATIRIM VE FİNANSMAN YÖNTEMİ:

«LEASING» (Sultan Özel) 23

DÜNYA ENERJİ TEKNİK VE SİYASİ KONJONKTÜRÜ

(Faruk Ağa Yarman / Tolga Yarman) 32

GELENEKSEL İKTİSAT ELEŞTİRİLERİ (VII):

KÂR KAVRAMI VE KÖKENİ (Ben Fine) 43

Dünyanın en büyük borsası olan New York Stock Exchange, adını Aşağı Manhattan'ın ünlü caddesi Wall Street'ten alır Ancak bu ad yanıltıcıdır. Günümüzde ne borsa üyeleri ne de borsa ziyaretçileri, borsaya doğrudan doğruya Wall Street'e açılan bir kapıdan geçerek girerler. Borsa üyeleri Wall Street ile New Street'in kesiştiği köşedeki girişi kullanırlarsa da ziyaretçiler, öbür köşeyi dönüp Broad Street'e geçmek zorundadırlar. New Yorklu borsacılar, borsanın yerini tarif ederlerken büyük altından gülmeden edemezler: Borsa, hisse senedi alış verişinin ele avuca sığmazlığını simgelercesine, bir yanında bir mezarlıkla, öteki yanında East River'ın delişmen sularıyla çevrelenmiştir.

Dünyanın bu en büyük mali merkezinin gündelik hayatı üzerine daha önce yazılanlar geçen 19 Ekim günü meydana gelen çöküş sırasında doğrulandıysa New York'un bu semtinin tam ortasında bulunan Trinity Church kilisesi, o gün belki de ziyaretçi rekorunu kırmıştır. Daha önceki çöküşlerden birinde öğle saatlerinde kiliseye uğrayıp dua edenlerin sayısı bir anda iki katına çıkmış, ama bu kalabalık dahi, kilisenin üçte birini doldurmaya ancak yetmişti. Kilise, bu kez de dolmamış olabilir. Çünkü «panik» günlerinde Amerikan gazetelerinde yayımlanan en çarpıcı fotoğraflardan bir tanesi, o meşum «kara pazartesi» günü elinde megafon, New York Borsası'nın kapısı önünde durup gelene geçene vaaz veren bir Protestan din adamını göstermekteydi.

Gene de Wall Street'ten başlayıp göz açıp kapayıncaya dek okyanusları aşarak dünyanın öteki mali merkezlerine yayılan panik, fetişlere sarılmanın dışında, daha sağlıklı, akılcı tepkileri harekete geçirmiş olabilir. Borsalardaki çalkantının en heyheyl günlerinden birinde, ünlü **New York Times** gazetesinde borsa haberleri, yorumları ve borsa bankerlerinin, müşterilerini sakin olmaya çağıran büyük ilânları arasında sıkışmış olarak çıkan bir küçük ilân, bu bakımdan çok anlamlıydı. Carnegie Mellon Üniversitesi'nin Mühendislik ve Kamu Politikası Bölümü'nce verilen ilânda «fen dallarında uzmanlaşıp da Wall St.e geçen parlak yatırım bankerleri'ne şöyle sesleniliyordu: «Parti bitti. Artık hayatta TOPLUMSAL OLARAK ÜRETKEN bir şeyler yapmanızın vakti geldi. Bölümümüzde enerji ve çevre konularında doktora yapmayı düşünmez misiniz?»

Gene **The New York Times**, sayfalarında son derece çarpıcı bir zihniyet değişikliği sergiliyor, bor-

sa çöküşünün nedenleri ve olası vargıları konusunda üçü sağdan, üçü soldan olmak üzere altı tanınmış iktisatçıyla görüşmeler yapıyordu. Sağın sözcüleri (George Gilder, Arthur B. Laffer ve Henry G. Manne), **New York Times**'da daha önce de kendilerine yer bulmuşlardı her hâlde. Asıl şaşırtıcı olan, soldan görüşlerine başvuranların kimlikleriydi. Bunlar arasında —Harry Magdoff ile Enver Shaikh'in yanı sıra— A.B.D. Komünist Partisi üyesi Victor Perlo bile vardı. **New York Times**'ın çoğulculuğunun sınırlarını bilenler, gözlerine inanmamakta haksız sayılmazlardı. Nitekim gazetenin sayfalarında çok geçmeden kızgın bir okuyucu mektubu görüldü. Mektubun sahibi, gazetenin Arthur Laffer gibi ağır başlı bir iktisatçının karşısına «müessecel» solouları çıkarmasından yakınıyor, bu tutumun, **supply side** okulunun Marxizm kadar çizgi dışı, «marjinal» bir yaklaşım olduğu izlenimini uyandırmayı amaçlayan bir «liberal saptırma» olduğunu iddia ediyordu. (Buradaki «liberal» nitelendirmesi, elbet A.B.D. ölçülerine göre dir ve Avrupa ve Türkiye politik terminolojisinde aşağı yukarı «sosyal demokrasi»ye tekabül eder.) **İktisat Dergisi** olarak bizim Laffer ve Gilder gibi yeni muhafazakâr iktisatçıların düşünsel konumları ya da akademik saygınlıkları konusunda **New York Times** okuru kadar duyarlı olmamıza gerek bulunmadığı için bu ilginç «sempozyum»u okurlarımıza aynen aktarmakta yarar gördük Sayfalarımızda ayrıca Charles Kindleberger ve Hyman P. Minsky gibi kıdemli ve ünlü iktisatçıların borsa çöküşü konusundaki görüşlerini bulacaksınız. Bütün bu iktisatçılar, **ex professo** bunalımın yapısal belirleyicileri üzerinde yoğunlaşmayı tercih ediyorlar. Peki, son borsa paniğinin daha dolaysız nedenleri nelerdir? «Borsa oynama»nın ülkemizde de bir «meşgale» hâlinde gelmeye başladığı bu günlerde asıl bunları merak edenler bulunabilir diye Kyle Crichton'ın sorulu cevaplı tahliline de yer verdik. Ayrıca sermaye piyasasına, özellikle onun A.B.D.'deki biçimlenişine özgü kimi terimler ile Amerikan politikasının kimi deyimlerini sayfa diplerine serpiştirdiğimiz notlarla açıklamaya çalıştık.

Bir süredir sözünü ettiğimiz biçim ve içerik yeniliklerini nihayet gelecek sayımızdan başlayarak tezgâha koyuyoruz. Başlangıçta birtakım acemiliklerimiz olabilir. Görüş ve eleştirilerinizle bizi uyarırsanız beğenilerinize daha uygun bir dergi hazırlama çabamızda bize yardımcı olursunuz. Önerileriniz için şimdiden teşekkür ederiz.

İKTİSAT DERGİSİ

***Her tür pamuk ipliği
pamuklu kumaş
toptan satışı ve
ihracatı***

SaSü
TEKSTİL

SANAYİ ve TİCARET LTD. ŞTİ.
Sabahattin Altay

MERKEZ: Aşirefendi Cad. Bornovalı Han Kat.2 No.201 Sirkeci - İstanbul
Tel: 512 11 91 - 528 10 51 - 511 92 21 - 526 69 71
ŞUBE: Hocahan Cad. Akhan Kat.1 No.128 Yeşildirek - İstanbul
Tel: 511 96 99

*güven dolu çağdaş
hizmet*

**T.C. ZİRAAT
BANKASI**
"Gücüne erişilmez..."

Borsa Çöküşü Konusunda Temel Sorular ve Cevaplar

Kyle CRICHTON

Yazı, The New York Times'ın 25 Ekim 1987 günü sayısından Nail Satlıgan tarafından çevrilmiştir.

Menkul değerler piyasasında 19 Ekim Pazartesi günü meydana gelen çöküş, taksi şöförlerinden profesyonel analizcilere kadar herkesin kafasını karıştırdı; hepsi el yordamıyla açıklamalar arıyor. Olan bitenle ilgili bazı temel sorulara verilmiş ön cevapları aşağıda bulacaksınız.

S. Piyasa neden battı?

C. Teoriler çok çeşitli —yatırımcıların Amerika'nın dev bütçe ve dış ticaret açıklarından duydukları kaygıdan tutun da Başkan Reagan'ın, Yönetim'inin total ördök dönemine girdiğine ilişkin kanıtların çoğalışına dek. Büyük paniklerin çoğunda olduğu gibi iktisadî ve siyasal kuşkların birbirine yakınlaşmasının piyasadaki dramatik düşüşü hızlandırmış olması kuvvetle muhtemel.

S. Dananın kuyruğu neden pazartesi günü koptu?

C. Gerileme büyük düşüşten önceki haftada ivme kazanmaya başladı. O hafta Dow, 16 Ekim Cuma günü kaybettiği 108 puan dahil, 235 puanlık sersemletici bir gerileme gösterdi. Belli ki yatırımcılar, iktisat ve politika konusunda kaygılanmaya başlamışlardı bile.

Ardından, geçen hafta sonu, Hazine Bakanı James Baker III.'ün faiz hadlerini yükselttiği için Batı Almanya'yı sertçe eleştirmesine tanık oldular. Mr. Baker'ın kızgınlığını böyle açıkça ortaya sermesi nadir bir olay olduğundan yatırımcılar telaşlandılar. Yalnız doların daha da düşürüleceği tehdidini savuruğu için değil —faiz hadlerinin artırılması tehlikesini beraberinde getiriyordu bu tehdit—, iktisadî sorunlarda uluslararası iş birliğinin çöküşünün göstergesi olduğu için de. Basra Körfezi çatışması belirsizlik havasını artırdı.

Pazartesi sabahının erken saatlerinde Tokyo menkul değerler piyasasının Wall

Street'te önceki cuma günü meydana gelen düşüşe tepki olarak inişe geçtiğini öğrenmeleri de, pazartesi günü yatırımcıların cesaretini kırmıştır her hâlde.

S. Ülkenin dış ticaret ve bütçe açıkları ne diye bir paniğin doğmasına yardımcı olsun?

C. Yatırımcılar, inatçı dış ticaret açığının doların değerinin daha da düşmesine neden olacağından korkuyorlar. Doların düşüşü, Amerika'nın ihracatını mahmuzlayabilirse de, Amerika Birleşik Devletleri bütçe açığını finanse etmek için Hazine tahvillerine yabancı yatırım çekmek zorunda olduğundan, faiz hadlerinin yükseltilmesini de gerektirir.

Doları dramatik bir düşüş olursa faiz hadleri, gerçekten yükselecektir. Bunun ise —yatırımları, konut inşaatlarını ve tüketici harcamalarını kısarak— bir kısılmanın başlangıcı olması, yatırımcıların mantığına göre, kesin gibidir. Dahası yüksek faizler, parayı menkul değerler piyasalarından çekerek para piyasası fonları ile mevduat sertifikaları gibi yatırımlara kaydıracaktır.

S. Pekî, Washington, doları istikrara kavuştururken dış ticaret vaziyetini düzeltmek için başka ülkelerle birlikte çaba harcamıyor mu?

C. Yediler Grubu ülkelerince —Amerika Birleşik Devletleri, Batı Almanya, Britanya, Fransa, İtalya, Kanada ve Japonya— şubat ayında gerçekleştirilen Louvre anlaşması, doların istikrara kavuşturulmasına yardımcı olmayı amaçlıyordu. Anlaşma gereğince Japonya ile Batı Almanya faiz hadlerini düşürüp ekonomilerini canlandırmaya razı oluyordu. Böylece tüketicileri, Amerikan ihracat mallarını daha çok alabileceklerdi. Bunun karşılığında Amerika Birleşik Devletleri, bütçe açığını azaltmaya ve doları şimdiki düzeyinde desteklemeye çalışacaktı; daha dü-

şük bir dolar, Japonya ile Batı Almanya'nın ihracat öncülüğündeki ekonomilerini yararlardı.

Ancak Louvre Anlaşması tam bir başarı sağlayamadı. Doların istikrar kazanmasına karşılık Amerika'nın dış ticaret dengesizliğinde her hangi bir düzelme olmadı. Bazı analistler, doların yeniden yüzde 20 ile 30 arasında düşmesi gerektiğine inanmaktalar. Para bu kadar düşerse faiz hadlerinde çok büyük bir artış olması gerekecektir ki yabancı yatırımcıların Hazine'ce ihraç edilen menkul değerlere olan ilgisi devam etsin.

S. Başkan'ın total ördek statüsü olayları nasıl etkiledi?

C. Tırmanan dış ticaret ve bütçe açıklarına karşın piyasalar, Reagan Yönetimi'nin iktisadî önderliğine olan güvenlerini göstermişlerdi. Ancak Senato Adalet Komitesi'nin Yargıç Robert H. Bork'un Yüksek Mahkeme adaylığını geçenlerde geri çevirmesi, bu önderliğin zayıfladığı biçiminde yorumlandı. Bu, belirsizlik havasını artırmakla —malî piyasalar için öldürücü bir durumdur bu— kalmadı; Başkan Reagan'ın, korumacı dış ticaret mevzuatı doğrultusunda Kongre'den gelen baskıya karşı direnecek güçten yoksun olması olasılığını da gündeme getirdi. 1930'un korumacı Smoot-Hawley gümrüklerinin Büyük Çöküntü'yü doğuran bir dizi yanlış adımın sonuncusu olduğu yolunda geniş bir görüş birliği vardır.

S. Birçoklarının söylediğine göre yatırımlarını, pazartesi günü 500 milyar \$'dan fazla, piyasa doruğundan bu yana ise 1 trilyon \$ kaybetmişler. Bu para nereye gitti? Gerçekten mevcut muydu?

C. Yatırımcıların kaybettikleri milyarlar, elbette, fiziksel anlamda mevcut değildi —bu miktar pazar yerinde belirlenen hisse senedi değerleri üzerinden gerçekleşmemiş kazanç-

ları temsil ediyordu yalnızca. Demek ki «gerçek» para olarak 500 milyar \$ hiç bir zaman var olmamıştı.

Ancak psikolojik servet alanında 500 milyar \$ son derece gerçektir ve bu kaybın etkisini duyuracağı neredeyse kesindir. Bu kazançları bir gün paraya çevirme olanağından yoksun kalan yatırımcılar, her hâlde para harcarken eskisi kadar serbest davranmayacaklardır. Sonuç olarak birçok iktisatçı, önümüzdeki yıl için yaptıkları büyüme tahminlerini yüzde 1 ile 2 indiriyor.

S. Hisse senedi fiyatlarının çöküşü, bir kısılmanın artık kaçınılmaz olduğu anlamına gelir mi?

C. Hayır. Çöküşün olumlu bir yönü varsa o da, batılı hükümetler ile Japon hükümetini uluslararası ekonomiye yardımcı olacak adımlar atmaya ve dış ticaret dengesizliklerini düzeltmek için çaba göstermeye zorlayabilecek olmasıdır.

Pazartesi günü Batı Alman yetkilileri, kısa dönemli faiz hadlerini düşürmeyi ve biraz daha uyarıcı bir para politikası izlemeyi kabul ettiler. Ayrıca geçen hafta Başkan Reagan, her türlü vergi artırımına karşı olan tutumunu yumuşatıp Kongre liderleriyle Federal bütçe açığını hafifletmenin yolları üzerine görüşmelerde bulunmayı kabul etti.

Gene de birçok analizci, müthiş çöküşün tüketicileri büyük alımlardan caydırmasını bekliyorlar. Tüketici harcamalarında uzun süreli bir gerileme ise, kısılma olasılığını büyük ölçüde artıracak.

Üstelik piyasa dorukları, savaş sonrasındaki son 10 kısılmanın her birinin ön habercisi oldu —çoğunlukla inişin yaklaşık olarak altı ay öncesinde. Ağustos sonu ile pazartesi günü arasında Dow yüzde 36 düşmüşken, doruğun geride kaldığını yadsımak için dik kafalı bir iyimser olmak gerekir.

Gelecek haftaların kilit ögesi, dünyadaki dengesizlikleri hafifletme yolunda gerçek ilerleme sağlanıp sağlanamayacağı olacak. Bu, Amerikan bütçe açığının önemli ölçüde azaltılmasını, Japonya ve Batı Almanya'da büyümeyi uyaracak yeni önlemlerin alınmasını ve her üç ülkede faiz hadlerinin düşürülmesini gerektirecek. Kara Pazartesi'nin gölgesi altında yeniden tutuşan iş birliği ruhu «normale dönüş» ile birlikte sönecek olursa kısılma olasılığı yükselir.

S. Kısılma yolda değilse bile, çöküş, ayı borsasının başlangıcının mı, yoksa yalnızca boğa borsasında bir «düzeltme»nin mi işaretidir?

C. Analizciler düzeltmelerden söz ettikleri zaman menkul değerler piyasasında bir kaç hafta ya da aylık bir süreye yayılmış en az yüzde 10'luk gerilemeleri kastederek. Dow'ın geçenlerde uğradığı türden, yüzde 22,8'lik bölümü bir günde olmak üzere, yüzde 36'lık bir genel gerileme bambaşka bir şeydir.

Ancak boğanın ömrü doğru bir politikayla uzatılabilir. **Bull market**'i düşük enflasyon ile azalan faiz hadleri yarattı. Enflasyon ve yüksek faiz hadleri ise öldürür. Bu bakımdan Federal Reserve Board başkanı Alan Greenspan'ın piyasadaki çöküşün ardından ülkenin para arzı üzerindeki bağlan büyük ölçüde gevşetmesi, menkul değerler piyasası için iyi bir işaretti. Gevşek para daha düşük faiz hadleri demektir ki bu da, hisse senetlerinin yükselmesine elverişli bir ortam hazırlar.

Gel gelelim Dow'da önemli düşüşler oldu mu, tarih katı yürekli oluruz. Analizcilerin dediklerine bakılırsa, eğer bir kalıp söz konusuysa bu kalıp, büyük bir düşüşü kısmi canlanmaların izlemesi, bunların da yeni düşüşlere yerlerini bırakması biçimindedir. Değerli kâğıtların değerlendirilmesinde yaygın

olarak kullanılan âletlerin her ikisi —fiyat/kazanç oranı ile kâr payı getirisi— de, bu yaz piyasasının fazlasıyla aşırı değerlenmiş olduğunu göstermekteydi.

S. Programlı alım satım diye bilinen bilgisayarlı hisse senedi alım satım tekniğinin çöküşte bir rolü oldu mu?

C. Bu sorun daha bir süre tartışılacak —önümüzdeki haftalarda düzenlenecek Kongre oturumlarında, Securities and Exchange Commission'da, yeni oluşturulan Başkanlık panelinde ve başka yerlerde. Tartışmanın hisse senedi indeksi **future**'ları ya da opsiyonların rolü üzerinde odaklaşması bekleniyor. Bunlar, yatırımcıların tek tek hisse senetleri satın almaksızın bir piyasa ya da sanayi grubunda işlem yapmalarını sağlayan **hedging** araçlarıdır.

Programlı alım satımda, indeks **future**'larının fiyatı ile indeks oluşturulan hisselerin güncel nakit değeri arasındaki farktan kâr sağlamak amacıyla hisse senetleri, dev bloklar hâlinde işlem görür.

İndeks **future**'larının indeksi (diyelim ki Standard and Poor's 500) oluşturan hisse senetleriyle birlikte yükselip alçalması gerekirse de bunların bazen biraz önden gitmesi ya da geriden gelmesi, programlı işlem yapanlara fırsatlar sağlar. Eleştiriciler, programlı alım satımın, süreç içinde, indeks yukarı ya da aşağı iterek —süreci hangi eğilim başlatmış olursa olsun— piyasadaki salınımları, üstelik büyük bir hızla büyüttüğünü söylüyorlar.

İşlerin karmaşıklığı bu kadarla kalmıyor.

Eleştiricilerin bir yakınması da, programlı alım satım ile hisse senedi indeksi **future**'larını işin içine katan gelişkin bir **hedging** tekniği olan **portfolio insurance** arasındaki etkileşimle ilgili.

Dediklerine göre, hisse senetleri pazarı sabahı hızla düşmeye başlar başlamaz **portfolio insurance** programları indeks **future**'larının satışıyla devreye girmiş. Hızlı satış, indeks **future**'larının fiyatlarını indirmiş; bu da programlı alım alım satım yapanlara **future**'ları satın alırken eş zamanlı olarak bunların altında yatan hisse senetlerini satma fırsatı vermiş. Kimi analizcilerin dediklerine bakılırsa bu hisse senedi fiyatlarının daha düşmesine yol açmış.

S. Wall Street, başlıca değerli kâğıt alım satım kurumlarının mali sıkıntı içinde olduğu söylentileriyle çalkalanıyor. Bir banker batarsa yatırımcıların parasında ne olur?

C. Banker hesapları, birçok bankerlik kuruluşunun iflâs etmesinden sonra 1970'te Kongre'ce kurulan Menkul Değerler Yatırımcılarını Koruma Kurumu'nun (Securities Investor Protection Corporation) koruması altındadır. Securities and Exchange Commission'a kayıtlı hemen hemen her simsar S.I. M.C.nin üyesidir. Bir bankerlik kuruluşunun iflâs etmesi hâlinde —bir bankalar konsorsiyumunun 500 milyon \$'lık kredi sınırlarıyla ve Hazine'nin 1 milyar \$'ıyla desteklenen— 390 milyon \$'lık fon, yatırımcıların 500 000 \$'a kadar olan menkul değer kayıplarını iade eder. Birçok şirkette ilâve karşılıklar da vardır.

Gilder: «Bütün dünya 'Reaganomics'i benimsemeli...»

George Gilder, A.B.D.'deki yeni sağcı iktisat görüşlerini çok satan kitaplarıyla popülerleştiren bir yazar. **Wealthy and Poverty** ve **The Spirit of Enterprise** adlı kitaplarıyla tanınıyor. **The New York Times**'in 1 Kasım 1987 günlü sayısında «Overseas Decline Is The Culprit» başlığıyla yayımlanan görüşmeyi Nail Satlıgan çevirdi.

Hangi çöküş? 1980'lerde her yıl işlerinin ortalama yüzde 2'sini kaybeden, yatırım hızını aniden düşürüp ithalatı 100 milyar \$'den fazla azaltan, o arada topluca, gayri safi millî hâsıla içindeki payı bakımından, en az bizimki kadar büyük devlet bütçesi açıkları veren Avrupa ekonomilerindeki çöküntüyü mü kastediyorsunuz?

Özellikle de 1980'den beri kişi başına reel G.S.Y. İ.H.'sini yılda yüzde 1'in yüzde 83'ü gibi bir hızla daraltan Batı Almanya'daki gerilemeyi mi kastetmektesiniz?

Ulusal ekonomileri şiddetle daraltan, ithalâtlarını son beş yıl içinde toplu olarak 85 milyar \$ azaltan, Lâtin Amerika ve Afrika'daki çöküşü mü yoksa?

Hayır, günümüzde ilgi çeken çöküş, geçen beş yıl boyunca hisse senedi fiyatları üç katına çıktıktan, sabit gelirlî taşınır değerlerde ise 2 trilyon \$ dolayında bir reel kazanç elde edildikten sonra Amerikan menkul değerler piyasasında meydana geldiği iddia edilen 1 trilyon \$'ı aşkın (gerçekleşmiş kayıplar bakımından 400 milyar \$'a daha yakındı) düşüş.

Carter Yönetimi sırasındaki, reel hisse senedi değerlerinin yüzde 33, tahvil değerlerinin ise yüzde 60 azaldığı malî çöküşü insanlar hatırlamaz görünüyorlar.

Oysa günümüzün gerçek sorunu Amerikan ekonomisi ya da Federal açık ve dış ticaret açığı değil. Global büyümeyi boğan, dış âlemdeki aşırı vergi oranları.

Günümüzün konusu, Herbert, Hoover'in yaptığı gibi, devlet bütçelerini denkleştirip dış ticaret açığını kapamak isteyen politikacıların menkul değerler piyasasında meydana gelen ani düzeltmeyi iktisadî bir çöküşe dönüştürüp dönüştürmeyecekleri.

Amerika G.S.M.H.'sini, gelirini, toplam sınaî üretimini ve yatırımlarını son beş yıldır yer kürenin geri kalan bölümünün iki ile üç katı arası bir hızla artırırken —ve vergi kesintileriyle birlikte açığını hızla azaltırken— dış ticaret açığını kapatmanın tek yolu, G.S.M.H.'yi ve yatırımlardaki büyümeyi durgun, aşırı vergilenmiş bir dünyadaki düzeylerin altına indirmektir.

Kongre'nin yapmak istediği, galiba kendimizi de durgun ve aşırı vergilenmiş hâle getirmek. Bu yoldan Amerika, gerçekten de bir ticaret fazlası sağlayabilir — ve bir dünya çöküntüsüne yol açabilir.

Tek olumlu çözüm: Dış âlem Reaganomiye benimsesin, korumacılıktan uzak dursun, vergi oranlarını indirsün, dünya para değerlerini istikrara kavuştursun ve ekonomilerini, bizimki gibi, büyüme yoluna soksun.

Laffer: «Yapılanları bozmak gerek...»

Arthur B. Laffer, **supply side** iktisadının ve «Laffer eğrisi» kavramının babası olarak bilinir; Başkan Reagan'ın İktisat Politikası Danışma Kurulu'nun üyesi ve bir simsarlık firması olan A.B. Laffer Associates'ın başkanı.

The New York Times'in 1 Kasım 1987 tarihli sayısında «A Time to 'Undo'» başlığıyla yayımlanan görüşmeyi Nail Satlıgan Türkçeye çevirdi.

Laffer ile yapılmış bir başka görüşme, **İktisat Dergisi**'nin 241. (Aralık 1984) sayısında yer almıştı.

Son çöküşteki sorun bütçe açığı idiysen bir yıl önce, açık 220 milyar \$ düzeyindeyken piyasa neden yüksekti? Günümüzde açık 150 milyar \$'ın altında ve piyasa çöküyor. Dış ticaret açığı konusunda da aynı yorum yapılabilir.

Menkul değerler piyasaları neyin olacağını öngörür, neyin olduğunu değil. O hâlde son birkaç haftada piyasanın bekleyişlerinde dramatik birtakım değişimler oldu — söz konusu açıklar ise gökten düşme olaylar değildi.

Hangileriydi? Birincisi, bazı temel sorunlar. Bu günlerde dış ticaret korumacılığının çok sözü ediliyor. Federal Reserve'de de yeni bir başkan var. Alan Greenspan bence fevkalâde, ama piyasa onu deniyor, nasıl ki Paul A. Volcker'ı da 1979 Ekiminde, iş başına geldikten birkaç ay sonraki bir «katliam» ile denemişti. «Yeni baştan déjà vu» lâfları. Bir de 1989'da yeni bir başkan seçilecek; bu da belirsizliği artırıyor.

Bu belirsizlik zemini üzerine gelen iki katalizör, son piyasa tepkisini harekete geçirdi. Bir dizi «ele geçirme vergisi» konması yolunda — Temsilciler Meclisi Bütçe Encümeni başkanı Dan Rostenkowski tarafından yapılmış — yersiz bir öneri vardı. Bu öneri, etkinsiz yönetimleri hissedarlarca alınacak önlemlere karşı fiilen bağışık kılacaktı. Sonra Jim Baker'ın doların değerinin daha da düşürülmesi konusunda ettiği lâflar vardı. Şimdi piyasa, politikacıların çöküşün üstesinden gelmek için yapacakları şeylerin işleri daha da bozacağından korkuyor.

Benim yapılmasını istediğim, «olan oldu» demeyip bazı şeylere son verilmesi — harcama kısıntılarıyla ilgili Grace Komisyonu raporunun büyük ölçüde uygulanması örneğin. Sonra doların serbestçe dalgalanmasına son verilmesini, Hazine Bakanı Baker'ın önerdiği gibi, bir maden ya da «mal demeti» ile değiştirilebilirliği sağlanarak değerinin yeniden garanti edilmesini isterim.

Sermaye kazançları vergisinden kurtulmanın da tam sırası.

Bütün bunlar, büyümeyi mahmuzlayacak, iş alanları sağlayacak, menkul değerler piyasasına olan güveni yeniden zihinlere yerleştirecektir.

Para politikası ehil ellerde olursa yeni vergi kesintisinin de katkısıyla gelecek yılın güçlü bir yıl olması gerekir — Washington korkunç bir şey yapmazsa tabii.

Magdoff: «Kâr için değil, kullanım için üretim...»

Harry Magdoff, Paul Sweezy ile birlikte ünlü A.B.D. dergisi *Monthly Review*'yu yayımlıyor. Yazarın Türkçede yayımlanmış çalışmaları şunlar: **Emperyalizm Çağı: A.B.D.'nin Dış Politikasının Ekonomik Temelleri** (1974); **1970'lerde Emperyalizm** (Paul M. Sweezy ile birlikte, 1974); **Çağdaş Kapitalizmin Buna'ımı** (Sweezy ve Baran ile birlikte, 1975); «Emperyalizm Üzerine Düşünceler,» *Yeni Adımlar*, No 19-20 (Temmuz-Ağustos 1974); «Enfiasyon Üzerine» *Aşama*, No. 2 (Şubat 1975); «Sermaye, Teknoloji ve Kalkınma» *Enternasyonal*, No. 1 (Haziran 1976).
Magdoff ile yapılan görüşmeyi *The New York Times*'in 1 Kasım 1987 günlü sayısından Nail Satlıgan dilimize aktardı. Görüşmenin özgün başlığı «A Free-Market Failure» idi.

Menkul değerler piyasasındaki ani yıkıma ilişkin en yaygın açıklamalar yalnız yüzeysel sorunları ele alıyor — dış ticaret ve bütçe açıkları, doların gerileyişi gibi. Göz ardı edilen, bu güçlüklerin altında hangi kaynakların yattığı.

İşin özüne bakarsak serbest piyasa sisteminin önemli bir iflâsıyla karşı karşıyayız. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Lester Thurow'un geçenlerde Washington Post'taki bir yazısında dediği gibi dünya kapitalist ekonomisinin islimi tükeniyor.

II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan uzun refah dalgasının 1960'ların sonuna doğru hızı kesilmeye yüz tuttu. Hızlı büyümeye destek olan sermaye yatırımı, imalat sanayiinde global bir kapasite fazlasıyla sonuçlandı. 1970'ler ve 1980'lerde ortalama büyüme haddine bakın — 1950'ler ve 1960'lardakinin bir hayli altında olduğunu göreceksiniz.

Bu durgunlukla başa çıkmak için değişik kapitalist ülkelerce benimsenen yöntemler, alttan alta kaynayan sıkıntının üstünü örttü. Söz gelimi Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomi, büyük ölçüde dev bir devlet bütçesi açığı ve askerî harcamalarla ayakta tutuldu. Ancak bu uyarıcı, yaygınlaşan durgunluğun etkisinin bütünüyle üstesinden gelmeye yetmedi.

Sonuç : borçların — devlet, tüketici, şirket ve mali — balon gibi şişmesi, üstüne üstlük menkul değerler piyasasında durmadan büyüyen spekülasyon, faiz haddi *future*'ları, para ve değerli madenler ticareti. Temelde yatan iktisadî güçler durgunluğa girdikçe borç ve spekülasyon daha çok devreye girdi.

Kapitalist dünyayı pençesine alan durgunluktan büyümlü bir çıkış yolu yok. Öyle olunca önceliklerin yeniden yönlendirilmesine gerek var. Amerika'nın gerçek sorunları, menkul değerler piyasasında ve öteki kumarhanelerde değil, nüfusun geniş bir kesiminin her gün karşılaştığı şeylerde yatıyor : açlık, evsizlik, yetersiz sağlık bakımı, işsizlik gibi.

Bu gün için ihtiyaç duyduğumuz, yeni bir *New Deal* — hükûmetçe iş yaratılmasını, yoksullara gelir desteği sağlanmasını içeren. Nihai ihtiyaç ise : üretimin kâr yerine kullanım için yapıldığı yeni bir toplumsal sistem.

Manne: «Piyasalar otursun...»

Henry G. Manne, George Mason Üniversitesi'nde hukuk dekanı ve Hukuk ve İktisat Merkezi müdürüdür. The New York Times'ın 1 Kasım 1987 günü sayısında «Let the Markets Settle» başlığıyla yayımlanan görüşmeyi Nail Satlıgan çevirdi.

Piyasa konusunda belirsizlik yaratan birçok şey var — örneğin vergilerin yükseltileceği tehdidi ile ele geçirmeler üzerine vergi konacağı tehdidi.

Sonra dış ticaret ile uluslararası sorunlar geliyor. İlkın, korumacılık tehdidi. İkincisi — ve bu çok önemli — güdümlü ve düzenlenmiş para piyasalarına dönüleceği tehdidi. Döviz kurlarını saptama çabalarının işlemediğini insanlar hâlâ hatırlıyor — her ülkenin yurt içi politikası, uluslararası ortaklaşa çabalara ağır basmakta.

Bütün bunlarla birlikte Menkul Kıymetler Borsası Komisyonu başkanı David S. Ruder'in çağırıldığı, karışık günlerde menkul değerler piyasalarının kapatılacağı umacısı belirsizliği artırdı.

Şu da var: Öyle sanıyorum ki dünya, Reagan Yönetimi'ni zayıf ve ne yapacağını bilmez olarak algılıyor. Başkan, Bork savaşını kaybetti, İran-Contra olayı çıktı, bütçe açığıyla nasıl başa çıkılacağı ise sürekli anlaşmazlık konusu oldu.

Buradan nereye doğru gitmekteyiz?

Beyaz Saray vergilerin yükseltilmesine ve korumacılığa karşı iyi bir savaş verirse — Federal harcamaların azaltılmasında da biraz başarılı olunursa — güven yerine gelir. Bunun dışında hiç bir şey yapmamalıyız. Bırakalım, piyasalar durulsun, böylece insanlar, piyasadaki başkalarının menkul değerler piyasasının gerçek düzeyinin ne olması gerektiğini düşündüklerini anlasınlar.

1929'da hükümet para arzını kısıtı — bu yanlışlı yeniden yapacağımızı sanmam. Ancak yapılabilecek başka yanlışlar var. Uluslararası döviz kurlarını düzenlemeye kalkma görüşü tam da bunlardan birisi. Vergilerin yükseltilmesi ise bir başkası. Vergiler yükseltilerek bir piyasa çöküşü ve kısılma tehlikesine karşı bir şeyler yapılabileceği görüşünün itibarı kalmadı. 1929'un ardından hükümetin yaptığı bu olmuştu.

Korumacılığın artırılması felâket olur. Smoot-Hawley'in yaptığı buydu, Smoot-Hawley ile Çöküntü arasındaki ilişki ise ortada.

Şu sırada hükümetin, piyasa çöküşünün üstesinden gelmede, likidite sağlamak dışında, oynayabileceği gerçek bir rol yok. Burada dahi Federal Reserve ihtiyatlı gitmeli: Enflasyoncu baskılar yaratacak çizgiyi aşmamalı. Bunun tam olarak hangi gün gerçekleşeceğini bilmesi istenen danışma olmayı hiç arzulamam elbette.

Türkiye'nin
en Modern Çift Cam Sistemi

ISlcam®

“Az ödeyin... Çok ısıyın!”

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat: 4-8 Şişli/İstanbul

Tel: 146 11 30 (6 hat) - 147 48 58

DIŞBANK YANINIZDA!

Dışbank, tasarruflarınızın güçlü, güvenilir bankasıdır... Dışbank, yarınlarınızın verimli kaynağıdır. Dışbank ile hazırlanmış mutlu bir geleceğe... Dışbank yanınızda!

DIŞBANK

BANKACILIKTA YENİ BİR ENERJİ

Genel Müdürlük:

Yıldız Posta Cad. 54 80280 Gayrettepe-İstanbul • Telefon: 172 42 80 (20 Hat) • Telex: 27992 tdtb tr-27991 disp tr
• Teletext: (18) 38007 diso tr • Telefax: 172 52 78-79 • P.K. 131 80692 Beşiktaş-İstanbul

Perlo: «Kârları değil, istihdamı koruyalım...»

Victor Perlo, A.B.D. Komünist Partisi ekonomik komisyonunun başkanlığını yapıyor. «ABD'deki Ekonomik Çelişkiler» adlı yazısı **Ürün** dergisinin 16. (Ekim 1975) sayısında yer alan Perlo ile yapılan görüşmeyi («Protect Jobs, Not Profits,» **The New York Times**, 11.11.1987) Nail Satlıgan Türkçeleştirdi.

Yalnız geleceği değil, ahreti de kırdırtan bütün spekülâtif boom'lar gibi bunun da sona ermesi gerekiyordu.

Piyasa çöküşünde zembereği boşaltan dolaysız etkenler enine boyuna tartışıldı. Ben, şiddetli bir kısılmayı olası kılan, temeldeki yapısal iktisadî zaafılar üzerinde odaklaşmak istiyorum.

Sermaye akımının uluslararasılaşmasıyla dünya kapitalizminde çevrimsel bir bunalım, piyasa çöküşünün daha da yakınlaştırdığı bir bunalım olacaktır. Kısaca çevrimsel bunalımlar, üretim kapasitesi yığınların satın alma gücünün önüne geçtiği için meydana gelir. Bu, kapitalizmin gittikçe daha yüksek kâr amacının — aslında sistemin kendisinin — kaçınılmaz bir sonucudur.

Reagan Yönetimi, emek aleyhtarı, sendika karşıtı bir saldırının başını çekerek kapasite ile satın alma gücü arasındaki bu çelişkiyi ağırlaştırdı. 1972'den bu yana, reel ücretler yüzde 15 azalırken kârlar — Forbes ile Fortune'in saymak için yarıştığı milyonlar ve milyarderlerle birlikte — yükseltilere tırmandı.

Üretken yatırım fırsatları yavaş yavaş azalınca, çoğalan kârlar kâğıda, başkalarının şirketlerini satın almaya yöneldi — bu durum piyasa boom'unu kördükledi.

Piyasa çöküşü için Washington'ın ve kitle iletişim araçlarının tasarladığı çareler sermayeyi korumayı amaçlıyor ve Hoover'inkilerden daha şifalı değildir.

Komünist Partisi Programı, sermayenin sırtından emekçi halkın durumunu iyileştirmeyi amaçlıyor. Ama uygulanırsa temelde yatan iktisadî durumu da düzeltecektir. Programımızdan şu birkaç maddeye bakalım :

■ Askerî bütçeden kesilecek 150 milyar \$'ın düşük kiralı konutlar ve ihtiyaç duyulan alt yapı projeleri için kullanılması. Bu, daha barışçı bir dünyanın yaratılmasına yardımcı olacak, iş olanakları ve yığınsal satın alma gücü sağlayacaktır.

■ Asgari ücretin iki katına çıkarılması, ücretlerde kesinti olmaksızın kotaları ve çalışma haftasının kısaltılmasını — 35 saat — içeren geniş kapsamlı bir olumlu eylem programı. Tek başına çalışma haftasının kısaltılması 10 milyon iş sağlayacak, emek gelirini yüzde 14 artıracaktır.

■ Yüksek gelirlerden ve kurumlardan alınan vergi oranlarının yeniden 1977'deki düzeylerine çıkarılması. Bu, vergi gelirlerini 200 milyar \$ dolar artırıp Federal bütçeyi dengeleyecektir.

■ Yurt dışı işlemlerden elde edilen şirket kâr-

larının vergilendirilmesi ve sosyalist ülkelerle ticaret üzerindeki ambargonun kaldırılması. Bu, şirketleri üretim yurda getirmeye özendirerek, ihracatı artırarak dış ticaret vaziyetini düzeltmekte önemli bir adım olacaktır. Yüzlerce Amerika Birleşik Devletleri şirketinin ısrarlarına uygun olarak ticaret kapısının sosyalist ülkelere açılması, Başkan Reagan ile Sovyet lideri Mihail Gorbacev arasında yakında yapılacak olan doruk toplantısında başlatılabilir.

Bunlar ve toplumsal açıdan gerekli, iktisadi açıdan yararlı öteki programlar Washington'dan kendiliğinden gelecek değildir. Bunlardan yararlanacak olan milyonların eyleme geçmesi gerekiyor, dilekçelerle, gösterilerle ve — özellikle — 1988 seçimlerinde kişilikler değil, programlar üzerinde birleşik bir seferberlikle

Sırası gelmişken...

Ayı (bear) : Fiyatların düşeceğini, dolayısıyla ilerde daha düşük bir fiyattan (giri) alabileceğini umarak kendisine ait olan ya da olmayan hisse senetlerini satmaya girişen menkul değerler piyasası spekülâtörü. **Ayı piyasası (bear market):** Uzun süredir fiyat düşüşlerine sahne olan, uzun süreli bir toparlanmanın beklenmediği bir piyasa.

Boğa (bull) : Fiyatların yükseleceğini, dolayısıyla ilerde daha yüksek bir fiyattan satabileceğini umarak hisse senetleri satın almaya girişen bir borsa spekülâtörü. **Boğa piyasası (bull market):** Fiyatların yükseleceği beklentisinin egemen olduğu bir piyasa ortamı.

Çöküntü ya da büyük çöküntü : Akademik iktisat jargonunda, insan gücü ve makinelerin uzun süre istihdam dışı kaldığı dönemlere «çöküntü» (depression), işsizliğin kısa sürdüğü dönemlere ise «kısılma» (recession) denir. Çöküntü sözcüğü çoğu kimsenin aklına 1929'un «büyük çöküntü»sünü getirir 1929'da gene Wall Street'te patlak veren mali çöküş, kapitalist dünyanın her yanına yayılan, yıllarca süren, iş gücünün dörtte birinin işsiz kalması, üretim düzeyinin ise yarı yarıya azalmasıyla sonuçlanan bir dünya iktisadi bunalımıyla eklenmişti. (Terim, Shaikh'in, görüşmesinde de 1929'daki büyük çöküşü anlatmak için kullanıyor.)

Bork, Robert : Başkan Reagan tarafından Yüksek Mahkeme üyeliğine aday gösterilen, ancak adaylığı Senato'da reddedilen tutucu yargıç.

Dow ya da Dow-Jones indeksi : Wall Street'in en tanınmış barometresi. 1897'de hisse senedi fiyatlarının günlük ortalamalarını derlemeye başlayan **The Wall Street Journal**'ın yayım yönetmeni Charles H. Dow'ın adını taşır. New York borsasında her yarım saatte bir ilân edilir.

Federal Reserve : Amerika Birleşik Devletleri'nde merkez bankası işlevlerini yerine getiren kuruluş; Fed kısaltmasıyla da bilinir. Fderal Reserve yürütme erkinin bir parçası olmadığından başkanları, A.B.D. Cumhurbaşkanı tarafından atanmakla birlikte, yönetim karşısında hatırı sayılır bir özerkliğe sahiptirler. Federal Reserve'in şimdiki başkanı Alan Greenspan'dir; Greenspan'ın halefi ise Paul Volcker idi.

Futures : Vadeli alım satım işlemleri.

Dr.Shaikh: «Borsa çöküşünün temelinde kârlılığın azalışı yatıyor...»

Enver A. Shaikh, Union for Radical Political Economics'te üye; New School for Social Research lisans üstü bölümünde ise iktisat profesörü. «Günümüz Dünya Bunalımı: Nedenleri ve Anlamı» başlıklı yazısı Türkçede yayımlanmış olan (11. Tez, No. 1) Enver Shaikh ile The New York Times'ın 1 Kasım 1987 tarihli sayısında «The Crisis Underneath» başlığıyla yapılan görüşmeyi Nail Satılğan çevirdi.

Menkul değerler piyasasında gördüğünüz, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'larda başlayan temelli bir bunalımın zamanı çoktandır gelmiş bir sonucu.

Bu bunalımın başlıca nedeni: 1960'lardan çok önce başlayıp günümüzde de devam eden, kâr haddinde uzun dönemli bir azalış. Zamanlaması farklı olsa da bu azalışı ileri kapitalist ülkelerin hemen hepsinde görebilirsiniz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde savaş sonrası döneminde — 1947 ile 1985 arasında — kâr haddi, iktisadî dalgalanma değişimlerinden arındırılmış olarak, yüzde 50'den çok düştü.

Ortaya çıkan bunalım birikmesi, durgunluk ve yavaşlamalar, bu dönemin ikinci yarısına — 1968 ile günümüz arasına — kadar ülkeyi sarsmamıştı. Kimi örnekler:

■ Üretimde çalışanların reel ücretleri, 23 yıl önceki düzeylere düştü.

■ İflâs oranı yüzyılın üçüncü en yüksek düzeyinde — verilerin elde bulunduğu son yıl olan 1985'te 10 000'de 114. Yalnızca Çöküntü'nün dip yıllarında — 1930 ile 1931'de — rakamlar daha kötü olmuştu, sırasıyla 122 ve 133. Oran, 1960'ta yalnızca 10 000'de 57 idi.

Ülkenin iktisadî bunalımındaki birikme, ilerleyici kalp hastalığı gibidir — kârlılık kapitalist sistemin kalbidir çünkü. Bu, bir zamanların olağan şoklarının bir kalp krizini başlatabilmesi demektir. Sistemi temelinden çürüten, onu baş aşağı iniş geçiren bir şey var. Son çöküşte olan da bu.

Kapitalizm tarihinde görülmemiş boyutlara varan hayret verici bir kredi genişlemesiyle bunalımdaki birikmenin üstü örtüldü, doğru.

Ama tarım kesimi, esas olarak dayanılmaz borç yükünün altında çöktü; süreç içinde bazı bankaları da devirdi. Tüketicilerin gelirlerinden çok ödünç alma olanaklarının kazıklanmaktan farkı kalmadı.

Federal bütçe açığı ise, büyük ölçüde askerî harcamalar yüzünden balon gibi şişiyor. Bunlar, harcamaları bunalımın etkileriyle — çiftliklerdeki ve kentlerdeki toplumsal sefaletle — savaşma çabasından başka yerlere kaydırıyor.

Aynı zamanda bu tür harcamalar, giderleri, orduyla içli dışı oldukları, bu sayede kapitalizmin disiplininden kurtulmayı becerdikleri için kârlarını fazlasıyla şişkinleştiren sanayilere yöneltiliyor.

Bunalımın biriktiği bu gibi bir durumda seçenekler daralır. Keynesci devlet harcama ve yatırımlarıyla işsizlere iş bulma yolu tıkalı olduğu gibi toplumsal içerikli programları delik deşik eden Federal harcama kesintileri de, pek âlâ bir Çöküntü'nün zembereğini

harekete geçirebilir — dev tüketici borcu höyüğü gö-
cebilir.

Onun yerine kurumlar değişmeye zorlanacaktır,
ya aniden ya da azar azar. Söz gelimi bunalım yü-
zünden ulusal emek saatlerinin üçte biri kesintiye
uğrayacak olsa, insanlar işten çıkarılacağına, her-

kes zamanın üçte ikisinde çalışabilir. Eldeki işler ile
ücretler ise, kârlılıktan çok toplumsal yararlılığa bağ-
lanabilir.

Kâr güdüsü insanları işte tutamıyorsa onun ye-
rine başka bir şey koymak gerekir. Toplumsal bir
mekanizmanın kutsal bir tarafı yoktur.

Sırası gelmişken...

Hedging : Vadeli piyasa işlemlerinde zarara uğramamak için kullanılan bir yön-
tem; riski aktarma.

Hoover, Herbert : 1929 çöküşü sırasında iş başında olan ve o tarihte izlediği tu-
tucu iktisat politikalarıyla bunalımı derinleştirdiği günümüzde genellikle kabul
edilen Cumhuriyetçi A.B.D. başkanı.

Junk bonds : A.B.D.'deki büyük derecelendirme kuruluşlarının «riskli» olarak
değerlendirdiği şirketlerce ihraç edilen, ama getirisi yüksek olan tahviller. (Kelime
anlamı olarak «kırpıntı tahvil» demektir.)

New Deal : Hoover'ın yerine geçen yeni başkan Roosevelt'in 1933'te Büyük Ço-
küntü'nün üstesinden gelme amacıyla yürürlüğe koyduğu program. Keynesci ik-
tisat politikası tekniklerinin müjdecisi sayılır.

Opsiyon : İki çeşit opsiyon vardır: **call** ve **put**. **Call**, belirli bir hisseyi belirli bir
süre içerisinde sabit bir fiyattan satın alma hakkıdır. **Put**, belirli bir hisseyi belirli
bir süre içerisinde sabit bir fiyattan satma hakkıdır. **Spekülasyon** yapanlar, **call** ve
put'ları hem satın alabilirler, hem de satabilirler; alıcılar, satıcılara bir prim öderler.

Portfolio insurance : Programlı işlemlerde fiili hisse senedi değerleri **future** ve
opsiyon değerleriyle bilgisayar yardımıyla karşılaştırılır ve en küçük fiyat farkları
dahil, anında alım ve satım emirlerine dönüştürülür. **Portfolio insurance** adı verilen
teoriye göre, son derece rafine programlar kullanarak bir hisse senetleri portfö-
yünü sermaye kayıplarına karşı korumak mümkündür. Ancak son borsa bunalımı
sırasında bu teorisinin çok dar sınırlar içinde işlediği görüldü. Hisse senedi de-
ğerleri bilgisayar programında saptanan değer in altına düştü mü, herkes elindeki-
ni satmakta, alıcı bulunmamaktadır. **Securities and Exchange Commission**'in yeni
başkanı David Ruder de, **portfolio insurance** teorisine inanmadığını, opsiyon ve
futures piyasaları ile programlı işlemlerin daha yakından denetleneyeceğini açıkla-
mış bulunuyor.

Securities and Exchange Commission (Menkul Kıymetler Borsası Komisyonu) :
A.B.D. Kongresi'nde 1973 yılında kabul edilen bir yasayla kurulan bir denetleme
mercii. Komisyon, tam bir borsa polisi olup ağır para ve hapis cezalarını içeren
yaptırımları vardır.

Smoot-Hawley : 1930'da Amerikan Kongre'sinde kabul edilen ve bunalımın ağır-
laşıp yaygınlaşmasına yol açtığına inanılan korumacı gümrük tarifesii.

Standard and Poor's 500 : A.B.D.'de derlenen, Dow Jones'tan daha geniş kap-
samli, fakat onun kadar ünlü olmayan bir hisse senedi fiyatları indeksi.

Topal ördek (lame duck) : Görev süresinin sonuna yaklaştırmış ve yeniden seçil-
mesi mümkün olmayan politikacı.

Dua Ederek Seyredelim

C. P. KINDLEBERGER

Charles Kindleberger, günümüz dünyasının en ünlü iktisatçılarından biri. Uzmanlık alanı kalkınma iktisadı ve dış ticaret olan Kindleberger'ın 1930'lardaki borsa çöküşleri ve büyük dünya bunalımı üzerine yayımlanmış çok sayıda araştırması var.

Uluslararası İktisat (2. c., 1970) adlı kitabı Türkçede de çıkmış olan Charles P. Kindleberger'ın

«Watch Prayerfully» başlığıyla The New York Times'in 1 Kasım 1987 tarihli nüshasında çıkan bu yazısını

Nall Satlıgan çevirdi.

Yazar halen Massachusetts Institute of Technology'de emeritus iktisat profesörü.

Son iki haftada menkul değerler piyasasında meydana gelen ani çöküşe ilişkin yorumlar furyasında, 1929 üzerine, 18 ve 19. yüzyıllardaki boom'lar ve çöküşler üzerine yazmış bir iktisat tarihçisinin bütünüyle basma kalıp olmayan bir şeyler söylemesi zor. Gene de çalışayım:

■ Bunalımın bizde mi, ülke dışında mı başladığı konusunda herkes birbirini suçlayacaktır. 1836, 1857, 1873, 1907 ve 1929'da da aynı sorun ortaya çıkmıştı. Gerçi 1987 Ekimi «Amerika Birleşik Devletleri malı» gibi görünüyor, ama çöküşün Japonya'da başlayıp buraya gelmesini bekleyen üstatlar da vardı.

■ Milton Friedman, 1920 ve 1929 çöküntülerinin Amerika Birleşik Devletleri'nce başlatılmış olduğu gerçeğini altın hareketlerinin her iki dönemde Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru oluşunun ortaya koyduğunu yazmıştır. Keynesçiler, 1929'un suçunu konut ve oto satışlarındaki gerilemeye yüklerler. Ancak piyasaların bir sürü ülkede birkaç gün içinde inişe geçmiş olması, paracılığın da, Keynesçiliğin de ne 1929 ne de 1987 çöküşünü anlamakta fazla yardımcı olmayacağını açıklığa kavuşturmaktadır. Para ya da harcama değişmelerini etkileyen altın akımlarının uluslararası düzeyde yayılması haftalar ya da aylar alır. Kaba-hat yatırımcı psikolojisindedir. Yatırımcılar, bir yönde ifrata, bekleyişleri tersine dönünce de —yavaş yavaş ya da aniden— bu kez öbür yönde tefrite kaçarlar.

1929 çöküşünün Smoot-Hawley Gümrük Yasası'nın bir ticaret savaşını başlatacağının kavranışını yansıttığını söyleyen iktisatçılar vardır. Geçen haftaki bir radyo görüşmesinde genç bir analizci, 19 Ekim çöküşünün suçunu Kongre'nin korumacılığına yük-lüyordu. Bu günah keçisi arayışları rasyonel bekleyişler teorisinden kaynaklanıyor. Bu

teoriye bakılırsa piyasalar daima doğru varlık değerlerini yansıtır ve anî fiyat değişikliklerinin aşırı spekülasyona değil, beklenmeyen bir habere dayanması gerekir. Haftanın kurbanlarından birisi —yarım trilyon dolarlık kâğıt kârların yanı sıra— rasyonel bekleyişler teorisi oldu.

■ Menkul değerler piyasasındaki bir iç patlamanın arkasından çöküntünün gelmesi zorunlu mudur? Değildir. 1929'da hisse senedi fiyatlarındaki çöküşü mal fiyatlarının düşüşü izlemiş, bu ise bankaların bat-

masına yol açmıştı. Çöküş, bir ulusal pazardan öbürüne yayılırken Büyük Çöküntü'yü doğurmuştu.

Bu kez tehlike başka yerde yatıyor gibi —lüks gayri menkulde, pahalı kalemlere yapılan tüketici harcamalarında, **junk bond** ihrac etmiş şirketlerde, üçüncü dünya ve tüketici borçlarında. Bütün bu piyasalar, sırat köprüsünden kazasız belâsız geçebilirler. Ama içlerinden biri ya da birkaçı tözezleyip ekonomiyi çöküntüye yuvarlayacak olursa bunun hangisi olacağını kestirmek hemen hemen olanaksızdır. Dua edip seyredelim.

beciya

Demokratlar Daha İyi Sermayecidirler

Hyman P. MINSKY

Keynes sonrası okulunun önde gelen sözcülerinden Minsky, son yıllarda kapitalizmin malî istikrarsızlığı üstüne yazdıklarıyla (John Maynard Keynes, 1975; *Can «It» Happen Again? Essays on Instability, 1982; Inflation, Recession, and Economic Policy, 1982*) gerek A.B.D.de, gerekse başka ülkelerde artan bir ilgiyle okunmaya başladı. St. Louis'teki Washington University'de iktisat profesörlüğü yapan Minsky'nin *The New York Times* için yazdığı bu yorumu *International Herald Tribune*'un 24-25 Ekim 1987 günlü sayısından Nail Satlıgan çevirdi.

ST. LOUIS — Amerikan tarihi, muhafazakâr bir Cumhuriyetçi iktidar döneminin kapitalizmin başarısızlığına yol açtığını, liberal bir Demokrat iktidar döneminin ise başarılı kapitalizmin koşullarını yaratıp güçlendirdiğini gösteriyor.

Bu demek değildir ki menkul değerler piyasasındaki bu çöküş, 1929 çöküşünde olduğu gibi malî kurumların yıkılmasına ya da üretim, istihdam ve yaşam düzeylerinde şiddetli bir düşüşe yol açacaktır. Hükûmet müdahalesi zararı sınırlı tutabilir. Gene de müdahalelerin işe yaraması için müdahalecilerin kapitalizmin büyük çöküntüleri olanaklı kılan aksaklıklarını ve serbest piyasaların kargaşa üretme eğilimlerinin önüne hükûmetlerin nasıl geçebileceğini anlamaları gerekiyor.

Amerika'nın 20. yüzyıldaki politika ve iktisat tarihi, birbirinden açıkça ayrılan eşit uzunlukta üç döneme bölünebilir: 1901 ile 1933 arasındaki Cumhuriyetçi dönem, 1933 ile 1969 arasındaki Demokrat dönem ve 1969'dan günümüze kadarki bir başka Cumhuriyetçi dönem. 1901'den 1933'e kadar ekonomi çevrimseldi: Kısılmalar, çöküntüler, malî sarsıntılar sık sık meydana geliyordu. Bu çağ, Büyük Çöküntü —*laissez-faire* kapitalizminin iflâsı— ile noktalandı.

1946 ile 1969 arası dönemin Amerikan kapitalizminin en başarılı çağı olduğu öne sürülebilir. 1969'un müdahaleci ve düzenlenmiş güçlü devlet kapitalizmi, 1933'ün kapitalizminden yalnız farklı değil, aynı zamanda daha iyiydi.

Lyndon Johnson'ın başarılı bir kapitalizmi Richard Nixon'a teslim ettiği 1969'dan bu yana ekonomi geriledi. Enflasyon, işsizlik, yüksek faiz hadleri, yavaş büyüme, banka iflâsları ve Amerika'nın uluslararası bir alacaklıdan dünyanın en büyük borçlusuna dönüşmesi, ekonominin ne denli kötüleştiğinin birer göstergesi. Bu dönem, sanayi işçilerinin, çiftçilerin ve sosyal güvenlik ağı-

na bağımlı olanların yaşam düzeylerinin gerileyişine tanık oldu.

Muhafazakâr Cumhuriyetçilik'in zayıf yönü, piyasanın en iyisini bildiği önermesine fazla bel bağlamasıdır. Bu yanlıştır. Çünkü modern kapitalizmin birbirine etkili olan ürün ve emek piyasaları ile malî piyasaları, arada bir son derece istikrarsızlaşmakta, gerek enflasyon, gerekse çöküntü tehlikesine karşı koyamayacak hâle gelmektedir.

Spekülasyonda başarının yeni spekülasyonu uyardığı, 1920'leri andıran bir spekülasyon çağında yaşıyoruz. Ele geçirme ustalarınca şirketlerin nasıl «oyuna sürüldüğüne» bakın. Gel gelelim Wall Street'te servetler yapılırken bile —üretim kapasitesine gerçek yatırım yapılmasına bağlı olan— iktisadî yapı ve alt yapı bozulmaktaydı. İktisadî yapı, kâğıt teşebbüsçülüğüne değil, girişime yapılan yatırıma bağlıdır. Spekülasyon, girişimciliğin düşmanı olmakla kalmaz, borçları şişirerek kısılmaya ortam da hazırlayabilir.

Liberal Demokratlar, özgür piyasalara atfedilen erdemlerden kuşku duyarlar. Dü-

zenlenmemiş piyasaların geliri adaletsiz dağıtılabileceğinin, ülkenin iktisadî ve ekolojik sağlığı için tehlikeli olabileceğinin farkındadırlar. Liberal Demokratlar, esas olarak, çalışarak gelir kazanma olanağının herkese açık olmasını sağlayacak koşulların yaratılmasına önem verirler. Hükûmet girişimciliğin teşvikine yönelikse o zaman hükûmetin düzenleme ve müdahaleleri, spekülasyonu gemleyip istihdamın uyarılmasına yardımcı olur. Kapitalizmin başarılı olabilmesi için hükûmetin ilerlemeyi sağlayacak kaynakların yaratılmasına ve ilerlemenin nimetlerinin yaygın olarak dağılmasına yardımcı olması, çöküntüye yol açacak piyasa güçlerini önlemesi gerekir.

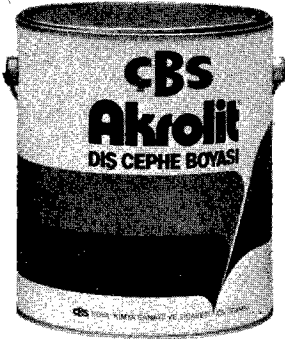
Tecrübenin verdiği ders açıktır. Kapitalizm karşısında Cumhuriyetçiler yumuşak birer Pollyanna, liberal Demokratlar ise, lüpcü birer gerçekçidirler. Churchill'in sözlerine nazire yaparsak, alternatifleri düşünmeye başlayıncaya kadar kapitalizmi bütün iktisadî düzenlerin en kötüsü sayarken bile öyle kalırlar.

ÇBS

Gerçek boyacıların
onayladığı kalite

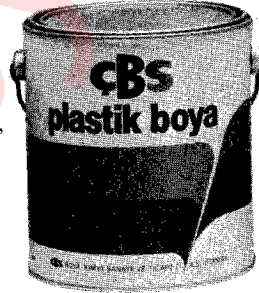

Gerçek kaliteyi
onaylıyan belge
bir arada

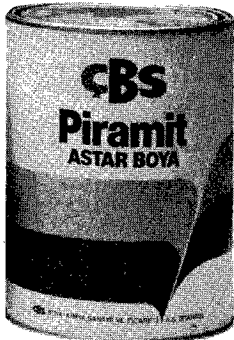
ÇBS Akrolit Dış Cephe Boyası

Dış cepheleri zırh gibi saran,
korurken güzelleştiren
güzelleştirirken koruyan
cephe boyası.

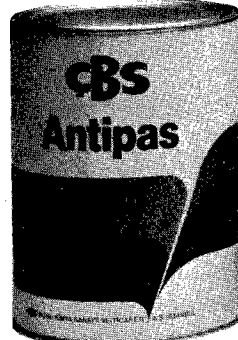
ÇBS Plastik Dispersiyon Boyası

Türkiye'de kireç boya
devrini kapatan, plastik boya
denince akla gelen ilk boya...
Kolay sürülen, çabuk kuruyan,
renkleriyle sürüldüğü
yüzeyle hayata veren boya.

ÇBS Piramit Astar Boya

Son kat boyaların gerçek
kalitesini ortaya çıkaran,
yüzeyleri koruyan,
direncilerini artıran harika
astar boya.

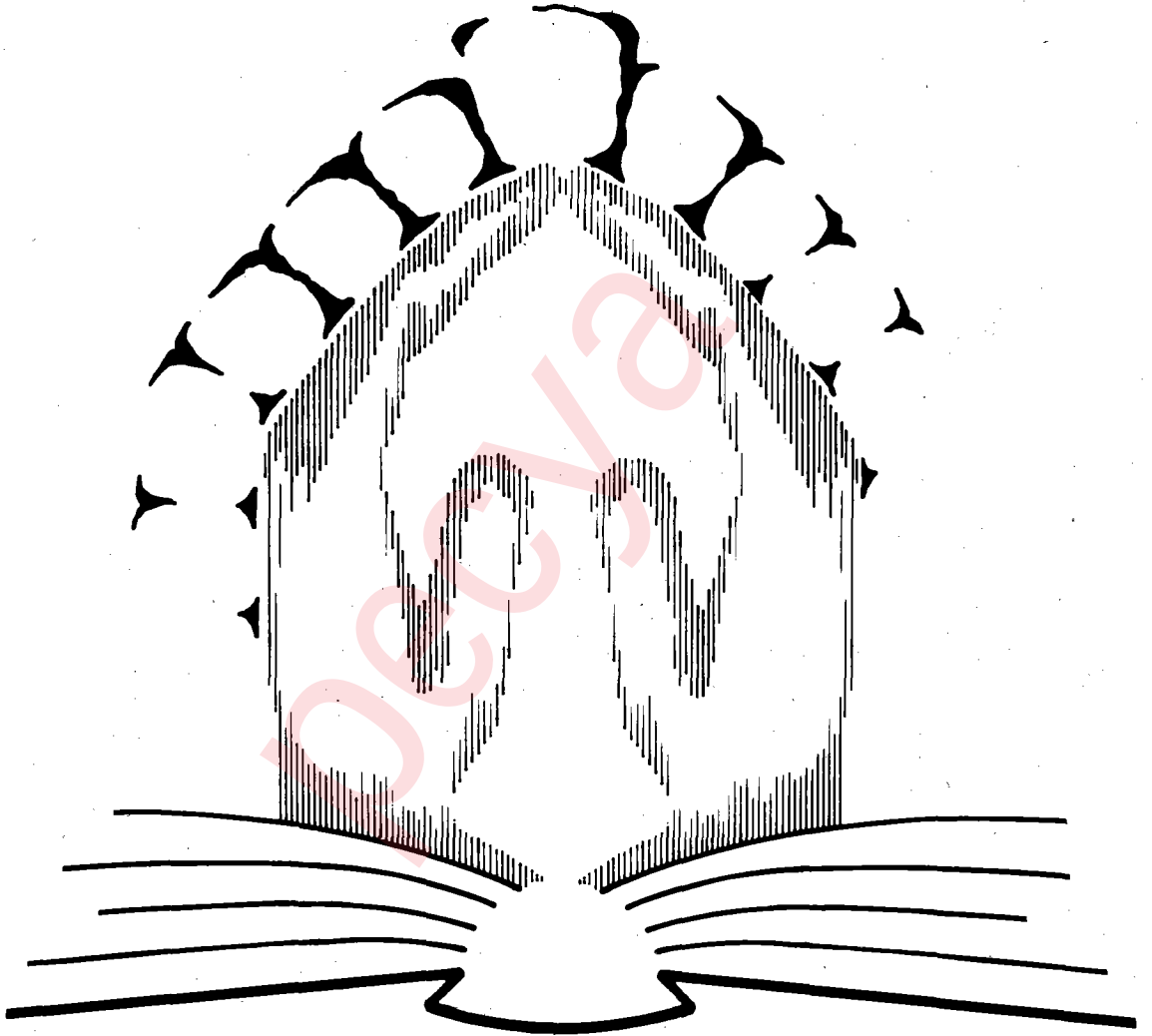

ÇBS Antipas

Özellikle demir yüzeylerin
paslanmasını önleyen,
son kat boyanın koruyuculuk
özelliklerini artıran sentetik
astar boya.

ÇBS
"güçlü boya"

tasarruflarınıza güvenli gelir,
ekonomimize güç,
milli kültürümüze hizmet.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

“Güven Kapısı”

Endüstriyel Mallarda Tutundurma Faaliyetleri

Alev ORAL

İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde ders veren Dr. Oral'ın
«Pazarlama Organizasyonu ve Dağıtım Kanalları»
başlıklı yazısı, dergimizin 269. (Nisan 1987) sayısında
yayınlanmıştır.

Endüstriyel malları üreten firmalar, pazara sundukları mal ve hizmetlerin varlığından, pazarı haberdar etmek için tutundurma faaliyetlere girişirler. Firma beklentisi; bu faaliyetler neticesinde, talep eğrisinin yerinin ve şeklinin, firma lehine değişmesidir. Endüstride satış, satıcının tek başına ortaya koyduğu çabadan değil, bütünün ortak çabasından kaynaklanır. Potansiyel alıcı firmayı ve ürünü tanımalı ve herhangi bir zamanda ve yerde tercihini firma lehine kullanmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için koordine bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Pazarın yapısı, mamulün yapısı ve mamulün hayat seyri dönemleri itibariyle farklılıklar arzeden tutundurma çabalarından bazılarını endüstriyel mallar açısından önem sırasına göre aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- A — Endüstriyel Reklâm
- B — Kişisel Satış
- C — Endüstriyel Gösteri ve Sergiler
- D — Tanıtma
- E — Halkla İlişkiler

A — Endüstriyel Reklâm

Endüstriyel malların, servislerin ya da kuruluşların bir ücret karşılığı, kişisel olmayan bir biçimde sunulmasına endüstriyel reklâm denir. Endüstriyel reklâmda esas amaç, kârlılığı ve diğer firma hedeflerini gerçekleştirmeye yardımcı olmaktır. Endüstriyel malın yapısındaki karışıklık nedeni ile endüstriyel reklâm, tüketici reklâmına nazaran daha karmaşıktır.

Endüstriyel reklâmda temel sorun, reklâmı yapılan mamulün birim maliyetinin düştüğünü, üretimin arttığını ve dolayısıyla kârın da arttığını ortaya koyabilmektir.

Bir diğer sorun da, reklâmı yapılan ürünün, bir başka ürün içinde yer alması ve niteliğini kaybetmesidir (Hammaddelerde ol-

duğu gibi). Bu nedenle reklâm aracılığı ile bazı mal ve hizmetlerde marka tercihi çok zor ve hatta imkânsız hale gelmektedir.

Endüstriyel satınalma da genellikle nihai karara etki eden birden fazla kişi vardır. Bu yüzden reklâm ile ilgili ön çalışmada, kararı doğrudan etkileyen kişilerin tesbiti gerekir. Tesbit işleminden sonra da, sözkonusu kişilere ulaşmayı sağlayacak araçları seçmek gerekecektir.

Geniş kapsamlı düşünüldüğünde reklâm bir yatırımdır ve amaç bu yatırımdan elde edilen kârı maksimum kılmaktır. Bu nedenle hedefin satışı arttırmak ve kârı yükseltmek olması gerekir. Reklâm, satış öncesi etkileri nedeni ile satış elemanının işini kolaylaştırır. Her reklâm kampanyasında belirli amaçları saptamak gerekir ki, bunlar;

1. Satışın mevcut dağıtıcılar aracılığı ile artmasını temin için;

— Yeni alıcılar bulmak

— Mevcut alıcıların sayısında artış sağlamak

2. Alıcılara, yetkili satıcıların adreslerini ulaştırmak sureti ile ürünün satışını yönlendirmek,

3. Kişisel satışı gerçekleştiren satıcılara,

— Yol göstermek

— Önder olmak.

4. Yeni bir ürünün dağıtımına ya da mevcut ürünün dağıtımına yardımcı olmak için;

— Dağıtım kanalında yer alan kuruluşları daha fazla olmaya teşvik etmek

— Ürüne olan ilgiyi arttırmak

5. Dağıtım kanalında yer alan kuruluşları, ürünün reklâmını yapmaya teşvik etmek,

6. Reklâm sayesinde kârların artacağına onları inandırmak,

7. Üreticilere, satış geliştirme programından söz ederek reklâm aracılığı ile onları bu gelişmeden pay almaya ikna etmek,

gibi amaçların tek tek herbiri, ya da karması olabilir.

B — Kişisel Satış

Müşteriler ile satış elemanlarının direkt kişisel temasını içeren kişisel satış, tutundurmanın en eski ve en önemli metodlarından biridir. Satış elemanları ile müşteriler arasında karşılıklı bir alışverişini içermesi açısından da kişisel satış modern pazarlamanın alternatifi olmayan bir fonksiyonudur.

Satış işleminin gerçekleşmesi, bir satıcının çok sayıdaki sorumluluklarından yalnız bir tanesidir. Satış elemanı ayrıca raporlar yazmak, müşterilere bilgi vermek, müşteri dilek ve yakınmaları ile uğraşmak, vb. durumundadır. Çoğu firmalar, satış elemanlarından düzenli raporlar elde etmek isterler. Bu raporlar, yöneticilere satış elemanlarının kontrolünden ziyade, rakiplerin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmada, yeni malulün müşteriler tarafından benimsenme derecesini saptamada ve geleceğe yönelik plân yapmada yardımcı olurlar.

C — Endüstriyel Gösteri ve Sergiler

Endüstriyel gösteri ve sergiler, mevcut ve potansiyel alıcılara yüzyüze temas kurma imkânı sağladıkları için, ideâl pazarlama aracı olarak kabul edilirler. Endüstriyel gösteri ve sergiler, üretici firmaya kısa bir zaman süresi içinde, potansiyel alıcılara temas kurma imkânı sağlar. Kişisel temas alıcının kafasında tercih edici bir fikrin doğmasını ve uyumlu bir ilişkinin ortaya çıkmasını sağlar.

Her zaman geçerli olmamakla beraber, bazı endüstri dallarında, direkt satış ticari gösterinin önemli bir fonksiyonunu oluşturmaktadır. Deri eşyalar sergisi, oyuncak gösterileri bunun iyi birer örneğidir. Gösteriden

sonra çeşitli siparişler alınması mümkündür.

Ticari gösteriler, endüstriyel üreticilere, mevcut ürün hattı için yeni uygulama alanları kazandırır. Ziyaretçiler genellikle gösterilere, zihinlerinde bazı sorunlar ile gelirler ve bunlara çözüm ararlar. Böylece hem üretici hemde potansiyel alıcı ürünün alternatif kullanımları hakkında bilgi edinirler.

Gösteri ve sergilerde ya çok büyük ya da karmaşık bir yapıya sahip olması nedeni ile, satıcılar ya da üreticilerce, tek tek tüm potansiyel alıcılara gösterilmesi mümkün olmayan çoğu endüstriyel malın teshiri de mümkün olmaktadır. Ayrıca rakiplerin de gösterilerde ürünlerini sergileyeceklerini bilmek üretici firmayı katılmaya teşvik eden bir başka unsurdur. Böylece rakip malların özelliklerini tanıma avantajı yanında, üreticiler kendi üstün yanlarını potansiyel alıcılara gösterme imkânına da kavuşurlar.

D — Tanıtma

Bazı endüstriyel çevrelerce reklamdan çok daha etkili olduğu savunulan tanıtma, geniş kitlelere yönelik, reklama benzer ama bir ücret karşılığı yapılmayan ve mesajın haber biçiminde sunulduğu bir tutundurma biçimidir.

Tanıtma tarafsız olduğu için yüksek güvenilirlik derecesine sahiptir. Potansiyel alıcıların, pazardaki malları daha iyi tanımalarına yardımcı olur. Olumlu tanıtma, firmanın pazardaki prestijini yükseltir, böylece rekabet etkinliği de artmış olur. En çok yeni mamulün pazara sunuluşunda ya da mevcut mamulde yapılan değişikliklerin duyurulmasında yararlı olur.

E. Halkla İlişkiler

Organizasyon içinde ayrı bir bölümü

oluşturan ve uzman kişiler tarafından yürütülmesi gereken halkla ilişkiler faaliyeti, plânlanmış bir politika ve davranış programıdır. Halk tarafından tanınmayı, anlaşılmayı ve halkın güvenini kazanmayı amaçlar.

Her ferdi, kendine özgü sorunları ve ilgi alanları olan halk, din, dil, meslek ve politika gibi güçlerin etkisi ile şekillenen alt guruplardan oluşur. Bu guruplar, endüstriyel pazarlama açısından söyle bir sıralamaya tabi tutulabilir:

- 1) Müşteriler
- 2) Satıcılar
- 3) Rakipler
- 4) Çalışanlar
- 5) Kredi verenler
- 6) Yerel ve mahallî idareler
- 7) Merkezi hükümet kuruluşları.

Gurupların çokluğu ve karmaşıklığına rağmen, halkla ilişkiler faaliyeti açısından önemli olan husus, her ferdin tüm özelliklerinin mümkün olduğu kadar doğru olarak saptanabilmesidir.

Sonuç

Endüstriyel alıcılar ile nihai tüketicilerin satınalma davranışları arasında farklılıklar mevcuttur. Nihai tüketiciler genelde hissi davranışlar içindedirler, reklamdan geniş ölçüde etkilenirler ve kişisel yeteneklerinden çok az ölçüde yararlanırlar. Diğer taraftan endüstriyel alıcılar; belirli kurallara sahip olup satınalmayı rasyonel bir biçimde ve etki altında kalmadan yaparlar. Genellikle önceden belirlenen bir plân çerçevesinde hareket ederler.

Endüstriyel alıcıların satınalma davranışlarının farklı olması, endüstriyel mallarla ilgili tutundurma çabalarını da farklı bir biçimde guruplamayı gerektirmektedir. Gurupta kişisel satışın diğer faaliyetlere nazaran daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Reklam

faaliyetleri de, tüketici reklamına göre daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Endüstriyel tutundurma faaliyetleri içinde halkla ilişkiler tanıtma, gösteri ve sergiler de farklı bir bakış açısı gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

- 1 — Ralph S. Alexander, James S. Crose and Ross M. Cunningham, **Industrial Marketing**, Homewood Illinois: Richard D. Irwin Inc., 1961, s. 432.
- 2 — Joseph A. Bellizzi, Julie Lehrer, «Developing Better Industrial Advertising», **Industrial Marketing Management**, 12, 1983, s. 19-23.
- 3 — Stewart H. Revoldt, James D. Scott, Martin R. Warshaw, **Introduction to Marketing Management**, Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc., 1973, s. 482.
- 4 — Thomas R. Wotruba, Richard Mongone, «More Effective Sales Force Reporting», **Industrial Marketing Management**, Vol. 8, No. 3, June 1979, s. 236-245.
- 5 — Thomas Y. Bonoma, «Get more out of your trade show», **Harvard Business Review**, January-February, 1983, s. 75-83.
- 6 — Harry L. Hansen, **Marketing, Text, Techniques and Cases**, Homewood Illinois: Richard D. Irwin Inc., 1967, s. 549.
- 7 — İsmet Mucuk, **Pazarlama İlkeleri**, İstanbul: Der Yayınları, 1986, s. 168.

Yeni Bir Yatırım ve Finansman Yöntemi: «Leasing»

Sultan ÖZEL

Yazar İ.Ü. İktisat Fakültesi mezunu ve Cemiyetimiz
üvesi

— A —

I — DÜNYADAKİ GELİŞİMİ :

1930 büyük ekonomik bunalım sonrası A.B.D. ve sonraları Batı Avrupa'da, çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan finansal zorlukları aşmak için başvurulan bir finansman türü olan leasing; çok yaygın bir dış ticaret finansman yönetimi haline gelmiş olup, esasen proje finansmanında en tercih edilen yöntemlerden birisidir.

Başlangıçta A.B.D.'de geliştirilen sistem, 1960 yılların başından itibaren Batı Avrupa'ya da girerek kısa sürede yaygın bir hale gelmiştir.

1982 yılı rakamlarına göre, kiralama yoluyla yapılan yatırımların, dünya ölçeğinde 92 milyar \$'ı bulduğu hesaplanmış ve bunun yaklaşık 88 milyar \$'lık kısmı gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Bazı ülkelerde, toplam sabit varlıkların önemli bir kısmını leasing'le sağlanan değerler oluşturmakta olup, bu oran A.B.D.'de % 20, Fransa'da % 10, İngiltere'de % 12, Batı Almanya'da % 5, Japonya'da % 5, İsviçre'de % 3-4, Avusturya'da % 3'tür. Bunun yanında A.B.D.'de 3500'ü, Batı Almanya'da 300'ün, Japonya'da 150'nin, İngiltere ve Kanada'da 100'ün üzerinde finansal kiralama şirketi faaliyet göstermektedir. Çeşitli kaynaklara göre, İtalya'da 1980-1983 yılları arasında finansal kiralama yoluyla yapılan yatırımların her yıl % 20 oranında arttığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, Brezilya, Meksika, Malezya, Kore, Tayvan, İsrail ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde de bu yöndeki çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Örneğin, Güney Kore'de 1983 yılında 482 milyon \$'lık sabit yatırım, finansal kiralama amacıyla finanse edilmiştir.

Bu konuda A.B.D.'nin en büyük paya sahip olmasının nedeni, vergi koşulları ve tatbikatının leasing için elverişli koşullar yaratmasındandır.

2 — LEASİNG ÇEŞİTLERİ :

Belli başlı leasing türleri ve bunların temel nitelikleri şöylece özetlenebilir.

a) **Sat ve Geri Kirala** (Sale and lease-back) :

Nakit sıkışıklığının ön planda olduğu dönemlerde uygulanan bir yöntemdir. Arazi, bina, teçhizat sahibi firma, sahip olduğu varlığı bir finans kurumuna satıp aynı anda belirli bir süre için kiralamaktadır. Böylece varlığın kullanımını elde ederken, nakte de kavuşmaktadır. İşlem sonucunda firmanın bilançosunda, varlıklardaki azalışa karşı, dönen varlıklarda bir artış söz konusu olmaktadır.

b) **Faaliyet Kiralaması** (operating lease)

Kısa süreli bir kiralama şekli olup, kira süresi, kira konusu kıymetin tüm ekonomik ömründen daha az olmaktadır. Kiralanan varlığın bakım yükümlülüğünü kiralayana bırakan bu tür leasing'de, bakım masrafları, ya leasing ödemeleri içinde yer almakta ya da ayrı bir sözleşmeyle düzenlenmektedir. Daha çok bilgisayar, büro makinaları ve taşıt araçlarında kullanılan faaliyet kiralaması, kiracıya sözleşmeyi iptal hakkı da tanımakta olup, kiracı için teknolojik bakımdan modası geçmiş malları geri verme hakkı sağlamaktadır.

c) **Finansal Kiralama** (financial lease)

Sermaye kiralaması olarak da adlandırılan bu tür leasing, uzun süreli bir anlaşma niteliği taşır. Uygulamada oldukça yaygın olan bu işlerde, taraftarlar faaliyet kiralamasının aksine 3'e ulaşmaktadır. Modelde kiracı belirli malları seçip, fiyat ve teslim koşullarını satıcı ile belirlemekte, daha sonra bir leasing kurumu bulup, bu malları satıcıdan satın alarak kendisine kiralamasını

sağlamaktadır. Finansal kiralama sözleşmeleri genelde net bazda olmakta, yeni bakım, sigorta ve diğer masraflar kiracı tarafından karşılanmaktadır. Belli bir süre içerisinde sözleşmeden dönmenin mümkün olmadığı finansal kiralamada, kira dönemi sonunda kiracıya varlığı yeniden kiralama ya da önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden satın alma hakkı verilmektedir.

İnceleme konumuz açısından, leasing çeşitleri arasında bu tür önemli olup, aşağıda kısaca tanım ve kapsamı açıklandıktan sonra, ülkemizde mevcut uygulamayla doğan başarı ve sorunları verilmeye çalışılacaktır.

— B —

FINANSAL KİRALAMA

I — GİRİŞ :

28 Haziran 1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3226 sayılı yasa ile hukuk sistemimize giren leasing, Türk Hukuk sisteminde ve bu konuları işleyen literatürde şimdiye kadar yer almayan, işlenmemiş olan yeni bir kurum olarak görünmektedir.

Batı Avrupa ve Anglo-Sakson ülkelerinde geniş bir şekilde incelemesi ve uygulaması olan konunun, sözü edilen ülkelerde başarılı bir bilgi birikiminin ve geleneğinin olduğu önceki bölümde açıklanmaya çalışıldı.

Ekonomik yaşamda duyulan ihtiyaç ve şartların zorlanmasıyla Batı ülkelerinde mevcut olan bu kurum, bize'de girmiş bulunmaktadır. Esasında yasa çıkmadan çok evvel bu konuya yatırımların teşviki ve yönlendirilmesiyle ilgili 85/1 sayılı tebliğde yer verilmiştir.

II — TANITIM :

Bir finans tekniği olarak kabul edilebile-

cek ve diğer finansman imkânlarıyla kıyaslama yapmaya imkân verecek finansal kiralamanın kendine özgü bazı unsurları ihtiva etmesi gerekmektedir. Böylece bir finansman aracı olarak kabul edebileceğimiz finansal kiralamanın kısaca tanımı şöyledir: «kiraya verenin kiralanan mala ait bütün risk ve menfaatlerini aynen malikmişcesine kiracıya devrettiği bir kiralama şeklidir.»

III — FİNANSAL KİRALAMANIN KAPSAMI :

Kira sözleşmesinin bu tanıma uyması için aşağıdaki özelliklerden en az birini ihtiva etmesi gerekmektedir.

a) Kira sözleşmesinin bitiminde malın mülkiyeti kiracıya geçmelidir.

b) Kira sözleşmesinde kiracının malı uygun bir fiyattan satın alma opsiyonu bulunmalıdır.

c) Kira kontratının süresi malın ekonomik ömrünün en az % 75'ini kapsamalıdır.

d) Kira sözleşmesi süresince ödenecek kiralar toplamının net bugünkü değeri malın maliyetine eşit olmalı veya en az % 90'ını karşılamalıdır.

IV — FİNANSAL KİRALAMANIN NİTELİĞİ :

Yukarıda açıklanan kapsam ve tanımlar içinde finansal kiralamaya, yatırım yapmak için kullanılabilecek diğer orta ve uzun vadeli kaynaklar gibi bir dış kaynaktan kullanılan finansman yolu olarak bakmak gerekir. Finansal kiralamanın alternatifi, kredi kullanarak malı satın almaktır. Her iki durumda da malın bedeli açık veya zımmi faizi ile birlikte ilerideki tarihlerde ödenecektir. Ayrıca finansal kiralamada da aynen borçlanan gibi, kiracıyı kiraları ödemek açısından kiralama süresince iptal edilmez bir sözleşme altına sokar. Kiracı malın ekono-

mik faydalarından aynen malik gibi yararlanır. Ancak, kiralayan mülkiyeti elinde tutar. Bu da kiraya vereni teminat açısından güçlü kılmaktadır.

Firma, kredi ile finansal kiralama arasındaki tercihleri yaparken, kendisine en düşük maliyet sağlayacak borçlanma şeklini araştırıp bulacak ve kullanacaktır. Firma, krediler veya kiralama alternatifleri arasında seçimini yaparken, kaynağın maliyetine sadece paranın faizi veya kira olarak bakmayıp, sağlanan fonun kendi nakit çıkışları ve vergi mükellefiyeti (yatırımın indirimi, hızlandırılmış amortisman v.s. gibi) üzerindeki etkilerini de dikkate almak zorundadır. Esasen kiralama ile kredi alma arasındaki farklılığı yaratan da bu unsurlardır. Her firma ve ülkenin kendi özel risk ve vergi pozisyonlarının diğerlerinden farklı olması, finansal kiralamayı yaygın bir uygulama haline getirmiştir.

V — FİNANSAL KİRALAMANIN HUKUKİ YAPISI :

Finansal kiralamanın, hukuki açıdan adi kiralamadan farkı bulunmaktadır. Kira sözleşmelerinde; belirlenmiş bir bedel karşılığında malın kullanımını sağlayan kiracı ve malın kullanım hakkını devrederek gelir sağlayan kiralayan olmak üzere iki tarafın bulunması ve taraflarca, BK sınırları içinde kalmak şartıyla serbestçe kira sözleşmesini yapabilmeleri esastır.

Finansal kiralama sözleşmelerinde ise;

— Satıcı

— Kiracı (leasing alan)

— Kiralayan (leasing veren)

olmak üzere üç taraf bulunmaktadır.

Finansman leasing sözleşmelerinde leasing şirketi; leasing alan tarafından seçil-

miş bulunan, ancak kendisi tarafından satın alınmış olan makine, araç veya gereçlerin kullanımını belirli bir süre için leasing alana bırakmaktadır. Dolayısıyla finansal kiralama şirketi (leasing veren) ile satıcı firma arasındaki satış işlemi, kiralama şirketi (leasing veren) ile kiracı (leasing alan) arasındaki finansal kiralama sözleşmesine bağlı olarak yapılmaktadır. Bu sözleşmeye göre, adi kiralamada olduğu gibi, kiracı malın maliki olmayıp, zilyedir (kullanım hakkı). Burada, malın mülkiyeti finansal kiralama şirketine ait olup, sözleşme sonuna kadar kiralama konusu mal üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaktadır.

VI — FİNANSAL KİRALAMANIN MALİYETİ :

Kiracı açısından kiralama maliyetini oluşturan unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Kira bedeli
- Kira bedeli nedeniyle sözleşme süresi sonuna kadar uğranılan faiz kaybı
- Sigorta masrafları
- Kur farkları
- Bakım ve tamir gideri

Kira Bedeli : Sözleşmeye uygun olarak kiralanan mal karşılığı belirli devrelerde ödenen meblağdır. Kira bedeli eşit taksit şeklinde olabileceği gibi, önceki yıllarda düşük, sonraki yıllarda artan veya önceki yıllarda yüksek, sonraki yıllarda düşük şekilde olabilir. Bu tamamen, işletmenin sonraki yıllar için uygulamayı planladığı işletme politikasıyla ilgili olmaktadır.

Faiz Gideri : Sözleşme süresinin uzun-

luğuna göre, firmaların ödediği kira bedellerinin faizleri toplamı ek bir alternatif maliyet teşkil etmektedir. Zira kiralanan malın mülkiyeti kralayanda kalmakta dolayısıyla malın sahibi olamamaktadır. Bu nedenle de ödemiş olduğu kira bedellerinin alternatif faiz geliri firma açısından bir maliyet teşkil etmektedir.

Sigorta Masrafı : Leasing ile ilgili kanuni düzenlemede, kiralama konusu malın sigorta ettirilmesi yükümlülüğü kiralayana ait olduğu belirtilmiş olup, konuyla ilgili olarak sigorta kiraya veren tarafından yaptırılacak ve sigorta primleri işe, kiracı tarafından ödenecektir.

Kur Farkları : Kiralamada en önemli maliyet unsurlarından birisi de kiralamanın uluslararası şekilde (Cros border leasing) yapılması halinde ortaya çıkacaktır. Bu tür kiralamada paranın değer kazanması veya kaybetmesi halinde kur farkları önemlilik gösterecektir. Bu nedenle kiralama yoluyla finansmanı seçecek olan işletmeler, kiralama dönemini ve kira bedellerinin ödeneceği döviz cinsini iyi seçmek ve bu konuda iyi planlama yapmak zorundadırlar.

Bakım ve Tamir Gideri : Kiralamaya konu olan malların bakım ve tamir masrafları da kiracıya ait olup, ayrı bir mali yük teşkil etmektedir.

VII — FİNANSAL KİRALAMANIN FAYDALARI :

Orta vadeli bir finansman tekniği olan leasing, işletmelere ve ülke ekonomisine birçok faydalar sağlamaktadır.

Esneklik : Burada esneklikten amaç, firmanın çeşitli durumlarda karşılaştığı prob-

lemleri en düşük maliyetle geçiştirmesidir. Örneğin kuruluş yerinin iyi seçilmemesi karşısında, kiralanan teçhizatın daha uygun kuruluş yerine taşıma imkânı doğmaktadır. Burada sadece taşıma masrafı ortaya çıkmakta, zira bankalardan alınan orta vadeli krediler gibi krediyi geri ödeme söz konusu olmamaktadır. Bunun yanında işletmelerin teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmeleri leasing yoluyla kolaylıkla sağlanabilmektedir (özellikle faaliyet kiralamasında) çünkü demode olan makine ve teçhizat kolaylıkla yenileriyle değiştirilebilmektedir.

Kısıtlamaların Azlığı: Bir borç veya tahvil sözleşmesinde görülen koruyucu hükümler, genellikle bir leasing anlaşmasında görülmeyebilir. Böylece kiralanan makine ve teçhizat istenildiği alanda kullanılabilir.

Yüzdeyüz Finansman: Başlangıçta öz sermayesi yeterli olmayan veya hiç bulunmayan bir firma, faaliyet için gerekli demirbaş ve diğer benzeri malların temini için bu yolu seçtiği takdirde, gerekli finansmanın tamamını karşılayabilir. Oysa ki, belli bir karşılık göstererek temin edilecek orta ve uzun vadeli kredi için gerekli şartlar bulunmayabilir. Ayrıca orta ve uzun süreli kredi verecek finans kurumunu bulmak da oldukça zordur.

Yabancı Kaynak İhtiyacını Minimize Etmek: Leasing yolu ile işletmeler dış sermaye ihtiyaçlarını en aza indirebilirler. Orta ve uzun vadeli kredi yerine kiralama yolunu seçen işletmeler, hacim olarak büyüyecek ve firma rasyolarını olumsuz çıkaracak dış kaynak büyümesini önleyebileceklerdir.

Likit Kaynakların Daha Verimli Kullanılması: Firmaları, likit haldeki kaynaklarını sabit değerlere yatırmak yerine devir hızı daha yüksek olan döner değerlere tahsis etmeleri ve bu şekilde artacak olan aktif devir hızıyla, yüksek bir kârlılığa ulaşmaları mümkün olabilir. Buna karşın sabit değerler-

den yararlanma ihtiyacı da finansal kiralamayla sağlanacaktır. Ancak, borçlanmada aynı olanağı firmaya sağlayabilir. O zaman firma borçlanma imkânı ile finansal kiralama seçeneği arasında karşılaştırma yapacak, maliyeti düşük olanı tercih edecektir.

Firmanın Kredi Olanaklarını Artırma: Sabit değerlerin uzun vadeli bir kiralama sözleşmesiyle tedarik edilmesi halinde, kiralama konu olan varlıklar firmanın mülkiyeti altında olmadığından dolayı bilanço aktifinde yer almayacağı gibi sözleşmeyle doğacak yükümlükler de pasifte yer almayacaktır. Buna karşın firma orta veya uzun süreli borçlanma yoluyla sabit varlıklarını finanse etmiş olsa idi, hem değerler hem de borçlanılan miktar bilanço aktif ve pasifinde yer alacaktır. Bu da firmanın finansman kurumlarına karşın borçlanma rasyonunu yükseltecek ve kredi olanaklarını zayıflatacaktır.

Kiralama Maliyetinin Kredi Maliyetine Üstünlüğü: Finansal kiralama, leasing'e konu olan değerlerin mülkiyetinin kiraya verende kalması teminat gibi bir garanti ihtiyacını ortaya çıkarmamaktadır. Oysa ki, kredi işlemlerinde kredi veren kuruluşların teminat ve benzeri garantiler istemeleri ek yük getirerek kredinin maliyetini yükseltebilir.

Yalnız kiralama uluslararası yapıyorsa ortaya çıkacak kur farkları sorunu değişiklik arz etmektedir. Şüphesiz ki bu değişiklik olumlu veya olumsuz olarak ortaya çıkabilmektedir. Kur farkı lehte olduğundan kiralama maliyeti düşük, aleyhte olduğundan maliyeti yükseltici etki yapmaktadır.

VIII — FİNANSAL KİRALAMANIN DEZAVANTAJLARI:

Finansal kiralama lehine yukarıda ileri sürülen avantajlara karşın, bazı olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Bu olumsuzlukları;

Hızlandırılmış Amortisman Yöntemlerinden Yararlanmama: Kiralama yoluyla temin edilen sabit varlıklar bilanço aktifinde yer almamasından dolayı amortisman ayrılması sözkonusu olmamaktadır. Buna karşın kredi aracıyla elde edilen sabit varlıklar bilanço aktifinde yer alacak ve amortisman ayırmak mümkün olacaktır. Ayrılan amortisman nedeniyle de vergi tasarrufu sağlamak imkânı doğacaktır.

Sabit Değerler Nedeniyle Kalıntı Değere Sahip Olmama : Finansal kiralama, sözleşme süresi sonunda kiralanen sabit varlıklar, leasing verene (kiralayana) geri iadesi nedeniyle leasin alana (kiracı) herhangi bir değer kalmamaktadır. Oysa, sabit varlık kredi veya bir başka yolla satın alınmış olsa idi, amortisman ayrılması nedeniyle bilançoda düşük de olsa bir değeri gözükecektir. Ne var ki çoğu zaman bu kalıntı varlığın gerçek piyasa değeri yüksek olmaktadır. Zaten bunun kiralamaya karşı bir üstünlüğe sahip olması için kalıntı değerinin yüksek olması yanında, kira bedellerinin de yüksek olması gerekmektedir. Zira, düşük kira bedeli firmaya önemli bir kazanç sağlayarak, sabit varlığın kalıntı değerini karşılayabilir.

Kaynak Savurganlığına Yolaçma : İşletmeler tarafından kredi veya satınalma yoluyla tedarik edilecek sabit varlıklar için, satın alma öncesinde ayrıntılı şekilde değerlendirme yapılır ve bütçeleme içine alınır. Buna karşın kiralama alternatifinde bütçe sınırlamalarından kurtulma imkânı ortaya çıkarkı bu durum savurganlığa yol açabilir.

Kiralamada Yüksek Bir Faizin Saklı Oluşu: Kiralamada kira bedeli içerisinde açıkça gösterilemeyen, yüksek bir faiz bulunabilir.

Bazı Vergi Avantajlarından Faydalana-

mama : Özellikle yatırım yapan işletmelere sağlanan yatırım indirimi gibi bazı vergi avantajlarından, teşvik belgesi almak koşuluyla kiralaanın faydalanması, ancak kiracının yararlanmaması kiralamada dezavantaj yaratmaktadır.

IX — FİNANSAL KİRALAMA VE BANKACILIK:

Finansal kiralama işlemleri son derece geniş teknik bilgi ve ihtisas gerektirdiği ve ülkemiz açısından çok yabancı bir konu olduğu düşünülürse, özellikle mevduat bankalarının finansal kiralama işlemleri yapmaları sakıncalı görülmektedir. En gelişmiş şekliyle uygulamanın bulunduğu A.B.D. ve Japonya'da da mevduat bankaları finansal kiralama işlemi yapmamaktadırlar. Bankalar genellikle bu şirketlere ortak olma yolunu seçmekte ve bu şirketlere kredi açmaktadırlar. Böylece ortak olunan şirketlere, bankalar, kredi kullanılabilmektedirler.

28.6.1985 tarihli Resmi gazetede düzenlenen kiralama yasasıyla, ticari bankaların kiralama konusunda direkt olarak çalışma yapamayacakları, ancak, bir leasing şirketine ortak olabilecekleri veya bağımsız bir leasing şirketi kurmalarına imkân tanımaktadır.

Kiralama işlemleri, bankalara ek gelir yaratma imkânı vermektedir. Yurtdışından yapılacak kiralamalarda, kira bedelleriyle, süre sonunda malın satışı halinde satın alma bedellerinin, bankanın kendi kaynaklarından transfer edilebilmesi, bankalara döviz satma potansiyeli yaratmaktadır.

Bankacılık açısından, leasing'in yaratmış olduğu bir diğer gelir potansiyeli, teminat mektuplarından oluşmaktadır. Leasing işlemiyle ilgili olarak bankalar, kiralama şirketlerine, kiracı tarafından her ay kira bedellerinin ödenmesi konusunda ve sözleşme sonunda kiralanen değerlerin devredilmesi yö-

nünden teminat mektubu verilebilir. Ayrıca gümrüklere hitaben, yurt dışından kiralanan malların gümrük vergi, resim ve harçlarını teminata bağlanması, bankalara ayrı bir teminat mektubu portföyü oluşturacaktır.

X — FİNANSAL KİRALAMA VE MUHASEBE:

3226 sayılı kiralama yasası ve ilgili tebliğler, kiraya veren ve kiracı için özel muhasebe yöntemleri getirmemiştir. Ancak, farke dileyebileceği gibi muhasebesini yalnızca genel prensipler içinde uygulayan kiraya veren veya kiracı firmaların, hesap durumları yanıltıcı olacaktır.

Kiraya verenlerin bilançolarında, üzerinde kullanım (zilyetlik) hakları olmayan, hatta borçlanmalarına karşı haciz dahi edemeyecekleri, milyonlarca değerinde makine teçizatı olacaktır. Buna karşın, kiracıların bilançolarında ise, altına girdikleri yükümlülüğü gösterecek bilgiler mevcut olmayacaktır. Bu durum üçüncü şahıslar için olduğu kadar, firmanın finansal yönetimi için de zaman zaman yanıltıcı olacaktır.

Kiralama işlemlerinin yoğun olarak yapıldığı ülkeler duruma açıklık getirerek, çeşitli uygulamalar getirmişlerdir. Kiraya verenin mal bedeli yerine kiralaların kapitalize değerini alacak olarak aktifinde göstermesi, kiracının da ödeyecek kiralaların kapitalize değerini orta vadeli borçlara dahil etmesi genel olarak kabul görmüş hususlardır.

Bu uygulama yapılmadığı takdirde kiralayan ve kiracı açısından kira süresi boyunca finansman yönetimi güçleşmekte, öte yandan ilgili üçüncü şahıslar açısından görünmeyen bir risk doğmaktadır. Görünmeyen risk ise ülkemiz koşullarına göre başta kreditor, bankalar olmak üzere ticaret kesimi, kamu kuruluşları ve aksiyoner pozisyon-daki kapital sahiplerini yakından ilgilendirmektedir.

— C —

TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEM VE UYGULANABİLİRLİK

28 Haziran 1985 tarihinde çıkarılmış olan 3226 sayılı finansal kanun ve 28 Aralık 1985 tarihinde bu kanuna bağlı olarak yayınlanan yönetmeliklere göre, finansal kiralamanın başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir.

1) Kiralama sözleşmesinin konusu, her türlü taşınır (menkul) ve taşınmaz (gayrimenkul) mallardır. Fikri ve sınai hakların kiralınması işlemleri konuya girmemektedir.

2) Sözleşme noter huzurunda resen (düzenlenme şeklinde) düzenlenecektir.

3) Kiralayan şirketin hukuki yapısı A.Ş. şeklinde olması gerekmektedir.

4) Kiralayan şirket yerli ise ödenmiş sermayesi 1 milyar TL.'dan az olmayacaktır. Yabancı şirketin sermayesi 2 milyar A.B.D. \$ karşılığı TL.'si olacaktır.

5) Kiralama sözleşmeleri asgari dört yıl süreli olacaktır.

6) Kiralanan mallar, kiralayan şirketin mülkiyetindedir. Kiracı, kendi zilyetliğinde olan malları, bir başkasına kiraya veremez.

7) Kira bedeli ve ödeme şartları taraflarca serbestçe belirlenecektir.

8) Kiracının kiralayana seçmesi konusunda serbestisi bulunmaktadır.

9) Bu kanunla getirilen çok değişik bir uygulama da, kiralama sözleşmesi ile teşvik belgesi arasında bir ilişkinin kurulmuş olmasıdır. Kiracı, teşvik kapsamına giren yatırım malını satın alınarak kendisine kiraya verilmek üzere leasing şirketine başvurduğunda; leasing şirketi, kiraya verilmek üzere satınalma işlemini tamamladığında teşvik olanaklarından kendisi yararlanabilmektedir.

Türkiye açısından önemli olan, kanunun uygulanabilirliğiyle beraber başarı şansı ne olacaktır?

Daha önce açıklandığı gibi, gelişmiş ülkelerde konuyla ilgili geniş bir uygulama olup, yeterli bilgi ve tecrübe birikimi bulunmaktadır. Ülkemizde ise, yasanın çıkmasından sonra ancak, iktisat ile Yapı Kredi Bankası birer leasing şirketi kurmuş olup, Yapı Kredi Bankası henüz uygulamaya geçmemiştir.

İktisat Bankasının bugüne kadar olan uygulamasında, ulusal finansal kiralama yeralmayıp, sadece uluslararası leasing işlemlerinde aracılık işlevi bulunmaktadır. Şöyle ki; yurt içi kiracı firma (yatırımcı) talep ettiği mallarla ilgili yurt dışındaki satıcı ile satım sözleşmesi yapmakta ve İktisat Bankasına başvurmaktadır. İktisat Bankası ise, yatırımcının isteğine uygun olarak, yurt dışındaki muhabir bir leasing (kiralayan) şirketine teklifi vermektedir. Yurt dışındaki leasing şirketi (kiralayan) kend ülkesinde veya başkaca bir yerde yurt içi kiracının talebine uygun malları bulup, teklifi İktisat Bankasına vermektedir. Daha sonra İktisat Bankası kendi komisyon ücretini de ilave ederek teklifi kiracı işletmeye iletmektedir. Konuya değin şimdiye kadar yapılan uygulamalarda malların ithalatı ve teminat sağlanması işlemleri diğer bankalarca yapılmıştır. Böylece İktisat Bankası sadece komisyon ücreti karşılığı aracı durumunda olmuştur.

Açıklandığı gibi henüz, ülkemizde leasing uygulaması dar çerçevede olup, tam işlevliliğine kavuşmamıştır.

Kiralamanın, Türkiye ekonomisi açısından önemi, kredi maliyetlerinde kendini göstermektedir. Bilindiği üzere, yatırımlarının finansmanı için gerekli kredi maliyetlerinin artışı ve finanse edecek fonların yetersizliği ekonomide önemli bir sorun olarak çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle, ithal ettiği yatırım mallarının teknolojisi kısa süre içinde demode olabilmektedir. Bu ise, yatırımcılara ayrı bir maliyet yüklemektedir.

Bu gibi önemli sorunların bulunduğu ve yatırım - tasarruf açığının kapatılamadığı ekonomilerde kiralama, yatırımların finansmanında başvurulabilecek bir kaynak görünümündedir. Ancak, ekonominin içinde bulunduğu durum, özellikle enflasyonun ve milli paranın değer kaybının süratli olduğu, sabit varlıkların değerlerinde hızlı artışların söz konusu olduğu dönemlerde, kiralama yatırımcılar için cazip olmayabilir. Böyle dönemlerde satınalma, kiralamaya karşı önemli bir avantaj oluşturabilir.

1980'lerden sonra dışa yönelik politikalar çerçevesinde ihracata ağırlık verilmesi, ülkemiz açısından yeni finansman tekniklerini gündeme getirmiştir. İhracata yönelik sektörlerin başarısı, verimliliği yüksek modern teçhizata bağlıdır. Teknolojik özellikleri sık sık değişime uğrayan makine ve benzeri yatırımların finansmanında da kiralama özel bir önem taşımaktadır. Diğer yandan, kira bedellerinin ihracattan elde edilen gelirler ile ödenmesi ihracatçıları içinde cazip olabilir. Bu konuda G. Kore, Filipinler gibi gelişmekte olan ülkeler başarı kazanmış olup, ülkemiz yönünden de olumlu yönde gelişmeler olabilir.

Ülkemiz için ilginç noktalardan biri de, kiralamanın yurt dışı fonları kanallara etmesinde oynacağı roldür. Bilindiği gibi, İslam ülkelerinde faiz kurumunun yasak olması, sözü edilen ülkelerdeki fonların, faizsiz kredinin yanısıra finansal kiralama benzeri bir uygulamayla ülkemize kanallara edilmesi sağlanabilir. Bugün, özellikle K.İ.T.'lerin finansmanı için önemli fon aktarımını gerçekleştiren «İslam Kalkınma Bankası» kaynaklarının, çeşitli teşvik tedbirleriyle özel sektör yatırımlarına yönlendirilmesi imkânı yaratılabilir. Ayrıca, dünya ticaret hacminin düştüğü kriz dönemlerinde gelişmiş ülkelerin pazar tıkanıklıklarını finansal kiralama ağırlık vererek gidermeye çalışması, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulun-

bilecek görünümündedir.

Görüldüğü gibi elverişli şartlar altında ekonomiye canlılık getirebilecek olan kiralama, küçük endüstriyel işletmelerin teminat problemini de çözmekte (kiralamaya konu malın mülkiyetinin kiralayanda olması, ek teminat ihtiyacını minimum seviyeye düşürmektedir) ve bürokratik engelleri kolaylıkla aşabilmektedir.

Ne var ki, sistemin birçok olumlu yollarının olmasına karşın, sanayi ve tarım işletmeleri tarafından gereği gibi tanınmama-

si, kanunla getirilmiş bulunan sınırlamalar, kiralama şirketi için gerekli sermayenin önemli miktarlara varması gereğ, uluslararası kiralama yapılması halinde ortaya çıkabilecek kur riski, kalifiye eleman sıkıntısı gibi birçok faktör, finansal kiralamanın ülkemizde kısa sürede yaygınlaştırılmasını güçleştirmektedir. Ancak, uzun vadede sistemin yerleşip yaygınlaşarak, bankaların yanısıra ciddi alternatif finans kuruluşlarının ortaya çıkması da muhtemel görülmektedir.

beciya

Dünya Enerji Teknik ve Siyasî Konjonktürü

Faruk Ağa YARMAN
Tolga YARMAN

Dr. Tolga Yarman'ın daha önce **İktisat Dergisi**'nde yayımlanmış yazılarından sonuncusu, «Doğayı Algılayışımızdaki Gelişme: Bilim Eğitimi ve Sarunlar» (No. 269, (Nisan 1987)) başlığını taşıyor. Dr. Faruk Ağa Yarman atom mühendisi.

ÖZET

Dünya enerji talebinin karşılanmasında, yükün, kabaca onda dokuzunu petrol, kömür ve doğal gaz yüklenmiştir. Böyle olunca; bu kaynaklara sahip olan, onları işleten, dağıtan ve kullanan taraflar arasındaki ilişkilerin, dünya stratejik dengesinin, en ağırlıklı unsurları haline dönüşmesi, doğal sayılacaktır.

Dünya enerji talebine, yüzde altı dolağındaki bir katkıyla nükleer santraller karşılık vermektedir. 1979'dan bu yana yoğunlaşan tartışmalar çerçevesinde ne var ki, nükleer üretim konusunda, çok zor bir karar aşamasıyla karşı karşıya bulunulmaktadır.

Dünya enerji talebinin, geriye kalan kabaca yüzde altısı; cazip, fakat potansiyeli itibarıyla sınırlı hidro elektrik santrallerden karşılanmaktadır.

Önemleri giderek artan güneş, rüzgar ve bio-kütle gibi yenilenebilir kaynaklar, kayda değer olmakla beraber, global tabloya katkı itibarıyla, şimdilik azımsanacak boyutlardadır.

Söz konusu seçeneklerin kamuoyu tartışmalarında taşıdığı ağırlıkların, tüketimin karşılanmasındaki etkinlikleriyle her zaman orantılı olmaması; meselenin, sadece bir arz-talep dengesinden ibaret olmadığının en bariz göstergelerinden biri sayılabilecektir.

Enerji deyince nitekim; çevre, mevcut sosyal ve ekonomik yapıya uygunluk, güvenilirlik, ulusal bağımsızlık, süreklilik güvenesi, bloklar arası denge ve sair unsurlar, zaman ve mekan içerisinde değişen aralıklarla, ortaya dökülürmektedir.

Bu yazıda, seçeneklerin dünya siyasi ve ekonomik konjonktürü içerisindeki irdelemesini, tüketime katkı payı hiyerarşisini takibederek sürdüreceğiz.

Ana bir konu olarak fosil kaynaklarla

bunlara ilişkin dünya piyasası, günümüzdeki % 43 petrol, % 28 kömür ve % 17 doğal gaz katkılı tablo çerçevesinde irdelenip... OPEC'in nasıl kurulduğu, on yılda nasıl çöktüğü ve bir daha kurulup kurulamaya-acağına dönük sorunlara, ışık tutulmaya çalışılacaktır (2).

Petrolün tarihsel gelişimiyle ortaya çıkarılacak kavram ve ilişkiler, daha sonra, kömür ve dünya kömür ticaretine izdüşürülmeye gayret edilecektir. Örneğin OPEC yerine —biz deyimlersey— «COPEC» (Coal Producing and Exporting Countries) kartelinin olasılığı, ve bunun muhtemel anatomisi tartışılacaktır.

Nükleer seçeneğin değerlendirilmesinde, Harrisburg-TMI'den Çernobil'e uzanan yolda, bugünkü nükleer güç santralleri teknolojisinin zaafılarıyla, bunun meydan verdiği kitle reaksiyonları... Keza eski tacını edinmesi için, nükleer teknolojinin sağlama-sı gereken kısıtlarla; küçük, doğası itibarıyla güvenilir reaktörler gibi, çözüm seçenekleri, söz konusu edilecektir.

Nihayet, bugünkü dünya enerji ticaretinin; güneş, rüzgar ve bio-kütle açısından bakıldığında, çağrıştırdıklarına değinilecek... Düşen petrol fiyatlarının, bu kaynakların gelişmesine vurabileceği gem vurgulanacaktır.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında tüketilen enerjinin yaklaşık onda dokuzu, doğrudan satılmak amacıyla üretilen «ticari enerjidir». Söz konusu enerji petrol-doğal gaz-kömür üçgeni tabanında şekillenir.

Üretim - dağıtım - tüketim düzleminde, ister üretici ister tüketici, devletlerin beka-sında «enerji sektörü»; dünya politika-ekonomi-savunma-ve-teknoloji arenasında, en ağırlıklı sektörlerden biri sayılmaktadır.

İçerdiği değişken ve parametrelerin çok

sesliliği, bu sektöre dönük yazılan denklemler senfonisini çok zor anlaşılır bir hale sokmakta... Nicel gözlemlere dayandırılrsa bile, bağıl olarak yapılan yorumlar, öznellik (sübjektiflik) cenderesinden kolay kolay sıyrılamamaktadır.

Senfoninin ana teması, birinci dünya savaşından bu yana petrol olagelmışken... Tüketime katkısı petrolünkiyle aynı boyutlara varmış kömür, kamuoyu tartışmalarında, özellikle kaynakların coğrafi konumundan olsa gerek, fazla bir ilgi toplayamamıştır. Ama, petrol kriziyle gündeme gelen «sınırlı dünya» kavramına, kömür de —adeta petrolle birlikte hemen bitiverecekmiş gibi— dahil edilmiş.. Nükleer ise, boşluk doldurucu alternatif kaynak olarak önem kazanmıştır.

ABD Başkanı Jimmy Carter'in 1977'de bizzat açıkladığı, «gaz ve petrolün biteceği» temasına dayalı politikası çerçevesinde ulusal bir «özveri savaşı» ilan etmesi sonucu (3) öte yandan; tasarruf ve rasyonel kullanım kavramlarıyla, klasik olmayan enerji kaynakları —ne daha evvel, ne de şimdi bulamadıkları bir kayırmayla— ilgi alanına girivermişlerdir. Enerji dünyasında tasarruf ve rasyonel kullanım (tıpkı hidroelektrik gibi) artık tartışmasız yer bulmuşken... Özellikle ABD'de federal vergi muafiyet döneminin 31 Aralık 1985'te sona ermesiyle (4); rüzgar, güneş gibi yenilenebilir enerji sistemleri arka plana itilmişlerdir (5). Bir zamanın büyük umudu füzyon ise, benzer «talihsizliği» çok daha önceden yaşamıştır.

Anlaşılan, dönem dönem ümit kaynağı olan pek çok seçenek, petrol fiyatlarıyla beraber sönmüş; sel gitmiş, kum kalmıştır. Orta ve uzun vadede neyin «sel», neyin «kum» olduğunu görmek içinse, son yirmi yılda dünya enerji sektöründe dile gelen kavram ve gelişmelere, tarihsel perspektifte bir göz atıp, bunları irdelemekte yarar bulunacaktır.

Yakın Tarihte Petrol ve Dünya Siyasi Dengeleri

Orta Doğu'nun, yirminci yüzyılın uluslararası dengelerindeki kritik konumu, stratejik petrolün sergilediği özelliklerin evrimiyle «oynaşagitmektedir». Dünya savaşları öncesi Rusya ve İngiliz-Fransız kavgası; savaşlar sonrası giderek, Sovyetler Birliği-ABD çekişmesine dönüşmüş... Bunun odak noktası da siyasi perspektifte, İsrail - Arap gerginliği olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise, otonomiye yönelen yerel idareler ile, petrol ticaretine yönelen mihrakların zoraki izdivacı, süregitmştir.

Petrolün asıl müşterisi sanayileşmiş dünya, öylelikle, «aktif» bölgesel gerginlik taşıyla, gerçekte iki kuşu birden vuragelmıştır. Sağlanan sonuçlardan biri; Arap Dünyası'nın ya da buradaki Petrol Kaynakları'nın, İsrail'den gelen güvenlik tehdidi» altında bulundurulmasıdır. İkinci ise, petrolün asıl müşterisi, sanayileşmiş batının; aleste tutulan «güvensizlik ortamında» silah pazarının «canlılığını» korumasıdır.

Ne var ki, gerginliğin getirdiği, nerdeyse periyodik Arap - İsrail çatışmalarında, «tercihan» İsrail'e meyleden kefenin oluşturduğu küskünlük; Araplar'la petrol tüccarlarının yakınlaşmasına.. Genişleyerek de, OPEC formülü ve «petrol ambargosuna» dönüşmüştür.

ABD ve Sovyetler Birliği; Doğu'daki sıcak arenada, bir yandan «Süper Güç» kimlikleriyle yerlerini alırlarken.. Dünya enerji-ticaret ortamında, diğer bir yandan «petrol tüketicisi» ve «petrol satıcısı» rollerini sürdürceklerdir.

Dünya Tablosu'nu çizerken, süperler bir yana; dışa bağlı sanayileşmiş ülkelerden söz edildiğinde, Batı Bloku mensuplarını (başta Japonya, Fransa, İngiltere ve Federal Almanya), Doğu Bloku mensuplarından (başta Demokratik Almanya, Macaristan ve Çekoslovakya) ister istemez ayrı ele almak gereği,

ortaya çıkmaktadır. Ancak böylelikle, bloklar içi ve bloklar arası dengeler hep birlikte, anlaşılabilir.

Dünya Tablosu nihayet; «müskül» durumdaki mensupları, yani sanayileşmekte olan enerji fakiri ülkelerle tamamlanmış oluyor. «Müşkülât», söz konusu gruba giren ülkelerin, dünya enerji piyasasının belirlenmesinde bir ağırlık oluşturmamalarından olduğu kadar; bunların alıcı rekabetinde fazla bir güç gösterememelerinden de kaynaklanmaktadır.

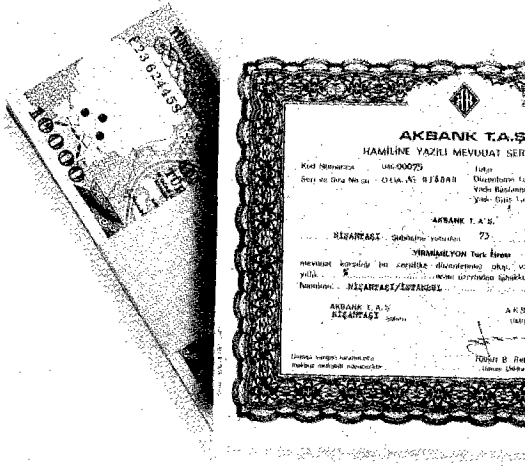
Tablomuz şöyle bir bakıldığında Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda, tüm talebin % 57'sini oluştururken; aynı «siyasi şemsiye» altındaki gelişmekte olan ülkeler için söz konusu değer, % 15'den ibarettir. Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve müttefikleri, dünya talebinin % 28'ini tüketmektedirler (6).

Sanayinin beşiği Avrupa, beri yandan, enerji açısından dışa bağımlıdır. Burada, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan iki kutuplu dengeyi, artı ve eksileriyle yaşayadursunlar; giderek artan bağımsızlık tutkularıyla, Doğu ve Batı Avrupalar'ın birbirlerine yanaşmakta olduğu söylenebilecektir. Altmışlardan bu yana Fransa'yı saran «Gaulleisme», giderek, batıyı kapsayan «Tek Avrupa» kavramına dönüşürken «Almanlar için, Brandt'ın «Ostpolitik»i, Kohl ve Honecker'in «Realpolitik» yaklaşımına açılmıştır (7). Bu durumda ABD ve Sovyetler Birliği açısından iki yanı keskin bir kılıç gündemdedir:

Kılıcın bir yanı; bloklar arası gerilimde, her bir süperin, müttefiklerinin enerji kaynaklarını ve dağıtım yollarını askeri, siyasi ve ekonomik güvence altına almak zorunludur.

Kılıcın diğer yanı ise; her bir süperin, kendi müttefikleriyle arasındaki, blokici ticari rekabeti engelleme ve buradaki patronajı zayıflatmama kısıtıdır.

Akbank güvencesinde iyi kazanmanın iyi yaşamının iki yolu...

1) Aksertifika

- Aksertifika yalnız size özeldir. Vadesini, miktarını, sizin bildiğiniz, sizin belirlediğiniz güven belgesidir.
- Aksertifika'nızın vadesini 28 günden 365 güne kadar ihtiyacınıza göre siz belirlersiniz. İsterseniz 42 gün, isterseniz 105 gün, isterseniz 4 ay 10 gün... Paranız bir gün bile faiz kaybına uğramaz...
- İş ilişkilerinizde, ödemelerinizde para gibi kullanabilirsiniz...
- Belirlediğiniz vadeye göre faiz oranlarını Akbank şubelerinden öğrenebilirsiniz.

2) Akgelir

- Akgelir, Akbank'ın tasarruf sahiplerine sunduğu aylık ek gelirdir.
- 1 yıl vadeli tasarruflarınız Akbank gücü, Akbank güvencesiyle değerlendirilir, her ay size ek gelir olur. Tıpkı maaş gibi...

Akbank'a gelin, Aksertifika ve Akgelir'in yüksek kazancından siz de yararlanın.

Akbank'a danışmadan paranıza yön vermeyin.

AKBANK
"Güveninizin eseri"

DUYURU

Cemiyetimiz, **TÜRKİYE**'de ilk defa iktisat eğitimi ve iktisadi araştırmalarla ilgili olarak, toplam tutarı **5.000.000 TL.** olan **KARINCA ÖDÜLLERİNİ** verecektir.

KARINCA ÖDÜLLERİ:

A) İ.Ü. İktisat Fakültesine dönük olarak:

- aa) O yıl yapılan en iyi doktora tezine 1.000.000 TL.
- ab) O yıl yapılan en iyi üç master tezine toplam 1.500.000 TL.
- ac) İ.Ü. İktisat Fakültesi mezunu yılın en başarılı iktisatlisine Altın Karınca,
- ad) O yıl İktisat Fakültesini normal süresinde (8 sömestr) bitirenlere toplam 750.000 TL. verilir.

B) İktisat bilimine dönük olarak o yıl,

- ba) Türkiye çapında yapılan en iyi araştırmaya, 1.000.000 TL.
- bb) Ekonomi basınındaki en başarılı yazara 750.000 TL. verilir.

AMAÇ: İktisat Fakültesinin eğitimi çerçevesinde, iktisadi sorunlar konusunda toplumun bilincini arttırmak, çözümler üreten ve özgün çalışmaları teşvik etmeğe yönelik, iktisadi düşünceye katkıda bulunacak başarılı çalışmaları ödüllendirmektir.

Türkiye çapında yapılacak olan araştırmanın bu yılki konusu:

"1980 SONRASI KAMU İÇ BORÇLANMA POLİTİKALARI"

- İç borçların nedenleri
- Boyutları (konsolide bütçe ve KİT'ler)
- Ekonomiye etkileri (Kaynak dağılımı, gelir dağılımı, enflasyona etkileri...)

tesbit edilmiştir.

NOT: Detaylı bilgi almak isteyenler
150 50 34 - 150 16 42 No'lu
telefonlara başvurabilirler.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI
CEMİYETİ
GENEL
MERKEZİ

İlk bakışta, Batı ve Doğu Blokları arasında bazı temel farklar yok değildir. Bir kez, Batı'da, ticari rekabet daha çok kızışmış görünmektedir; enerji alımı da, ileri teknoloji ürünleri satımı da, liberal yaklaşımın getirdiği ticaret ortamında süregitmektedir. Buna karşılık Doğu'da, enerji ve diğer ürünler ticaretinin kuralları Comecon çerçevesinde, esnekliğe yer kalmayacak şekilde belirlenmiş durumdadır.

Nihayet, bir de bloklar arası ticaret söz konusudur. Elbette örneğin ABD; Avrupalı müttefiklerinin Sovyetler'le enerji alış-verişini, ekonomik bağımlılığın arttığı ve ileride siyasi bağımlılığa dönüşebileceği düşünülmesiyle, hoş karşılamıyor görünmektedir.

Farklılaşan siyasi bir ortam, sebep-sonuç analizinde çok aldatıcı olabilmektedir. Örneğin, yetmişli yılların başında batılı istihbarat örgütlerinin, «enerji fakiri olması nedeniyle Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya yöneldiği yolundaki» raporları; seksenli yılların başında bu ülkenin «zengin enerji kaynaklarının satışıyla hem döviz temin ettiği, hem de Batı Avrupa ekonomisinin önemli ölçüde kendine bağımlı kıldığı» temalı raporlarına dönüşmüştür (8,9).

Geçen yıl, bu son yorumu şimdilik destekler görünmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği Batı Avrupa'nın petrol tüketiminin 1973'de sadece % 5'ini sağlarken, 1984'de —bunu üçe katlayarak— % 15'ini sağlar duruma gelmiştir.

Enerji tablosunda, giderek ağırlık kazanan doğal gaz için hamle daha da çarpıcıdır; söz konusu katkı payı bu sektörde 1973'de % 0.9 iken, 1984'de % 15'e fırlamıştır (10).

Gerçi düşen petrol fiyatları, genişleyen Sovyet-Batı ticaretini son iki yılda bir miktar baltalamıştır.. Ama bu, biraz da Comecon'un büyüme hızındaki yavaşlamadan ileri geliyor olabilecektir (11).

Çarpıcı olan; kendi müttefiklerinin top-

lam enerji (kömür, petrol, doğal gaz, nükleer enerji, keza elektrik) ihtiyacının 1983'de üç çeyreğini sağlamakta olan Sovyetler Birliği'nin; 1982'de yaptıkları deklarasyonla, müteakip yıllarda üç yıllık planlanmış seviyenin % 10'unu kırpacağını ilan etmiş olmasıdır (11). Aynı paralelde, kendi elektrik talebini gidermede artar görünen risklere rağmen, (2000'li yıllarda elektrik üretiminin kabaca üç çeyreğini sağlamayı hedefleyerek) nükleer enerjiye abanan Sovyetler Birliği'nin, fosil kaynaklarından iktisat ettiğini, blok dışına satmayı tasarlıyor olması, kayda çok değer bulunacaktır.

Doğu Bloku'nda enerji fiyatlandırması, diğer taraftan Batı'da olduğundan farklı yapılmaktadır. Comecon çerçevesinde belirlenen talep, dünya beş yıllık «ortalamalarına» göre fiyatlandırılır. Bu kanalla, dış dünyadaki dalgalanmalar Comecon'a, bir biçimde hafifletilerek yansımış olmaktadır (12). Örneğin Sovyetler'in, Comecon ülkelerine sattığı petrol, (gerçek dolar olarak) 1978'de dünya fiyatlarının % 53'ünden, 1981'de en düşük seviyesi % 26'sına düşmüştür.. Oradan da, 1984'de % 46'sına erişmiştir (13). Şimdilerde ise, dünya fiyatlarının üstünde kalan değerlerden satış yapılmaktadır!

Petrol pahalıyken, adeta, tüm Doğu Bloku ödemeler dengesi gözetilmiş.. Petrolün kritik günleri atlatılınca, sınırlı kaynak bilinciyle Sovyet kaynaklarının nadasa alınması eğilimi ortaya çıkmıştır. Dolaylı bir başka sonuç da, bozulan Sovyet ekonomisinin, bir ölçüde Blok ülkelerine fatura edilmiş olduğunu çağrıştırmaktadır (14).

Öte yandan, bozulan döviz dengesini düzeltmek üzere, Sovyetler Birliği'nin Comecon iç pazarından, Batı Avrupa satışlarına yönelmesi şaşırtıcı olmasa gerekir; hem de ucuzlayan petrole rağmen...

Tabii, enerji ticaret tablolarında doğal gazın artan önemi ve Sovyetler Birliği'nin bu alanda zenginliği çerçevesinde, doğal

gaz, kendine petrolün yanında kolayca bir yer bulabilmektedir.

Konuya salt ticaret prespektifinden bakıldığında, Doğu Bloku'nun artık «sudan ucuz» Orta Doğu petrolüne yönelmesine şaşılmayacaktır. Avrupa ise (aşağıda değineceğimiz petrol ambargosundan) dersini almış görünmektedir. Doğu Avrupa Sovyetler Birliği'nden, Batı Avrupa ve Japonya ABD' den tam sıyrılmaksızın, süperlere bağımlılıklarını —denge politikaları ve olağan flörtlerle— azaltagitmektedirler.

Uzun vadede başta Fransa olmak üzere, Avrupa da, süperleşme iddia ve istidadındadır.. Enerjiden yana otonomiye garantilemeksizin süperleşme düşünölemeyeceğine göre, örneğin Fransa'nın nükleer maceraya katlanması, bu kapsamda bir anlam ifade etmektedir.

Petrol Şoku ve Uluslararası Bağlantılar

Süperler dengesinde, sanayileşmiş liberal ölkelere kalan «hem ağılarım, hem giderim» tercihindeki rasyonel; Avrupa ile Japonya'nın, İsrail'e adeta feda edildikleri 1973 Krizi'yle, tescil edilmiş görünmektedir.

Batı açısından petrol ambargosu, Henry Kissinger'in tabiri ile «beklenenden daha hafif» atlatılmıştır (15). Eğer ABD Hariciye elitininin görüşü gerçekten buysa, Batı'da yetmişli yıllarda yaşanan ekonomik kriz, 1973 Savaşı'nda İsrail'i kurtarma hareketinin bir yan etkisi olmaktan öte, ABD'den yana, Avrupa ve Japon ekonomilerinin hafiften frenlenmesi anlamına da çekilebilecektir. (Aslında, Nixon döneminde muhtemel bir ambargonun makroekonomik etkilerini irdellemek üzere matematiksel bir model, geliştirilmiş ve uzun yıllar revaçta kalmıştır. (16, 17).

Öte yandan Doğu Cephesi'nde Sovyetler Birliği'nin, müttefiklerine yaptığı satışları kısarak, ucuzlayan dünya petrolü uzantısında —blok içi döviz dengesini şimdi bir

yana itip— kendi ihtiyacını karşılamak üzere Batı'ya satış çabasına girmesi, yine dünya krizlerinde «gemisini ilk kurtaran kaptanın», bir süper olacağı fikrini çağrıştırmaktadır.

Bu eklemden, batının güvenilir enerji için, kaynak çeşitlendirmeye yönelmesi hususu, öne çıkmaktadır.

Ancak enerji konusunun dış ilişkiler ve güvenlik boyutu da yadsınamaz. Gerçi ABD'nin, Avrupa ile Sovyetler arasındaki boru hattı krizinde dile gelen fevranına karşı, serinkanlı Avrupalı çevreler, artan bağımlılığın Avrupa kadar Sovyetler Birliği'ni de tedirgin edebileceğini; zira, kullanıcının ihtiyacına karşı satıcının da mukabil ve önemli bir döviz girdisine ihtiyacı olduğunu işaret etmekteydiler (18).

Yine de, iki yönlü artan bağımlılık, elbette Batı Süperi'nin işine gelmiyor olacak.. Eğer öyleyse, onun fevranı da anlaşılabilir olacaktır.

İşte bu bağlamda, Norveç doğal gazı, artan stratejik önemiyle devreye girebilmiş, 1986 itibariyle toplam iç üretimin beşte birini sağlayarak büyük ferahlık getirebilmiş bulunmaktadır. Bugünkü düşük petrol fiyatlarının yükü bir yana, tabii bu potansiyel abartılmamalı; Norveç'i Avrupa'nın Suudi Arabistan'ı olarak görmekten kaçınılmalıdır (19).

Sonuçta, bugün artık ABD'nin kaygısının salt Avrupalı ve Japon müttefiklerinin güvenliğinin sağlanması meselesini aştığı; bunların kendisine olan bağımlılıklarının tavsamaması kaygısına kadar uzandığı, hiç de yadırganmayacaktır.

1973 Savaşı'nda İsrail, ABD yardımından mahrum kalıp tökezlese.. Orta Doğu petrolünün orta ve uzun vadede Batı'ya akışı belki bir ölçüde sekteye uğrardı. Bununla beraber, yaşanan krizin büyüklüğü; başka çözümlerin neden gündeme getirilmediği yolunda gizemli istihfamlara, yol açmaktadır.

İster öyle ister böyle, petrol ambargosu

ve devamındaki olaylar; daha önce akıllara gelmeyen, gelse durmayan, pek çok yeni siyasi seçenek boyutuyla, dünya enerji arenasını, yirmibirinci yüzyıla girerken yönlendirmiştir. Bu vesileyle zaten bilinen (dünya siyasi, askeri ve ekonomik manevralarıyla, kendi sınırlarında olmayan kaynaklara erişmeyi garantilemeye çabalayan ülkelerin e-ninde sonunda maruz kalacakları) risk, çok yönlü olarak yaşanmış.. Süperler, süperleşme yolundakiler ve arada sıkışan, sanayileşmekte olan tüm ülkeleriyle dünyamızın geçireceği en büyük tehlikenin bile, uzak ihtimal olmadığı anlaşılmıştır. Bu arada, enerji için salt, blok içi güvence arayan süper yamacındaki ülkelerin, meğer, varsaydıkları riskin büyüklüğü hakkında da bir fikir edinilmiştir.

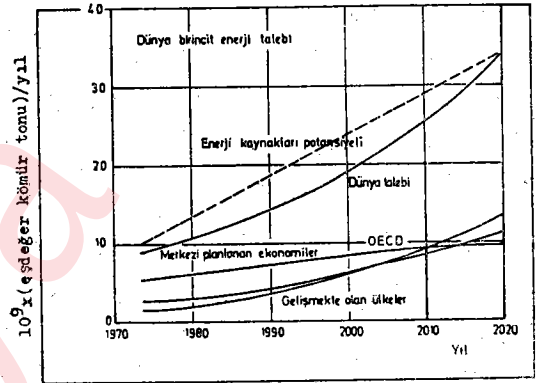
OPEC, Petrol Şokları ve Arz-Talep Dalgalanmaları

Petrol şoku denince, ilk akla 1973 Krizi gelir. Müteakip olarak fiyat patlaması düşünülür. Ne var ki, OPEC'in uzun süren can çekişmesi sonunda, Suudi Arabistan'ın hamlesiyle petrolün, bugünkü düşük fiyatı, ikinci bir şok olmuştur (20). Bu şokun nakısalarını herhalde Doğu, Batı'dan daha yoğun yaşamaktadır. Üçüncü bir muhtemel şok da, bugün «bu petrol bitmez» rehabetiyle yönelenlerin, yarın, yaşayacakları son petrol fiyat patlaması olabilecektir.

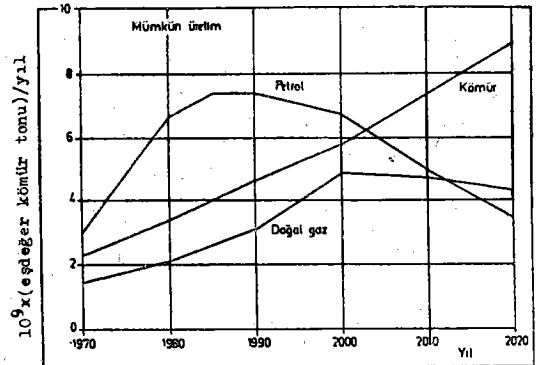
Altmışlı yıllarda Batı'da enerji sektörünün; en çok ABD'nin iltifat ettiği «alabildiğine üret, alabildiğine tüket» yaklaşımı, iddialı ekonomik büyüme planlarına açılıyor olmalıydı. Dünyanın sınırlı olduğunu düşünenler herhalde yok değildi; ama bunlar, kaynak savurganlığı sürerken kamuoyunda pek duyulmuyor olmalıydılar... Talep öngörülleri, hırslı ekonomik-büyüme-hedefleriyle tırmandıkça; bu öngörüller kaynak değerlendirmeleriyle kesiştirildiğinde, tehlike çanları ancak ikibinli yılların ötesinden duyuluyor... Ama

ikibinli yıllar da o zamanlar, hayli uzakta kalıyordu (21, 22).

Yetmişli yıllarla beraber söz konusu trend, hızını yitirmeye başlamış; sesini duyurabilmiş kaynak değerlendirmeleri, giderek karamsarlaşan bir tabloyu irdelemeye çekmiştir. Nihayet, ambargo ve sonrası, ikibinli yılların dönemecinde petrole, zinhar güvenilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Şekil 1, 2). (6)

Şekil : 1 Dünya Birincil Enerji Talebinde Öngörülen Gelişmeler (6).

Şekil : 2 Fosil Yakıt Üretiminde Mümkün Görülen Gelişmeler (6).

Seksenli yılların ortalarında, yani bugünlerde ise pek çok rezerv aramasını, mali açıdan zararlı kılacak kadar ucuz petrol ile, karşı karşıya gelinmiştir.

O halde bugünden geriye bakıldığında son yirmi yılda enerji talebi önce abartılırken

sonra azımsanmış, arz potansiyeli ise önce abartılmışken sonra azımsanmış ve şimdi adeta abartılmışcasına, petrol fiyatları düşürülmüştür.

Petrol fiyat dalgalanmasına uzaktan bakılınca; altmışlı yıllara kadar, siyasi ve askeri manevralar sonucu, satış fiyatlarının, petrolün sanayileşmiş ülkelerdeki öneminin hayli altını işaret ettiği görülecektir. Günün ekonomi ve siyaset atmosferinde, dünya petrol lobisinin de ağırlığıyla, OPEC, arz sektörü açısından akılcı bir can simidi olmuştur. Aslında ambargo geldiğinde, bir üretim sıkıntısı yoktur. Ancak ambargo öncesi dönemde petrol pazarın kaldırabileceğinin çok altındaki fiyatlara satılmaktadır (22). Zaten, krizden üretici ülkeler kadar petrol şirketleri de yararlanarak, 1963-1972 arası yıllar % 11 olan kâr oranlarını, 1974'de % 19'a çıkarmayı hedeflemişlerdir (24).

Fırlayan petrol fiyatlarına enerji sektöründe ilk reaksiyon; kaynak ile alternatif arayışlarına, keza tasarruf ile rasyonel kullanım alanlarına yapılan yatırımlar olmuştur. Örneğin ABD'de 1972-1974 arası tüm ticari yatırımların % 15'ini tutan enerji yatırımları, 1975-1982 arası, ortalama % 25'e yükselmiştir (25).

Yoğunlaşan yatırımlarla, bunun uzantısındaki çalışmalar bir yandan talebi kısarken; öte yandan, yeni kaynakların bulunma hızını arttırmış ve arz odaklarını çeşitlendirmiştir. Bir zamanların gerçekçilik ötesindeki düşük petrol fiyatları, gerçekçilik ötesinde yükselince, erişilmesi zor kaynaklar gündeme gelerek Meksika ve Kuzey Denizi kaynakları devreye girmiştir. Böylece, kısa vadede kârlı çıkan OPEC, orta vadede de kendine alternatif yaratma durumuna düşmüştür.

Öte yandan, ani fırlayan fiyatlar; hem dünya ekonomik krizini yaratmış, hem petro-dolar fazlasıyla dünya finans kuruluşlarını şişirmiştir.

İşin ilginç, petrol üretme kabiliyetlerini

kredi varsayıp, başta Meksika, Nijerya ve Cezair, aşırı borçlanmışlar; borçlarını ödemek üzere de, üretimi arttırmak durumunda kalmışlardır.

Ürün arttırmak durumundaki diğer iki ülke, savaşan İran ve Irak, silah giderlerini ancak böylece karşılayabilme durumuna, düşmüşlerdir.

Sonuçta; düşen talep, artan arz ve kaynak sahiplerinin dolar ihtiyacı, satıcı tekeli «çatır çatır» kırmıştır. OPEC toplantıları, öylece sonuçsuz dönemine girmiş... Nihayet, Suudi Arabistan'ın fiyat savaşıyla bugünlere erişilmiştir. Orta vadede OPEC'in toparlanma olanağı da herhalde yokolmuştur...

Dize gelen petrol fiyatları OPEC'i dize getirmekle kalmamış; bir yandan borçlu petrol üreticilerini iflasa sürüklemiş, öte yandan Sovyetler Birliği (ve dolayısıyla Doğu Bloku'nun) önemli bir döviz kaynağını da kurutuvermiştir.

Herhalde dünya bankalarını, alacaklarını toplayamama tehlikesiyle tehdit eden bu ikinci petrol şoku, pek çok petrol arama şirketini de iflasa sürükleyecektir. Düşük petrol fiyatlarının cezbedeceği tüketim diğer yandan, alternatif kaynakların piyasadaki payını düşürecek... Tasarruf ve rasyonel kullanımı gemleyecek... Sonunda da petrol fiyatlarını arttırma yoluna girecektir. Bununla birlikte, Batı'nın bir üçüncü petrol şoku yaşayabilecek kadar pazar kontrolünü elden kaybetmesi, olsa olsa, ancak geniş çaplı savaşlar gibi dünyasal felaketler sonucu mümkün gibi görünmektedir. Bu varsayım, OPEC karteli için geleceğin tablosunun pek iyimser olmadığı söylenebilecektir.

Denilebilir ki, tarihi boyunca petrol hiç bir zaman, yaptığı işe nisbetle fiyatlanmadığından, satış fiyatları, rezervlerinin seviyesiyle pek orantılı olmamıştır. Bu nedenle fiyatlara bakıp rezerv gidişatını belirlemek, makro seviyede pek rasyonel olmayacaktır.

Yine de, petrolün eninde sonunda biteceği gerçeğinin akıllarda tutulması gerekecektir.

Nükleer Arena ve Yenilenebilir Kaynaklar

Onuncu Dünya Enerji Konferansı'nda (1977) çizilen tabloda, petrolün sonuna işaret ediliyor; kömürün muhtemel katkıları kaydedilip tasarruf ve rasyonel kullanım rolü öne çekiliyor; ama önemlisi, yirmibirinci yüzyıla geçişte, yenilenebilir enerji kaynaklarının desteğiyle, nükleer enerjiye çok güveniliyor-du.

ABD'de Three Miles Island kazası ve peşinden gelen küçük aksiliklerin büyük yankıları, özellikle de Sovyetler Birliği'ndeki Çernobil kazası, nükleeri —bir süre bile olsa— tahtından indirmiş görünmektedir.

Atom Bombası'ndan sonra, nükleer enerjinin kontrollü bir enerji kaynağı olarak kullanılması da, askerî amaçlı olmuştur. Bir nükleer denizaltının ana güç kaynağı olarak geliştirilen ilk reaktör, daha sonraları, tasarımda temel değişikliklere gidilmeksizin ticarileştirilmiş.. Altmışlı yıllarda serpilen nükleer reaktörler yetmişli yıllarda iyice benimsenmiş... Belki de «prematür» bir doğumla piyasayı tutmuştur.

Ne var ki, denizaltı çerçevesinde geliştirilen bu teknolojinin, maalesef dünya platformunda bir enerji üretim seçeneği olarak kullanılması, seçilen teknolojinin zaaflarıyla, şimdi ciddi tehlikelere meydan vermektedir...

Petrol şoku sonrası, devasa yapılarına karşın ekonomiklik marjına haydi haydi girmiş olmakla birlikte, nükleer yatırımlar; özellikle uzun süren inşaatlar nedeniyle, elektrik talep öngörülerinin oynak olduğu dönemlerde, dev şirketleri bile iflasa sürükleyebilecek kadar riskli olabilmişlerdir.

Fazla olarak, nükleer santral yatırımlarının sermaye yoğun olması, inşaat aşamasındaki gecikmeler karşısında, ciddi finans sorunları yaratmaktadır.. Kuzey Amerika ve

Batı Avrupa'da giderek zorlaştırılan güvenlik standartları; keza santral inşaat bölgesi sakinlerinin direnişleri, söz konusu gecikmeleri kaçınılmazlaştırmaktadır (26).

Kamuoyunun tepkisi ve enerji üretim düzeyinin öngörülen talep düzeylerinin çok altında kalmasıyla, 1979'dan bu yana, nitelik, örneğin ABD'de yeni reaktör siparişleri verilmediği gibi, mevcut siparişlerin üçte ikisi iptal edilmiş.. Bu uzantıda da Wall Street'de nükleer reaktör yatırımlarının finans açısından artık güvenilir olmadığı ilan edilmiştir (26). Benzeri durumlar, diğer sanayileşmiş ülkeler için de söz konusudur.

Öngörülen ileri reaktör teknolojisinde dönük uğraşlar Fransa'da haric, genel olarak tavsamıştır.

Nükleer teknoloji hız kaybetmiştir. Mevcut teknoloji, (nükleer artık sorunu dahil) birçok zaafını aşarak, ancak, toparlanabilmektedir. Bu bağlamda, nükleer teknolojiye eksperleşmiş kuruluşların, doğası itibariyle güvenilir («inherently safe») ve küçük reaktör tasarımları kayda değer bulunacaktır (26).

Öte yandan, alışılmamış enerji kaynakları, başta güneş ve rüzgâr, enerji krizi dönemlerinde büyük teşvik görmüşler, çevre sağlığı nedeniyle kitlelerin sempatisini toplamışlar, ve tabir caiz ise «bir yerlere» gelmişlerdir. Bununla beraber, düşen petrol fiyatları, bu seçeneklere atfedilen teşvik ve desteği de genelde düşürmüş olacaktır.

Zaten, dünya enerji tablosuna bunların katkılarının yüzde birkaç mertebesinde artması bile, orta vadeli hedeflerden sayılabileceğinden, kısa vadedeki sınırlı uygulamalar, şimdi daha da sınırlı kalacak, orta vadeli hedefler ise, global olarak ileriye ötelenmiş olacaktır.

Kömür Çağına Geri Dönüş

Dünyayı endüstri çağına sokan kömür, zaman içinde tahtını petrole kaptırmış; ama,

hızlı koşan petrol de galiba, tez yorulmuştur. Petrolün kömüre erişmesi, ellili yılların başına doğrudur. Yetmişli yıllardan itibaren, petrolün önde götürdüğü bu yarışın geçmiş ve gelecekteki (muhtemel) bir seyri Şekil 2'de izlenebilir.

Ekstrapolasyonların 1978'deki tahminler üzerine yapıldığı Şekil 2'de; yaşamakta olduğumuz yıllarda OPEC'in çözülebileceği öngörülmemiş olmalıdır. Yine de, kömürün istikrarlı tırmanışı süregiderken, petrolün önce duraksayıp, sonra inişe geçişi, beklenmelidir.

O halde, yirmibirinci yüzyıla doğru, dünya enerji analistlerinin önemli bir işlevi, petrol ile yaşanmış ve yaşanmakta olan tabyaları, kömürün dünyasına izdüşürmek olacaktır.

Dünya kömür piyasalarında, enerji üretim sektöründe asıl kullanılacak istim kömürünün üretimi giderek artırılarak, 1978'deki toplam kömürün bir çeyreği olan payının, 2000 yılına doğru % 70'i aşacağı beklenmektedir (27). Bu geçiş, zaten zengin rezervleri bulunan ABD'yi; «Petrolün-Suudi-Arabistanı» durumuna getirebilecektir... Yalnız tabii, «aslan ile farenin» farkı, akıllarda olarak...

Bilinen dünya kömür rezervlerinin neredeyse % 28'i ABD; % 17'si Sovyetler Birliği; % 15'i Çin Halk Cumhuriyeti; % 7'si İngiltere; % 30'u (kabaca aynı düzeydeki katkılarıyla) Federal Almanya, Hindistan, Avustralya, Güney Afrika, Polonya ve Kanada'da yatmaktadır (27).

Bugün başı çeken Polonya ve Avusturalya kömürü, artan dünya talebi karşısında, liderliği ABD'ye kaptırabilecektir.

OPEC'in yerine muhtemel bir aday «COPEC» olabilecekse, dünya rezervlerinin, neredeyse yarısını barındıran Süper Güçler, bu alanda başı çekeceklerdir. O halde, enerji fakiri ülkelerin elinde süperler arası denge politikalarından başka, «siyasi lövy» kalmıyor olacaktır. Öte yandan, petrolün aksine, dünyanın başlıca kömür üreticileri aynı

zamanda, başlıca tüketicileri olmaktadır.

Dikkate değer önemli bir husus da; petrol krizinin akabinde kurulan, OECD'nin yan kuruluşu Uluslararası Enerji Ajansı'nın, 1979 ortalarında kömür konusunda «Hareket Prensipleri»ni (Principles) for IEA Action on Coal») benimsemiş olmasıdır. Bu çerçevede, artan kömür kullanım ve madenciliğini stabilize etme yönündeki adımlar, aldatıcı olabilecektir... Petroldeki benzer çalkalanmadan sonra, tekel kabiliyeti olanların (ister alıcı, ister satıcı) tekel kurmayabileceklerini düşünmek —hele hele, askeri ve siyasi güçleri varsa— saflık olacaktır.

Gerçi kömürün «hamlesi»; madencilik, hazırlama, taşımacılık, işleme ve kullanma sahalarında, ciddi bir iyileşmeye bağlı görünmektedir. Ama, bugün fiyat yarışında edindiği avantajlarla, kömür giderek, söz konusu iyileşmeyi sağlayabilecek çizgiye gelmiş sayılacaktır.

SONUÇ

Yirminci yüzyılda dünya enerji sektörü; kömürün önde başladığı bir yarışta, petrolün bir ara öne geçip, sonra da gerilemeye başlamasına sahne olmuştur. Fiyat çalkalanmaları hangi yönde olursa olsun, yirmibirinci yüzyılda kömürün tekrar başa geçmesi, kuvvetle muhtemeldir.

Enerji üreten ile tüketenler arasındaki ticari savaş, özellikle yüzyılımızda daima siyasi, sık sık da askeri savaşlarla beslenmiştir.

Arz-talep çalkalanmalarıyla ileri çıkan alternatif kaynaklardan nükleer, muzaffer günlerinden, bozguna hızlıca geçmiştir. Çok daha farklı bir karakterde olmakla birlikte benzer akıbet genelde bir süre, yenilenebilir enerji kaynakları için de çağrışmaktadır. Özellikle, yeni teknolojiler tabanında, bu kaynakların orta vadede çıkış yapması olasılığı; nedir ki, göz ardı edilemeyecektir.

İlk petrol şoku sonrası kurulan OPEC'in, yükseliş ve çöküş öyküsünden alınacak dersler, özellikle enerji fakiri ülkelerde muhtemel bir «COPEC» girişimine izdüşürülse, uygun olacaktır. OPEC ve «COPEC» arasındaki en temel fark ise, ilkinde üreticilerin tüketiciler karşısında askeri, siyasi ve endüstriyel açıdan, çok zayıf olmalarıdır. Dünya kömür rezervlerinin büyük bir kısmını ülkelerinde tutan ABD, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti içinse, öyle bir duruma sıkışmak, en azından bugünden bakıldığında, mümkün görünmemektedir.

Kömürün hakim olduğu bir dünyada öyleyse, uluslararası denge, genelde süperlere meyleden iki kutuplu bir denge olacaktır.

Okuyageldiğiniz yazı, esas itibariyle, 17-21 Kasım 1986 İzmir'de toplanan Türkiye 4. Enerji Kongresi'ne sunduğumuz bildiri metnidir.

Özellikle bu kongre sonrası; açıkladığımız düşüncelerin ülkemize yansıtılmasıyla bir tartışma açmamız, mutlaka çok ilginç olurdu. Ne var ki, böyle bir uğraşın bildiri metnimizden çok daha hacimli bir çalışmayı işaret ettiği.. Buradaki sunuşumuza çizdiğimiz çerçevenin de, o nedenle, hayli dışına taşacağı, herhalde teslim buyrulacaktır.

Şurasını belirtmek, yine de kaçınılmaz olmaktadır ki... Enerji dünyamızda, tüm iyi niyetli ve olumlu katkılara karşın... Düşünce ve yargılar, çok kez hala daha, hayli sınırlı sayıdaki «klişeler» cinsinden üretilmekte... Bunlarla ise, ne kadar «permütasyon» yapılsa yapılsın; pırıltılı, ulusal sentezlere, galiba bir türlü çıkılamamaktadır.

Düşünce «yapı elemanlarının» çeşit ve sayısını, gerçekçi bir yelpaze içinde çoğaltmak... Dünya konjonktürünü teknik, teknolojik, ekonomik, askeri ve siyasi tüm giderleriyle, sürekli takip edip incelemek.. Sonuçta, özgün seçenekleri çalışmak.. Bu arada,

özellikle, yerli-yabancı herhangi bir «hipnoza» kapılmamak; öyle bir sentezin, temel gerekleridir.

Anılan toplantının da özde ortaya koyduğu, işte zaten, bu nokta olmaktadır.

KAYNAKLAR

- (1) Energy Program of the Government of the Federal Republic of Germany, Ministry of Economics, Bonn, December 1977.
- (2) Grathwohl M., World Energy Supply Resources-Technologies-Perspectives-W. de G. NY. 1982.
- (3) The New York Times, April 19, 1977.
- (4) The Economist, January 20, 1986, p. 33.
- (5) Kidron M., Segal R. The New State of the World Atlas, Simon and Schuster, NY, 1984.
- (6) Conservation Commission of the World Energy Conference, «World Energy: Looking Ahead to 2020», IPC Science and Technology Press, 1978.
- (7) Kiep W., «The New Deutschlandpolitik», Foreign Affairs, Winter 84/85.
- (8) CIA, The World Oil Market in the Years Ahead, ER 79-10327, Washington DC, CIA, 1979.
- (9) CIA, Handbook of Economic Statistics 1982, Washington DC, CIA, 1982.
- (10) Jochen Bethkenhagen, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.
- (11) US Congress: Office of Technology Assessment, Technology and Soviet Energy Ability, s. 306.
- (12) The Economist, April 5, 1986, s. 64.
- (13) Jackson M., «When is a Price? The Level and Patterns of Prices in CEMA», Radio Free Europa, Background Report No. 155, August 24, 1984.
- (14) Kramer J.M., «Soviet-CEMA Energy Ties», Problem of Communism, July-August 1985.
- (15) Kiessinger H., «Years of Upheaval», 1982.
- (16) Federal Energy Administration, Office of Energy Information and Analysis, PIA's Documentation: vol. XIV, A User-Guide, June 1977, s. 59, PB-268 850; FEA/N-77/115.
- (17) Federal Energy Administration, Project Independence Report, Washington DC, Government Printing Office, November 1974.
- (18) The Economist, «Pipeline Asunder», September 4, 1982, s. 13.
- (19) The Economist, «OPEC's Friends in Unlikely Places», April 12, 1986.
- (20) The Economist, March 15, 1986.

- Impact, Technology and Policy, Vol. 1, Addison-Wesley Publishing Co, Inc, 1974.
- (22) Energy Policy Project of the Ford Foundation,
- (21) Penner S.S., Icerman L., Demands, Ressources, «Exploring Energy Choices, A Preliminary Report», The Ford Foundation 1974.
- (23) Commoner B., «The Politics of Energy», Alfred A Knopf, NY, 1979.
- (24) Blair J.M., «The Control of Oil», Pantheon Books, NY, 1976.
- (25) U.S. Dept of Commerce, Bureau of Economic Analysis, «Business Statistics, Survey of Current Business», Washington DC, Government Printing Office.
- (26) IEEE Spectrum, Special Issue on Nuclear Technology, March 1983.
- (27) Quenon R.H., «World Coal Trade Through the year 2000 - Rapid Growth and Political Challenges», WEC 1980, Vol. 1A, s. 29.

Şirketinizin en önemli ihtiyacını C u m h u r i y e t karşılıyor.

80'lerin iş dünyasında başarının sırrı "kadro" da. Artık hızlı düşünebilen, çabuk karar verebilen, sorumluluktan korkmayan birilerini arıyor şirketler. İyi eğitim görmüş, dünya dillerini bilen, dış dünyayı takip eden, gözleri herşeye açık, kulakları her bilgiye delik birilerini...

Onları **Cumhuriyet**'te bulabilirsiniz. **Cumhuriyet**, yetenekle imkânı buluşturmak, kadrosunu kurmakta titizlik gösteren yöneticileri ile Türkiye'nin değerli kadrolarını daha hızlı karşılaştırmak için yeni bir fırsat yarattı:

Ö z e l e l e m a n i l a n ı s a y f a s ı .

40.000'i İngilizce bilen, %60'ı 25-45 yaş grubunda, %45'i yaptığı işte inisiyatifi ele almış karar verici 230.000 üniversite mezunu hergün **Cumhuriyet** okuyor. Bugüne kadar aradıkları yetenekleri **Cumhuriyet**'te bulanlar, bundan sonra onlara ulaşmak için **ö z e l** bir sayfanın avantajlarını da kullanacaklar. Bu **ö z e l** sayfa her Pazartesi basılacak ve %25 indirimli olacak.

Nerede arayacağınızı bilmezseniz; aradığınız kişiyi bulmanız belki de imkânsızdır. **Cumhuriyet ö z e l** eleman ilanı sayfası, size bu buluşma yerini sağlıyor. Değerlendirmek sizin elinizde.

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

Ölkemiz tarımı için gerekli fosfatlı kimyevi gübreyi üretmek amacı ile, T.C. Ziraat Bankasının öncülüğünde 1953 yılında kurulan Şirketimiz, İskenderun ve Yarımca'daki tesisleriyle Türk Tarımına hizmet sahasını gittikçe arttırmaktadır.

1982 yılındanberi de Asya ve Avrupa Ülkelerine Triple Süperfosfat gübresi ihraç ederek Ölkemize döviz kazandırmaya devam etmektedir.

İSKENDERUN KOMPLEKSİ

– Sülfürik Asit Fabrikası	230.000 ton/yıl H2SO4
– Fosforik Asit Fabrikası	75.000 ton/yıl P2O5
– Triple Süperfosfat Fabrikası	200.000 ton/yıl 42 – 44 P2O5

YARIMCA KOMPLEKSİ

– Fosforik Asit Fabrikası	75.000 ton/yıl P2O5
– Triple Süperfosfat Fabrikası	200.000 ton/yıl 42 – 44 P2O5
– Kompoze Gübre Fabrikası	200.000 ton/yıl

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

DAİMA TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

GÜBRE
FABRİKALARI
T.A.Ş.

GENEL MÜDÜRLÜK

YARIMCA FABRİKASI

İSKENDERUN FABRİKASI

Kasap Sokak No. 22 Esentepe/İSTANBUL

Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 39 İZMİR

Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 238 İSKENDERUN

Tel: 1722882 (8 Hat)

Tel: 31306 – 32131

Tel: 3796 – 3791

Geleneksel İktisat Eleştirileri (VII): Kâr Kavramı ve Kökeni

Ben FINE

«Keynescilik: Bir Eleştiri» başlıklı katkısına dergimizin 268. (Mart 1987) sayısında yer verdiğimiz Dr. Fine, Londra'daki Birkbeck College'da iktisat dersi veriyor. Yazarın son yayınları arasında *Peculiarities of the British Economy* var «The Concept and Origin of Profit» özgün adlı yazısı Francis Green ile Petter Nore'un derledikleri *Economics: An Anti-Text*'ten (1977) Nail Satlıgan çevirdi.

Kârlar ile ücretler, kapitalist toplumda-ki belli başlı iki gelir kaynağıdır; bu nedenle de iktisadî tahlilin özsel kategorileri olduk-ları genellikle kabul edilir. Ne var ki Orto-doks iktisadın ücretleri emeğin fiyatı olarak ele almakta oy birliğine ulaşmasına kar-şılık (1) kârların doğası ve kaynağının tutarlı bir biçimde ele alınmayışı dikkati çeker. Bu denemenin 1. bölümünde, genel denge teo-risinin gelişimini mikro-iktisadî firma teori-sindeki temellerinden başlayıp izleyerek Or-todoks bir kâr teorisi inşa ediyoruz. Bu pa-radoksal bir işlemdir. Çünkü «kâr» kavra-mının birden çok hayatı olduğunu görece-ğiz. 1(a)'da kâr, firma açısından hâsılat ile maliyetler arasındaki fark olarak tanımlana-cak, ancak bunun rekabetçi sanayiın bir so-nucu olarak ortadan kalktığı görülecek. 1(b)'de kâr, sermayenin fiyatı olarak yeniden tanımlanacak. Ancak bunun, kârı statik eko-nomideki rantla özdeşlediği görülecek. Ni-hayet 1(c)'de kâr, dinamik ekonomide tüke-timden vazgeçmenin ve sermayenin zaman içindeki üretkenliğinin ödülü olarak yeniden ortaya çıkacak. Bu yaklaşım 2. bölümde köklü bir eleştiriye tâbi tutulacak. Eleştiri, kapitalist toplumun sınıf doğası açısından kârın alternatif bir açıklamasının ortaya kon-masıyla başlayacak. Daha sonra, kâr düze-yinin belirlenmesinin tahlili açısından bu açıklamanın alternatif içermesi üzerinde durulacak. Son olarak Ortodoks teorisinin ka-pitalizmi ideolojik olarak haklı çıkarmada oynadığı rol açığa çıkarılacak.

(1) ORTODOKS KÂR KAVRAMLARI

(a) Hâsılat Eksi Maliyet Olarak Kâr

Ortodoks derslerde kâr kavramıyla ilk kez başlangıç düzeyindeki mikro-iktisatta karşılaşılır çoğunlukla. Firma teorisi, kârın girişimci (Ortodoksluğun sermayeci için kul-landığı örtmece) eliyle azamileştirilmesine

dayanır. İlk kertede kâr, hâsılat ile maliyetler arasındaki fark olarak görülür. Sermayeci, girdi talep edip çıktı arz ettikçe maliyetlere katlanıp hâsılat elde etmektedir.

Tipik olarak yapılan var sayım, sermaye ve emek olmak üzere iki tane girdi bulunduğu, bunlar birleştirilerek tek bir çıktı üretildiği yolundadır. Tecrübelerin bize gösterdiği, belli bir çıktıyı üretmek için bu girdilerden ihtiyaç duyulacak miktarın sermayecilerin yoğun bir iş hızını emeğe dayatma yeteneklerine bağlı olduğudur. Ama iktisat teorisi daha iyisini bilir. Ona göre belirleyici etken teknolojinin durumudur. Bu durumda sermayeciye kalan, yalnızca her bir girdiden ne kadar kullanılacağına ya da, aynı şey demek olan, ne kadar çıktı üretileceğine ve bunun en ucuz yolunun hangisi olduğuna karar vermektir. Sermayeci, bunu, kârın azamileştirilmesi ilkesi uyarınca, bir girdideki marjinal bir artışın doğuracağı marjinal ürünü çıktı fiyatına göre girdinin fiyatına eşitleyerek yapar. Okur, bu tür prosedürle şimdiden içli dışlı değilse yakında kendisini usandıracak derecede olacaktır.

Bu hesaplamaları yapan sermayeci, iki olanakla karşı karşıya kalır. Ya azami potansiyel kârının eksi oluşunu görüp üretim plânlarından vazgeçecek, ya da eksi olmadığını görüp yoluna devam edecektir. Ne var ki sermayecinin kârlarının sıfır değil de artı olduğu ortaya çıkarsa rekabetin başka bireyleri aynı iş alanında birer sermayeci olmaya özendireceği öne sürülür. Gerçekten, o sanayideki kârlar sıfıra ininceye dek, yeni firmalar sanayie girecek, arzı artırıp çıktının fiyatını düşürecek, girdilere olan talebi ve bunların fiyatlarını yükselteceklerdir. Ancak şimdi, ne yazık ki, kârları tanımlamamız ve hâsılat ile maliyetler arasındaki farkın azamileştirilmesi yoluyla belirlenmelerini keşfetmemiz ile bunların rekabet mekanizması sonunda azar azar eksilip sıfıra düşmesi bir oldu. Firmalar, kârlar artıyken

sanayie girip eksiyken onu terk eder. Şu hâlde o sanayi açısından rekabetçi firma sayısı, ürüne olan talebin arz edilmesinde tamı tamına sıfır kâr bırakan sayıdır.

(b) Sermayenin Fiyatı Olarak Kâr

Kârları yeniden tanımlamak gerekiyor. Bu iş, kârı sermayenin fiyatı olarak adlandırarak yapılır. O zaman hâsılat ile maliyetler arasındaki farklardan elde edilen her türlü kârın tek el kârları ya da süper-kârlar olması gerektiği görülür. Bunlar, ancak rekabet mekanizması tam olarak işlemediği zaman var olabilir. Sermayecimiz, içinde iş gördüğü piyasayı bir tekelci olarak sömürmekteyse böyle bir durum oluşur. Ya çıktı fiyatını rekabetçi düzeyin zorla üstüne çıkarır, ya da girdi fiyatlarını rekabetçi düzeyin zorla altına indirir. Satışlarından aşırı fiyat elde eder ya da emeğe ve sermaye sahiplerine düşük ödemede bulunur.

Tekel bir yana, kârların savunulması açısından pek elverişli bir açıklamadır bu. Birinci olarak, kâr, artık hâsılat ile maliyetler arasındaki bir **artık** olarak değil, sermayenin fiyatı, kendi başına bir **maliyet**, olarak algılanmaktadır. Buna bazen «sermayenin fırsat maliyeti» denir. İkinci olarak, rekabet durumunda her bir faktörün marjinal ürünü o faktörün görece fiyatına eşit hâle gelir. Bu, her bir faktörün üretime katkıda bulunma yeteneğinin o faktör karşılığında ödenen fiyatla tamı tamına ödüllendirildiğini ima eder. Böylece kâr, sermayenin, üretim süreci içinde emekle uyumlu bir biçimde birleşerek çıktı düzeyi üzerinde yaptığı etkiye dayanılarak haklı çıkarılmış olur. Bu gözlemlerin her ikisinde anlamlı olan, sermayenin sanki, esas olarak, emekle özdeşmiş gibi ele alınmasıyla kâra bir saygınlık ve kaçınılmazlık havasının verilmekte oluşudur. Üretime katkıda bulunmakta, alınıp satılmaktadır ve rekabet mekanizmasıyla belirlenmiş bir maliyeti vardır. Bunun üzerinde ilerde duracağız.

Sermaye arzına yön veren, ekonomideki kullanılabilir fiziksel üretim araçlarından ibarettir. Bu, bütün mülk sahiplerini kapsayan bir derneşik hâle getirme işlemine başvuru olarak hesaplanabilecek sabit bir niceliktir. Hiç bir sermaye sahibi sermayesinin satış ve kullanımından kaçınmayacaktır. Çünkü bunu yapması, karşılığında elde edeceği kârı yitirmesi anlamına gelecektir. Elinde âtil sermaye kalacaktır, o kadar. Öte yandan potansiyel emekçi arzının nüfus büyüklüğü ve yapısıyla sınırlı oluşuna karşın emek arzı değişkendir. Bunun nedeni, çalışıp çalışmama ya da, daha doğrusu, kaç saat çalışacağına her bireyin kendisinin karar verebileceğinin var sayılmakta olmasıdır. Bireyler, bunu işin külfetini (ya da, aynı şey demek olan, boş zamanın faydasını) iş karşılığında ödenen ücretle satın alınıp tüketilebilecek olan çıktıdan elde edilecek faydayla tartarak yaparlar. Böylece her bir birey, sahip olduğu sermaye üzerinden kâr olarak elde edeceği geliri göz önünde bulundurarak, işin marjinal külfetinin çıktı fiyatına göre ücrete eşit olduğu noktaya dek emeğini satmayı plânlar. Bu, bireysel faydanın azamileştirilmesinin sonucudur ve gerek bireysel emek arzını, gerekse çıktı talebini (bireysel kâr ve ücretlerden kaynaklanan talebin toplamı olarak) belirler. Bütün bireyleri kapsayan bir derneşik hâle getirme işlemi, bize emek arz eğrisi ile çıktı talebini verir.

Ortodoks ekonomimizi bir araya getirdiğimizde karşımıza şöyle bir resim çıkar. Sermaye ve emek olmak üzere iki girdimiz, bir tek çıktımız vardır. Tahlilimizi yalıtılmış ik-

tısadî etmenlerin azamîleştirici davranışına dayandırarak girdiler ile çıktının derneşik arzını ve onlara olan talebi belirleriz. Tam rekabet var sayımı altında denge, her bir girdinin marjinal ürünü o girdinin fiyatına, her bir işçinin emeğinin marjinal külfeti ise ücrete eşit olduğu zaman ortaya çıkar. Kâr, sermayenin fiyatı olarak, birer rekabetçi güç olarak arz ve talebin uyumlu etkileşiminden doğal bir biçimde doğar.

Bu noktada yalnız girdilerin karşılığı üretime yaptıkları katkıya göre ödenmemiş, emekçinin ücreti de işinin külfetine göre ödenmiştir. Bu durum, açıklama derinliği ve haklı gösterilme açısından ücretlere kârlar karşısında avantaj sağlar. Çünkü işçi, emeğini harcar ve çıktıya katkıda bulunurken külfete girmekte; sermaye sahibi ise, sermayesini satmakla her hangi bir zarara uğramamaktadır. Ortodoks teorinin, kâr tanımını biraz daha ileri götürmesinin zamanıdır. Ama bunu yapmak için mevcut tanımın, sermayenin fiyatı kavramının, yetersiz olduğunu göstermek gerekir.

Bu, iki girdili, tek çıktılı ekonominin çok girdili ve çok çıktılı bir ekonomiye doğru genişletilmesine bağlıdır. Dengeyi bulma ilkeleri aynı kalır. Emegın ücrete eşitlenen marjinal bir külfeti ve marjinal bir ürününü vardır. Tüketim malları arasındaki seçiş çıktıya olan talebi karmaşılaştırırsa da bu sorun, her birey için malların görelı marjinal faydalarını bunların görelı fiyatlarına eşitleyerek çözülür. Sermaye arzı, gene sabit, bütün bireyleri kapsayan bir derneşık hâle getirme işlemlıle elde edılmış bir büyüklüktür. Ancak bu kez ayrı cinstendir, değişık fiziksel üretim araçlarından meydana gelmiştir. Ne var ki şimdi de kârı sermayenin fiyatı olarak tanımlıyacak olursak değişık sermaye türleriyle karşı karşıya kalırız. Bunların teknolojik potansiyellerinin farklı olacağı, dolayısıyla her bir sermaye malı için farklı bir kâr elde edeceğimiz kesin gibidir. Her

bir sermaye malının üretken potansiyeli farklı olduğu için fırsat maliyeti de farklıdır. Demin kârı tanımladığımızı sandığımız yerde yalnız farklı girdilerin farklı fiyatlarını tanımlamış olduğumuz böylece açıklığa kavuşur. Kaldı ki bu girdiler oldukça özel türdedir. Çünkü birer çıktı olarak değil, arzı sabit birer girdi olarak kendilerini ortaya koyduklarından ne doğrudan tüketilebilir, ne de yeniden üretilebilirler. Gerçekten bizim sermayemiz, şimdiye dek toprağın karakteristiklerini taşımaktaydı ve biz de, kâr diye düşündüğümüz şeyi rant diye düşünseydik daha iyi ederdik. O zaman farklı sermayelerden elde edilen ve bu sermayelerin farklı üretken potansiyelini yansıtan farklı kârlar, farklı topraklardan elde edilen ve ekilen toprakların nitelik farkını yansıtan farklı rantlarla aynı açıdan ele alınabilirdi. Oysa biz, istemeyerek bir kâr teorisi inşa etmiş olsak bile, (2) bunu yaparken, kâr teorimizin temelini çürütmüş olduk.

(c) Özverinin ve Zaman İçinde Üretkenliğin Sonucu Olarak Kâr

Kârı ekonomimize geri getirmek için sermayeyi toprak benzerlerinden ayırt etmek zorundayız. Bunu, sermayeyi yeniden üretilebilir hâle getirerek, statik ve zamansız ekonomiyi terk edip zaman ögesine yer verme pahasına yapıyoruz. Anlatım kolaylığı sağlamak üzere iki girdili sermaye ve emek ekonomisine geri dönecek, ama tek çıktımızın sermaye girdisiyle aynı fiziksel mal olduğunu kabul edeceğiz. Bunun anlamı, zaman içinde, gerek bireyler, gerekse bir bütün olarak ekonomi açısından, sermaye stokunun sırasıyla üretim ve tüketime ayrılan kaynaklara göre genişletilebileceği ya da eksilebileceğidir. Tek ve türdeş girdi-çıkıtı var sayımı altında üretim ile tüketim arasındaki dolaysız seçişe ışık tutuyoruz. Çok sayıda girdi ve çıktının tahlile sokulması, şimdiki üretim ile tüketim

arasındaki bu potansiyel ikameyi daha karışık ve daha dolaylı hâle getirmekten başka bir işe yaramaz.

Örneğin bir buğday ekonomisini ele alalım. Carî buğday stokunun bir bölümü hemen tüketilir; geri kalanı ekilir. Hasattan sonra ücretler ödenir, başlangıçtaki buğday stoku yerine konduktan sonra geriye bir artık kalır; kârımızı oluşturan, şimdi bu artıktır. Bu, önceki kâr kavramlarımızdan ne bakımdan ayrılmaktadır? Burada kâr, varlığını yalnızca sermayenin (buğdayın) marjinal ürününe değil, sermayenin zaman içindeki marjinal ürününe de borçludur. Bu, toprağın tersine, bireylerin, buğday stoklarının bir bölümünü ekim için bir kenara ayırarak şimdiki tüketimden vazgeçmelerini işin içine katar.

Bir bireyi ele alalım. İlk önce bir miktar buğdaya sahiptir. Bu, önceki dönemdeki ücretlerinin, kârlarının ve sermayesinin yerine konmasının sonucudur. Vermesi gereken karar, ne kadar tüketeyeceğine, ne kadar yatıracığına (ekeleyeceğine) ve ne kadar emek satacağına ilişkindir. Kararını faydasını zaman içinde azamileştirerek verir. Bu karar, bu konularda da gelecekteki bütün kararlarını plânlamasını gerektirir. Çünkü tüketim ve iş miktarlarıyla ilgili olarak şimdi vereceği kararlar, gelecekte elde edebileceği buğdayı etkileyecektir. Şimdiki (buğday ve boş zaman) tüketimi ne denli çok olursa gelecekteki tüketimi o denli az olacaktır. Birey, şimdiki ve gelecekteki tüketim arasındaki bir zamanlar arası seçiş karşısındadır. Üstelik, ekonomi üretken olduğu, yani girdi maliyetlerinin üzerinde bir artık ürettiği için tüketimi ertelemeğin bir prim getirmesi söz konusudur. Bir buğday stokunun şimdi sağlayabileceği tüketimin bu stokun şimdi üretime ayrılması hâlinde gelecekte sağlayacağı tüketimden olan farkıdır bu prim. Kârların varlığını açıklayan, işte bu primdir: bir yanda tüketim ertelemeğin ödülü olarak, öte yanda

olarak. Ortodoks iktisatçılar açısından yakıcı soru şudur: Birey şimdiki tüketimden vazgeçer mi, vazgeçerse, bu beklemesi ne kadar ekstra ürünle ödüllendirilecektir?

İmdi, ekonominin bütün bireylerini bir araya getirirsek şimdiki ve gelecekteki bugün ve boş zaman (çalışmama) tüketimi için derneşik arz ve talep eğrileri inşa edebiliriz. Ortaya çıkabilecek denge, daha önce statik ekonomi için inşa edilenden kavramsal olarak pek farklı değildir. Yalnız burada üretim ve tüketim piyasaları, gelecek zamanın tümüne genişletilmiştir. Denge kâr haddi, bundan böyle sermayenin marjinal ürününe ve gelecekteki tüketim yerine şimdiki tüketim için olan marjinal tercihe (gelecekteki tüketim uğruna şimdikinden vazgeçmesi için bireye verilmesi gereken «rüşvet»e) eşittir.

Burjuva iktisadının en değerli varlığının, zaman içindeki piyasalara yaygınlaştırılan genel dengenin, türetilişiyle kâr kavramı sınırına ulaşmış olmaktadır. Bu çerçeve içerisinde kavram, sermayenin fiyatı olarak ele alındığı zaman var olan saygınlık ve kaçınılmazlık havasını yeniden kazanmaktadır. Tam da sermaye bir kez daha emekle özdeşmişçesine ele alındığı, birçoklarının uygun ücret düzeyi konusunda söyleyecek sözleri olsa dahi pek az kimse ücretlerin gereksiz ya da hak edilmemiş olduğunu ileri süreceği için olmaktadır bu. Hem sermaye hem emek üretim için gereklidir ve karşılıklarını marjinal ürünlerine göre almaktadırlar. Her birinin satışı, artık bir özveriyi de içermektedir; emek açısından boş zaman, sermaye açısından şimdiki tüketimdir bu özveriler. Kârların üretilmesinde sermaye ile emek arasındaki ilişki unutulmamalıdır. Buradaki örtük var sayım, bu gün sermaye sahibi olup da kâr elde edenlerin, emeklerinin meyvelerini geçmişte yatırıma feda etmeleri sonunda bu duruma geldikleri yolundadır. Bu yaklaşım, bu günü geçmişle

haklı çıkarmakta, bu günden hoşnut olmayıp gelecekte kâr peşinde koşanlara gelecek için bir tutumluluk dersi vermektedir.

(2) BİR ELEŞTİRİ

(a) Artığın Mülk Edinilmesi Olarak Kâr

Ortodoks kâr teorisinin bu nihai versiyonunu birbiriyle ilişkili iki bakımdan eleştirmek gerekir. Birinci olarak, kârların ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığının bir açıklaması olarak acınacak derecede yetersizdir. İkinci olarak, kâr düzeyinin belirlendiği süreçlerle ilgili yanlış bir kavramı ister istemez işin içine sokmaktadır. Ortodoks kâr kavramı her şeyden önce tarih dışıdır. Kurumsal açıdan göz önünde bulundurulacak tek şey, olsa olsa, o da ancak örtük olarak, piyasa mekanizması yoluyla serbest mülkiyet mübadelesidir. Bu temel üzerinde kâr, fiyatlar ve miktarlar gibi, başlangıçtaki mülkiyet donanımları, teknik koşullar ve zaman içine yayılmış bireysel tercihlerle belirlenir: kısacası tam rekabet sürecinin gözetiminde, arz ve talep arasındaki uyumlu etkileşim yoluyla. Nasıl ücret emek üretkenliği ile boş zamandan bulunulan özveriyi temsil etmekteyse bu yaklaşım da, bir artık olarak kâr kavramına yol açacağına, kârı sermayenin üretkenliği ile şimdiki tüketimden bulunulan özverinin ikili bir sonucu gibi gösterir.

Bu kâr açıklaması, bütün toplumlarda, hatta kapitalist olmayan mübadele toplumlarında, kârları (ya da sermaye ve ücretleri, fark etmez) ortaya çıkarmaksızın var olagelmış üretim ve tüketim koşullarına bağlı olduğu içindir ki tarih dışı ve yüzeyseldir. Kârların mübadelenin, şimdiki tüketimden bulunulan özverinin, fiziksel üretim araçlarının üretkenliğinin ya da bunların her hangi bir birleşiminin sonucu olarak doğduğu söylenemez. Bu tarihî bir olgudur.

Kârların kökenine inmek için kapitalist

topluma özgü bir şey keşfetmek gerekir. Radikal bir teori, bu işi Ortodoks yöntemin tam merkezine darbe indirerek yapar ve bireysel davranış ve mülkiyet perspektifine dayalı tahlili bir kenara fırlatır. Ortodoks tekel yaklaşımında, bir ürünü tek başına satan kötü ruhlu firma ile onu satın alan masum kuzucuklar, tüketiciler, arasına çit çekilmekte olması anlamlıdır. Tekel çizgilerini bir bütün olarak toplumsal ve sınıfsal üretim ilişkileri içinde oluştukları gibi, fiziksel üretim araçlarını tekelleştirenler ile bunları kullananlar arasında, sermayeciler ile emekçiler arasında, çizmek çok daha yerinde olurdu.

Bu temelden hareketle Ortodoks teorinin şu düşünsel güdülenmesini reddetmemiz gerekiyor : iktisadî mallar ve faaliyetler arasında bireysel seçim özgürlüğü kavramını. Buna göre bireyler, tasarruf ile harcama, iş ile boş zaman, şimdiki ve gelecekteki tüketim arasında, bakanların yüreklerini ferahlatacak bir özgürlükle, seçimler yaparlar. Bu özgürlük çoğu işçiler açısından bir yanılsamadır. Onlar, olsa olsa patronlar arasında bir tercih yapabilirler; çalışıp çalışmayacakları konusunda her hangi bir tercihleri olamaz. Ellerindeki tek özgürlük, emeklerini ücret karşılığında sermayecilere satma özgürlüğüdür; alternatifi, toplumsal aşağılaşma ve sosyal güvenliğe sığınmadır. Bu koşullardır ki toplumdaki çoğunluğu net ürünü tüketmeyen, geriye kârı oluşturan bir artık bırakan ücretler karşılığında çalışmaya zorlar.

Şu da var ki yalnızca başlangıç donanımlarıyla kısıtlı bir serbest seçim dünyasında yaşıyorlarmışçasına yanlış resmedilenler işçilerden ibaret değildir. Ortodoks sermayeci kavramı, onun ya benzersiz bir girişimcilik yeteneğine sahip bir birey olduğu, ya da tasarruf yapıp gelecekte bir gelir artışı elde etmek için şimdiki tüketimden vazgeçmeye hazır olduğu yolundadır. Toplumda, girişim-

cilik yeteneğiyle doğmuş, benzersiz bir dizi bireyin varlığını, dolayısıyla kâr geliri elde etsinler diye başkalarından ayrılmış bir soyu ön gerektiren kâr açıklamasını burada daha fazla irdelenmek istemiyoruz. Yönetici gelirleri ödendikten sonra geriye sermaye sahiplerine dağıtılabilecek bir artığın hâlâ kaldığı son derece açıktır. (3)

Şu hâlde ana sorun, gözetimin sonucu olarak değil de mülkiyetin sonucu olarak kârların varlığını açıklamaktır. Peki ama sermayecilerin kazanç ve kârlarının açıklaması olarak özgür seçim ve üretkenliği reddedeceksek bunların varlığını nasıl açıklarız? Kârların, üretim araçları üzerinde sermayecilerin kurduğu tekelin bir vargısı olarak var olduğunu, bu tekelin, ücret sistemi aracılığıyla işçileri safi millî hâsılının yalnız bir parçasını kabule zorladığını, kalanın kârları ve çalışılmadan kazanılmış öteki mülkiyet gelirlerini oluşturduğunu daha önce ima etmiştik. Peki, sermayecilerin, kârlarının bir parçasını tasarrufa çevirmeye zorlandıklarını neden dolayı öne sürmekteyiz? Bu soruya sırf bireysel bir sermayecinin şimdiki ve gelecekteki tüketim arasında yaptığı seçimin davranışsal içermeleri tahlil edilerek cevap verilemez. Bireysel olarak her sermayecinin şimdi tüketmek ile sonra tüketmek (tasarruf sayesinde) arasında seçme hakkı var görünür. Oysa işçi, görece yoksullaşması nedeniyle ancak şimdi çalışmak ile hiç bir zaman tüketmemek arasında seçim yapabilir. Bireysel sermayecinin zamanlar arası seçimini, daha doğrusu tasarruf ve biriktirme dürtüsünü anlamak için kapitalist üretim sisteminin onu karşı karşıya bıraktığı zorunluklar üzerinde durmamız gerekiyor. Her şeyden önce sermayeci, kâr etmeye zorlanır. Bu onun zamanlar arası seçimi değil, güdüsüdür; alternatifi ise, işçinin işsizliğe çarptırılmasına benzer biçimde toplumsal açıdan iskarta çıkarılmaktır. İkinci olarak, sermayeci, bu kârı güvence altına almak için, sö-

mürgelerin ve geçici tekellerin sömürülmesi ile ücretlerin düşük tutuluşunun sağladığı olanaklar kuruma başlar başlamaz, en üretken makineleri elinde bulundurmaya zorlanır. Bireysel piyasalarda ya da piyasaların tümünde feci bunalımlar gelip çatmadan en büyük kârı ve artı kârı en düşük maliyet sağlar. Üçüncü olarak, en üretken teknolojinin kullanılışı, bununla birlikte, makinelerin ve üretim yöntemlerinin sürekli olarak yenilenmesini, sermaye ve emeğin gittikçe genişleyen ölçekte istihdamını gerektirir. Bu durum, bireysel sermayeci için faal tasarrufu, birikimi, zorunlu kılar. Olabilecek ikinci durum, rakiplerinin birikim yoluyla üstünlüğü ele geçirmeleri, maliyet üstünlüğü sayesinde piyasalarını elinden almaları, kendisinin modası geçmiş üretim yöntemlerini teknoloji tarihine havale etmeleridir. Bunun yaygın olarak yaşandığını, dışsal olarak verilmiş tercihlere, teknolojiye, pazar yerinde herkese özgürlük tanımak dışında herhangi bir dayatmada bulunmayan rekabet aracılığıyla belirlenmiş bir statik dengeye bağlayan iktisat kuramcıları her ne kadar bilmezden gelme eğilimi gösterebilirler de, kapitalizmin iktisat tarihi sık sık ve büyük harflerle yazar. Görüyoruz ki rekabet, çok daha derinlere işlemekte, sermayecilere ayakta kalmak için denetimleri altındaki sermayeyi genişletme gerekliliğini dayatmaktadır. Ortodoks iktisadın kendilerinin uyumlu denge modellerini böylesine yerle bir eden, ölçüğe göre artan getiri ve teknolojik devrimler Gerçekliğine gözlerini kapayışı şaşırtıcı sayılamalıdır.

Tasarruf ve birikimi bireysel sermayecilere rekabet yoluyla dayatılmış bir süreç olarak gösteren bu resmi destekleyecek kanıtlar pek çoktur. Bu yaklaşım, üretim ve denetimdeki artan yoğunlaşmayı, üretimin kuruluş yerlerindeki eşitsizliği, teknolojik değişimdeki hızlı gelişimi, «etkinsiz» küçük çaplı sermayecilerin üretim dışı bırakılışını

açıkladığı gibi bir avuç sermayeciye kendi küçük tasarruflarıyla ancak yüzlerce yılda yığılabilecekleri miktarlarda sermayeyi akıtan kredi ve finansman sistemindeki muazzam büyümeyle de tutarlıdır. İşte rekabetin gücü. Tasarrufların yapılma biçimi, küçük vadedeli mevduat hesaplarından, emekli sandıkları ya da sigorta primlerinden, hatta hisse senedi alımından çok dev çok uluslu şirketlerin dağıtılmayan temettüleri, onlar kadar büyük bankaların ve devlet sübvansiyonlarının malî kaynaklarının da bu şirketlere yönlendirilişi bu gücü yansıtır. Bütün bunlar, özgür bireysel zamanlar arası seçim dünyasına benziyor mu?

Kâr kavramımızı sermaye tekeli ve ücret sisteminin sömürülmesi yoluyla artık ürünün bir sınıfça mülk edinilmesine dayandırırken Ortodoks kâr kavramlarını reddetmekle yetinmiyoruz. Rekabetçi piyasa aracılığıyla uyum içinde ulaşılan bir zamanlar arası dengeye bağlı olan, kârın belirlenmesi teorisini de geri çeviriyoruz. Onun yerine sermaye ile emek arasındaki ayrılmaz sınıf mücadelesine dayalı bir kâr belirlenme teorisi koyuyoruz. Bu, sermayecilerin yitirdiğini işçilerin kazandığı — ve **vice versa** — bir bölüşüm teorisi değildir yalnızca. Ücret düzeyi üzerinde bir mücadele olabileceği gibi iş koşulları — yoğunluğu, zorluğu, saatleri ve güvenliği — üzerinde bir mücadele de olabilir. Ne de salt pazar yerinde ya da doğrudan doğruya fabrikaların içinde yer alan bir mücadeledir bu. Devlet, gelirler politikalarıyla işe karışır. Kitle iletişim araçları, ücretlerde ölçülü davranılmasını savunur. Sendikalar, belirsiz bir rol oynar. Kâh üyelerinin iktisadî çıkarları konusunda ısrarlı bir tavır gösterirler, kâh kapitalizmin kârların zorunluğu rasyoneline teslim olurlar. Niye böyle olur? Bunu Ortodoks teorisinin, oynadığı ideolojik rolle sermaye ile emek arasındaki mücadeleye katkıda bulunuşuyla kısmen açıklayabiliriz.

(b) İdeoloji ve Ortodoks Kâr Kavramları (4)

Buraya kadar yazdıklarımızın büyük bölümünde kârların haklı gösterilmesinde Ortodoks iktisadın yerine getirdiği ideolojik işlevi örtük olarak eleştirmiş bulunuyoruz. Sermaye ile emeğin oynadığı rollerin eşitmiş gibi gösterilmesi bu bakımdan alabildiğinde anlamlıdır. Kâr, tıpkı ücretler gibi üretim ve özverinin sonucuymuş gibi ele alınır. Bu teorinin zerafeti, kârların varlığına yönelik her saldırıyı ücretlerin varlığına yönelik eşit güçte bir saldırıya dönüştürebilmesidir. Kârlar ile ücretler birbiriyle kaimdir. Ücretlerin şu ya da bu anlamda hak edilmiş olduğunu ise hemen hiç kimse sorguya çekmez. Öyleyse aynı şey, kârlar için de geçerli olmalıdır. Ancak bu yaklaşım, hem ücretlerin hem de kârların birlikte kaim olması gerektiğini var saymaktadır. Biz ise, işçi sınıfının üretim araçlarını devrimci yoldan ele geçirmesiyle her ikisinin kaldırılmasını vurguluyoruz. Gene de Ortodoks teorinin bu kadar rahatça yapamadığı bir şey vardır ki o da, kapitalist toplumlarda bu denli gelir eşitsizliği yaratan mevcut servet bölüşümünü savunmaktır. Nitekim toplumsal reformculuk, gereğinde tazminatsız millileştirme yoluyla gelirin yeniden bölüşürülmesini amaç edinmekte, ancak ücret sistemini kaldırmanın zorluğunun farkına varamamaktadır.

Gene de birçokları, toplumsal reformculuk bilincine bile erişemezler. Bunun kısmen zenginlerin kendilerinin maddi çıkarlarını ve işçilerin bilincini kitle iletişim araçları aracılığıyla doğrudan doğruya ya da devlet aracılığıyla dolaylı olarak denetleme yeteneklerini yansıttığı besbellidir. Ortodoks teoriden kaynaklanan ideolojiyi de yansıtır bu durum: bireylerin özveri sayesinde sağladıkları girdiler ve bu girdilerin üretime yaptığı katkılardan ötürü ödüllendirildikleri ideolojisini.

Bunun nedeni, işçilerin genel olarak burjuva iktisat teorisini iyi bellemiş olmaları

değil, Ortodoks iktisatçıların yanı sıra emekçi halkın da iktisadi gerçeklikle ilgili perspektiflerini atomlaşmış birimlerce elde edilen bireysel karşılıklara dayandırmakta olmasıdır. Bunun nedeni, güncel kapitalist bölüşüm sürecinin kapitalist iktisadi ilişkiler içine doğrudan doğruya çekilen her bireyin karşısına gündelik rızık sorununu çıkarmasıdır: Kaç para ederim ben? En kolay çözüm, bunun cevabını piyasa fiyatlarının verdiğini var saymaktır. Bu, iş ahlakı ve bireysel sorumluluk ideolojisiyle birlikte, ücret köleliği ve kârın mülk edinilmesinin edilgince benimsenmesine yol açar.

Bu, kapitalizm açısından özel bir önem taşır. Çünkü zamanla üretkenlik ve rekabet gücünü artırmak için üretimin rasyonelleştirilmesi doğrultusunda sürekli bir eğilim etkisini duyurur. Bu eğilim, çoğu kez sermayenin daha büyük birimler hâlinde yeniden örgütlenmesini, özellikle yeni makineler işçileri yerlerinden ettikçe, aynı çıktıyı üretmek için daha az emek kullanılmasını işin içine katar; sonuç olarak bazı işçiler işlerinden olurlar, hepsi çalışma koşullarında değişikliklerle karşı karşıya kalır. Sermaye açısından bireylerin, iktisadi durumlarının yansıttığı gibi, kendilerini değersizleşmiş görmeleri önemlidir. En basit açıklama bireyin kendi kendini suçlamasıdır; daha çok çalışabilir, kendini eğitebilir, iş birliğine daha yakın olabilirdi. İş bulmak için, çalışma koşullarının bozulmaması, ücretlerin azaltılmamasını talep etmek için işçi arkadaşlarıyla birleşmenin yeter ki. Yeniden örgütlenme süreci üzerinde her hangi bir karar gücüne sahip olması düşünülemez bile. Çünkü buna yön veren, kârlılığın gerekleridir.

Ne var ki, öteki denetleme biçimleri gibi, ideoloji de, en büyük önemi bunalım zamanlarında kazanır. Üstünkörü bir iktisat tarihi bilgisi, bize kapitalizmin daima iktisadi bunalımlara düştüğünü, bunun, ister kârlar ile ücretler arasındaki bölüşüm, işsizlik, sosyal

HISSE SENEDİ ALIM - SATIM İŞLEMLERİNDE

LİDER

Niçin Hisse Senedi?..

Çünkü Hisse Senedi, en çok tercih edilen, en iyi verim; en yüksek kazanç veren menkul değerdir...

Niçin Semih Menkul Değerler?..

Çünkü Semih Menkul Değerler A.Ş., bu konuda liderdir...

Tecrübesi, güçlü kadrosu ve iyi hizmet anlayışıyla Semih Menkul Değerler A.Ş. 15 yıldan bu yana tasarruflarınıza kazanç kapısı oldu...

SEMİH

MENKUL DEĞERLER TİCARET A.Ş.

Tasarruflarınıza yön veren kuruluş

Sermayesi tamamı ödenmiş: 200.000.000. TL.

MERKEZ: Rıhtım Cad. No: 235 Karaköy - İstanbul Tel: 151 74 20 (10 Hat)

Şube: Bahçekapı 4. Vakıf Han Zemin Kat Sirkeli - İstanbul Tel: 512 05 80

İzmir Şube: Kemeralı Cad. No: 27 Bilen İş Hanı Kat: 1 No: 112 İzmir.

EDPA

PAZARLAMA A.Ş.

GELİŞEN ÜLKEMİZİN SEÇKİN DIŞ TİCARET KURULUŞU

Tekstil ana ürün gruplarının yanı sıra gıda ürünleri, kimyasallar ve plastikler, orman ürünleri ve kâğıt, elektrik malzemesi ve teçhizatı, demir-çelik, deri eşya, ve geniş spektrumlu diğer endüstri mallarının dış ticaretinde lider kuruluşlarımızdan EDPA, Türkiye'nin 100'e yakın seçkin firmasıyla işbirliği içinde, ulusal amaçlara önemli katkıda bulunmaktadır... Bilgili, genç ve dinamik EDPA'lılarla.

SAYILARLA EDPA

(1986 yılsonu itibariyle)

- EDPA halen, Türkiye'nin en büyük dördüncü dış ticaret kuruluşudur ve ülkenin en büyük 50 firması arasında yer almaktadır.
- EDPA'nın ihracatı 184 Milyon Dolara, ithalatı 15 Milyon Dolara ulaşmıştır.
- EDPA dünyanın her yanındaki iştirakleriyle, sayısı 1500'ü aşan seçkin müşterilerine 5 kıtada, 40'tan fazla ülkede hizmet sunmaktadır.
- EDPA'nın dış pazarlama hizmetlerinden yararlanan seçkin Türk firmalarının sayısı 100'e ulaşmıştır.
- EDPA'nın vergi öncesi kârı, bir önceki yıla göre % 35,5 artarak 733 Milyon TL'na yükselmiştir.

Hüsrev Gerede Caddesi No: 126, Teşvikiye-İstanbul
Tel: 141 65 10 (4 hat), Fax: 148 64 26 İstanbul
Telex: 26009 edih tr, 28409 eex tr, Teletex: 18-38203 edipa tr

hizmetler konusunda, ister sendikaların siyasal ve yasal hakları konusunda olsun, toplumun birçok alanlarında sınıf çatışmasını şiddetlendirdiğini öğretir. Bu noktada bir sınıf olarak işçiler nesnel bir seçişle yüz yüze gelirler: Kapitalizmi devirecekler midir, yoksa kapitalizmin bunalımının getirdiği güçlükler ve yenilgileri mi yaşayacaklardır? Bir yandan kârlılık ölçütüne göre ayarlanmış, kaçınılmaz olarak bunalımlara yol açan bir üretim sisteminin devamına razı olmayı reddedebilir; öbür yanda bunalımın yarattığı işsizlik yükünü ve şiddetlenen bölüşüm mücadelesini kabul edip kapitalist üretimin yeni bir çevrimiyle uzlaşabilirler.

Bir ideoloji olarak burjuva iktisadının işçi sınıfını kapitalist bunalıma alıştırmakta oynadığı rol tartışma götürmez. İşsizlik ve düşük ücretlerin açıklanmasında bireylerin kendi kendilerini suçlamalarına ve bireysel sorumluluğa inancı körüklediğini yukarda görmüştük. Ne var ki bir teori olarak Ortodoks iktisat, işsizliği ancak piyasa mekanizmasındaki bir aksaklık biçiminde kavrayabilir. Bunalımı açıklamak için şu son derece basit yol tutulur: Eğer emek işsizse demek ki fiyatı aşırı yüksektir; çözüm ise ücretlerin azaltılmasında yatmaktadır. Çoğu kez bu yaklaşım, ücretlerin piyasa aracılığıyla serbestçe belirlenmesinin önünde duran bir engel olarak sendikaların gücüne işaret edilerek haklı gösterilir. Bunalımı sermaye ve emek işsizliğinin bir arada bulunuşunun simgelediği gözden kaçırılır.

Ortodoks teorisinin grevde oldukları için çalışmayanlar ile işsiz olanları, grevcileri daha düşük ücretlerle çalışmaya istekli olmayanlar olarak, işsizleri ise (istekliyseler) toplu sözleşme ücretleri yüzünden çalışmayanlar olarak görmek dışında, birbirinden ayıramayışı anlamlıdır. Bu yaklaşım, bir grup işçinin karşısına bir başkasını çıkarmakta, bir bütün olarak işçi sınıfını sermayeciler ve kapitalizmle olan mücadelesinde bölmeye

yönelmektedir. İşsizlik arttıkça işçilerin daha düşük ücretler için birbiriyle rekabete girmeleri, burjuva ideolojisinin gücünün ve kapitalist iktisadî ilişkilerin zorlayıcılığının kanıtıdır.

İşsizlik ücret düzeyinin aşırı yüksek oluşuyla açıklanıyorsa ücret sisteminin, piyasa anarşisi ve üretimin güdüsü olarak kârlılık yoluyla üretimin örgütlenişinin zorunluğu örtük olarak kabul ediliyor demektir. Öte yandan sermayecilerin, yatırımları için aşırı yüksek bir getiri talep ettiklerini ileri sürerek bu perspektife sahte bir radikal anlam vermek de mümkündür. Sanki eskiden işçiler grevdeyken şimdi yatırımcılar greve çıkmışlardır ve tam istihdam dengesine ulaşmasını önleyen piyasa katılığı yaratırlar. İşçiler aşırı yüksek ücretler talep etmektedirler. O zaman bunalımın çözümü, sermayecileri daha düşük bir kâr düzeyine razı etmekte bulunur.

Bu görüş, işçilerden çok sermayecileri suçlamasına karşılık, ücret-kâr sisteminin sınırları dışına çıkamaz. Bunalımın çözümünü gelirin işçiler lehine yeniden bölüştürülmesinde arar. Bu reform politikası, işçilerin yaşam düzeylerinin savunulmasına yardımcı olabilirse de, tam da işçi sınıfının gücünün en çok zayıflayabileceği noktada — alabildiğine işsizken — izlenir. Bu noktada emekçi halk için biricik çıkış yolu, onları ücret-kâr sstemine mahkûm eden kapitalist sınıfsal üretim ilişkilerini kaldırmaktır. Bu yolun alternatifi, sermayenin mantığını kabullenmek, kârları eski düzeyine getirip üretim çevrimini yenilemek için zorunlu olan yenilgileri sineye çekmektir.

NOTLAR VE KAYNAKLAR

1. Marx, emek, fiili çalışma süreci, ile emek gücü adını verdiği çalışma yeteneği arasındaki farka büyük önem vermiştir. Ücretler, aslında, emek gücünün fiyatıdır. Kapitalist bir ekonomide ise emek

satın alınamaz, yalnız emek ürünleri satın alınabilir. Bu yazıda, ne yazık ki, yer darlığından ötürü bu ayrıma uyup onu daha derinliğine tahlil edemeyeceğiz. Ancak Marx'a yapılan göndermeye bakınız.

2. Bununla yeterli bir rant teorisi geliştirmiş olduğumuzu değil, yalnızca Ortodoks bir teori geliştirmiş olduğumuzu ileri sürüyoruz. Burada eleştirimizin konusu bu değil.

3. Ne de riske girmenin ödülü, doyurucu bir kâr açıklaması (F. H. Knight'a bağlanan bir teori) sayılabilir. Riskin, olsa olsa, bireysel kâr hadleri içindeki bir sapmayı açıklaması söz konusu olabilir; kârların

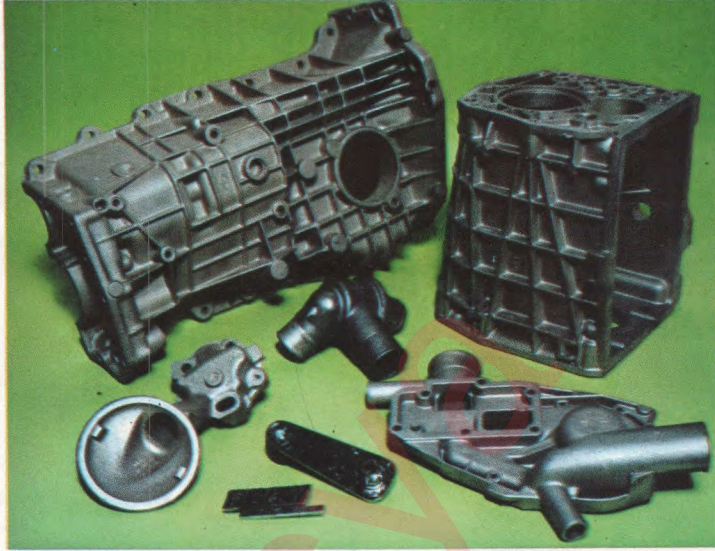
varlığını açıklayamayacağı gibi ortalama kâr düzeyini de açıklayamaz.

4. İşin ilginç yönü, Keynes'in kendisinin, kâr kavramının ideolojik önemini bilincinde oluşudur: «İş adamını vurguncuya dönüştürmek, eşitsiz ödüllerin süreklileştirilmesini mümkün kılan psikolojik dengeyi bozacağı için, kapitalizme darbe indirmek olur. İktisadın belli belirsiz herkesçe kavranan normal kârlar öğretisi, kapitalizmin haklı çıkarılmasının gerekli koşuludur»: «Social Consequences of Changes in the Value of Money», *Collected Works of J. M. Keynes*, c. IX, *Essays in Persuasion* (London: Macmillan, 1972) içinde s. 69.

ALUMİNYUM ve ZAMAK ALÇAK, YÜKSEK BASINÇLI DÖKÜM PARÇALARI İMALATINDA
LİDER

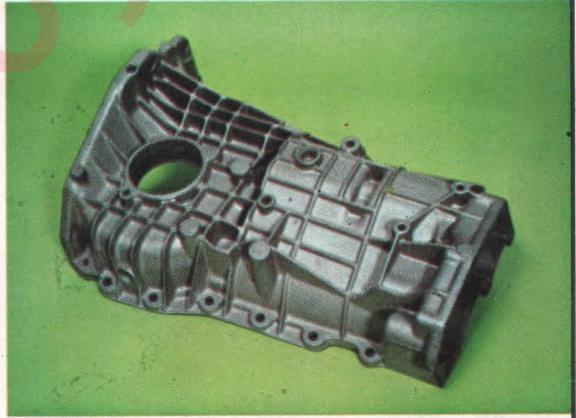

Low and high pressure die casting for aluminium and zinc alloys.

- Otomotiv
- Beyaz eşya
- Elektronik
- Tarım aletleri parça dökümlerinde güçlü kuruluş.

Parts for automotive industries, laundry machines, ovens refrigerators electronic industry and agriculture industries

ELBA BİR **E.E.A.** KURULUŞUDUR

ELBA İS A COMPANY OF **E.E.A.** GROUP

Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No 39
KARTAL-MALTEPE- İSTANBUL

TEL: 3522915-18
TLX: 24449 Ema Tr

CEVHER GRUBU'nun
Bugüne kadar ürettiği
300 000 Adet

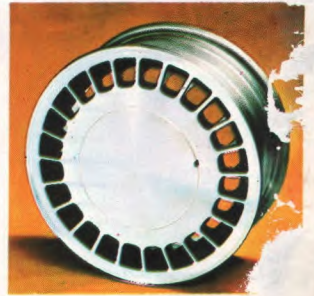
CEVHER *jant*

TÜRKİYE KARAYOLLARINDA HİZMET GÖRÜYOR

* ÖZEL ALAŞIMLI ALÜMİNYUM DÖKÜM CEVHER JANTLAR
DÜNYANIN EN ÖNEMLİ OTOMOBİL FABRİKALARININ ŞART KOŞTUGU
YÜKSEK KALİTE STANDARTLARINDA ÜRETİLMEKTEDİR

TSEK BELGELİDİR

Renault-12 ve Ford-Taunus otomobillerine ait Cevher jantları bir süre sonra piyasaya verilecek.

CEVHER *jant*
(5 sene süre ile GARANTİLİ)

Türkiye Genel Distribütörü:
CEVHER MOTOR TİCARET A.Ş.

Halit Ziya Bul. No. 74 Halk Sigorta İş Merkezi 'B' Blok Zemin-İZMİR